

Marika Alanen

JULMA JA KIEHTOVA ITÄ

Muslimit englanninkielisissä maantieteen teoksissa 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla

Yleisen historian
pro gradu -tutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
22.3.2010

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Alanen, <u>Marika</u> Helena	
Työn nimi – Title Julma ja kiehtova itä. Muslimit englanninkielisissä maantieteen teoksissa 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Maaliskuu 2010	Sivumäärä – Number of pages 114 + liitteet (5)
Tiivistelmä – Abstract <p>Eurooppa ja islam ovat olleet toistensa kanssa tekemisissä jo vuosisatojen ajan. Kanssakäyminen on ollut sekä vihamielistä, että rauhanomaista, mutta eurooppalaisten asenteita on aina värittänyt pelko kristinuskon vanhentuneena kieltänyttä itäistä naapuria kohtaan. Tässä työssä tarkastellaan Euroopassa 1700-luvun loppupuolella vallinnutta muslimikuvaa. Tutkimuksessa selvitetään, miten muslimeihin suhtauduttiin maallistuvassa yhteiskunnassa, millaisia representaatioita heistä rakennettiin, sekä eroteltiin muslimikansallisuudet toisistaan, vai tarkasteltiin heitä yhtenäisenä ryhmänä. Alkuperäislähteenä käytetään 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kirjoitettuja englanninkielisiä maantieteen kokoelmateoksia niiltä osin, kuin ne käsittelevät Arabiaa, Persiaa ja Osmanien valtakuntaa.</p> <p>Tutkimuksen lähtökohtana on toiseuden teoria. Vieraita kansoja tarkastellessaan eurooppalaiset liittivät heihin usein ominaisuuksia, jotka nähtiin Itselle vastakkaisiksi. Tämä me – he tai Itse – Toinen jaottelu on ominaista erityisesti eurooppalaiselle ajattelulle, ja se on ratkaisevasti vaikuttanut eurooppalaisen identiteetin rakentumiseen. Usein vertailukohta Itselle löydettiin juuri itärajan takaa, koska sitä jouduttiin usein puolustamaan vihamielisiä valloittajia vastaan. Vieraista kansoista tehdyillä toiseuden representaatioilla ihmiset luokiteltiin meihin ja heihin, tai Itseen ja Toiseen. Usein Toiseen liitetyt luonteenpiirteet heijastivat vastakkaisia luonteenpiirteitä Itselle.</p> <p>Islamista ja muslimeista luodut toiseuden representaatiot muuttuivat merkittävästi 1700-luvun kuluessa. Monia muslimeihin keskiajalla liitettyjä stereotyyppioita korjattiin, ja islamiin suhtauduttiin aikaisempaa objektiivisemmin. Maallistuvassa yhteiskunnassa eläneet eurooppalaiset alkoivat verrata yhä useammin korkeaa sivistystasoaan muslimeihin aikaisemman kristinuskon sijaan. Islam ei siis enää edustanut negaatiota kristinuskolle, vaan sivistyneelle Euroopalle. Muslimeita ei kuitenkaan tarkasteltu yhtenäisenä ryhmänä, vaan persialaisia, arabeja ja turkkilaisia tarkasteltiin erillisinä kansallisuuksina. Eurooppalaiset vahvistivat mielikuvia omasta ylemmydestään projisoimalla Itselle vastakkaisina nähtyjä luonteenpiirteitä muslimeihin. Näkemällä arabit, persialaiset ja turkkilaiset oppimattomina, taikauskoina ja despoottisen hallintojärjestelmän kahlitsemina, eurooppalaiset vahvistivat käsitystään omasta korkeasta sivistystasostaan, tieteellisestä edistyneisyydestään, sekä valtiojärjestelmänsä ylivertauudesta.</p>	
Asiasanat – Keywords Eurooppa, islam, toiseus, toiseuden representaatiot, 1700-luku, Arabia, Persia, Osmanien valtakunta, itämainen despotia, haaremit, maantiede, muslimit, Muhammed	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimustehtävä ja alkuperäislähteet.....	1
1.2. Me ja muut – toiseuden teoriaa.....	6
1.3. Aikaisempi tutkimus.....	11
2. Muslimikuvia ja maantiedettä 1700-luvun Euroopassa.....	15
2.1. Itärajan takana väijyvä Toinen.....	15
2.2. Muslimi – idän eksoottinen barbaari.....	19
2.3. Maantiede 1700-luvulla.....	23
3. Luonnonilmiöitä ja historiaa.....	28
3.1. Maat ja niiden luonto.....	28
3.2. Julmia hallitsijoita vai romanttisia tarinoita? – Maiden historian kuvaus.....	34
4. Islam jakaa mielipiteet.....	43
4.1. Tarkastelun kohteena islam.....	43
4.2. Muhammed – suuri huijari?.....	49
4.3. Muslimien pyhiinvaellus ja rituaalit – taikauskoa vai todellista omistautumista?.....	56
5. Varkaita, kostajia ja himokkaita naisia.....	62
5.1. Ryöstelevät arabit.....	62
5.2. Taikauskoiset persialaiset ja kostonhaluiset turkkilaiset	67
5.3. Haaremiin suljetut itämaiset naiset.....	74
6. Oppimattomat barbaarit despoottisen ikeen alla.....	85
6.1. Oppimattomuuden kehto.....	85
6.2. Itämainen despotia.....	91
7. Me ja He – Itä eurooppalaisen silmissä.....	101
Lähteet.....	108
Liitteet	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä ja alkuperäislähteet

Sveitsin kansanäänestyksessä syksyllä 2009 läpi mennyt minareettikielto herätti laajaa keskustelua Euroopassa.¹ Esimerkiksi Ranskan presidentti Nicolas Sarkozy tarttui aiheeseen todeten sveitsiläisten vain osoittaneen saman, mitä monet muutkin eurooppalaiset tuntevat. Sarkozyn mukaan oman kristillisen identiteetin puolustamisessa ei ole mitään tuomittavaa, ja muslimien – samoin kuin juutalaisten ja kristittyjenkin – tulisi harjoittaa uskontoaan nöyrän hienovaraisesti.² Minareettikielto ja siitä herännyt keskustelu osoittaa eurooppalaisten keskuudessa yhä elävät ennakkoluulot ja pelot muslimeja ja islamia kohtaan. Niitä on ilmennyt aina islamin syntyajoista, eli 600-luvulta lähtien. Nämä kaksi monoteistista uskontoa, kristinusko ja islam, ovat vuosisatojen ajan olleet toistensa kanssa tekemisissä sekä kilpailijoina että vihollisina, ja eurooppalaisten asenteita on värittänyt pelko kristinuskon ja Raamatun vanhentuneena kieltänyttä naapuria kohtaan³. Pelkojen, stereotyyppien ja ennakkoluulojen muodot ovat vähitellen muuttuneet, mutta idässä väijyvä Toinen on säilynyt samana.

Sarkozyn julistamaa kristillistä identiteettiä on muodostettu ja puolustettu usein kaksinapaisen vastakkainasettelun kautta. Kohdatessaan vieraita kansoja ja kulttuureita eurooppalaiset liittivät heihin ominaisuuksia, jotka nähtiin Itselle vastakkaisiksi. Tämä me – he, tai Itse – Toinen⁴, jaottelu oli ratkaisevassa asemassa eurooppalaista identiteettiä rakennettaessa. Usein tuo vertailukohta löydettiin itärajan takaa, koska sitä täytyi puolustaa vihamielisiä valloittajia, kuten muslimeita, mongoleita ja turkkilaisia, vastaan.⁵

Uudella ajalla ja 1700-luvulla itärajan takaa koettu uhka kuitenkin pieneni Osmanien hallitseman Turkin alkaessa heikentyä.⁶ Ilmapiiri alkoi muuttua myös Euroopassa löytöretkien, tieteen kehityksen, valistusajattelun ja liberaalimman talouspolitiikan myötä. Kristinusko

1 Katso esim. BBC News 29.11.2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8385069.stm> [22.1.2010].

2 Times online 8.12.2009, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article6948905.ece> [22.1.2010]

3 Lewis 1993, 17.

4 Kirjoitan sanat Itse ja Toinen tutkimuskirjallisuuden mallin mukaan isolla alkukirjaimella silloin, kun käytän niitä toiseuden teorian käsitteinä.

5 Delanty 1995, 5.

6 Saikal 2003, 32.

joutui vähitellen tekemään tilaa uudelle vapaudesta ja sivistyksestä innostuneelle Euroopalle, joka tarkasteli itää uusin silmin. Valistusaikaa voikin pitää jonkinlaisena murrosvaiheena eurooppalaisessa muslimikuvassa. Islamia ei koettu enää niin suureksi uhaksi, eikä maallistuva Eurooppa tarkastellut islamia enää pelkästään kristillisestä näkökulmasta. Lähi-idän kolonisaatio ei ollut kuitenkaan vielä alkanut täydessä mitassaan, joten muslimit eivät olleet täysin voimattomia Euroopan valtioiden edessä⁷.

Tässä työssä aion tarkastella 1700-luvun lopun muslimikuvaa. Pyrin selvittämään, miten muslimeihin suhtauduttiin maallistuvassa yhteiskunnassa, ja millaisena ennen niin uhkaava itä näyttäytyi vahvistuvalle Euroopalle. Tarkastelun kohteeksi olen valinnut Osmanien valtakunnan⁸, Persian ja Arabian. Käsittelen alueita erillisinä, koska ne on jaettu omiksi kokonaisuuksikseen myös käyttämässäni alkuperäislähteissä. Osmanien valtakunta kuitenkin hallitsi Arabiaa 1700-luvulla, joskin sen ote oli vahva ainoastaan Arabian pohjoisissa provinseissa, Syyriassa ja Irakissa⁹. Niemimaan eteläisemmissä osissa sijaitsevilla kaupungeilla harvoin oli osmanihallintoa, eikä osmaneilla ollut koskaan halua tai miesvoimaa kukistaa beduiineja, berbereitä tai muita Arabian heimoja kokonaan.¹⁰ Persia ei kuulunut Osmanien valtakuntaan, vaan se oli itsenäinen valtio 1700-luvulla.¹¹

Lähestyn aihetta toiseuden näkökulmasta. Tarkoitukseni on selvittää, miten kyseisiä maita kuvailtiin, eli miten niiden luonto, historia ja maantiede esitettiin valistusajan loppupuolella. Lisäksi haluan tietää, millaisia toiseuden representaatioita muslimeista tehtiin, sekä millaisia stereotypioita heistä rakennettiin. Kiinnitän huomiota myös siihen erosivatko eri maiden muslimit toisistaan eurooppalaisissa määritelmässä.

Vertailukohdaksi olen valinnut juuri muslimit, koska heidän kanssaan eurooppalaiset ovat olleet pitkään samalla viivalla. Toisin kuin afrikkalaiset tai intiaanit, muslimit tarjosivat tasavertaisen vastuksen, jonka kanssa sodittiin ja käytiin kauppaa, ja joka vaikutti voimakkaasti eurooppalaisen kulttuurin kehittymiseen. Kanssakäyminen ei siis tapahtunut pelkästään eurooppalaisten ehdoilla. Ajankohdan puolestaan olen valinnut nimen omaan siksi,

7 Hobsbawm 1991, 39.

8 Osmanien valtakuntaa kutsutaan joskus myös Ottomaanien valtakunnaksi. Tässä työssä käytän kuitenkin suomen kieleen vakiintunutta nimitystä Osmanien valtakunta.

9 Masters 2006, 186.

10 Masters 2006, 186–187.

11 Katso esim. ”Iran” *Encyclopædia Britannica Online*. Katso kartta1.

että suhtautuminen islamiin ja muslimeihin muuttui merkittävästi 1700-luvulla. Samoihin aikoihin luotiin myös perustaa modernille valtiomallille.

Olen jakanut tämän kulttuurihistoriallisen tutkimuksen erillisiin lukuihin aihealueittain. Luku kaksi on taustoittava luku. Kerron siinä Euroopan ja muslimimaiden yhteisestä historiasta, Euroopassa vallinneista muslimikuvista, sekä maantieteestä 1700-luvulla. Ensimmäisessä varsinaisessa käsittelyluvussa (luku 3) tarkastelen maiden luonnon ja historian kuvaamista. Toisessa käsittelyluvussa tartun uskonnollisiin aiheisiin, ja tutkin suhtautumista islamiin, Muhammediin, sekä muslimien pyhiinvaellukseen ja muihin rituaaleihin. Kolmannessa luvussa keskityn alueiden asukkaista tehtyihin representaatioihin, sekä heistä luotuihin stereotyyppioihin. Käsittelen luvussa myös naisiin liitettyjä mielikuvia. Viimeisessä käsittelyluvussa tarkasteluvuorossa ovat itään liitetyt barbaarisuuden ja ”itämäisen despotian” käsitteet.

Alkuperäislähteinäni käytän 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kirjoitettuja maantieteellisiä oppikirjoja ja kokoelmateoksia niiltä osin, kuin ne käsittelevät Persiaa, Arabiaa ja Osmanien valtakuntaa. Olen valinnut teokset saatavuuden mukaan tarkastellen myös teoksen kattavuutta. Joitakin teoksia tai painoksia jouduin hylkäämään, koska niistä puuttui sivuja ECCO¹²-tietokannan skannatuissa versioissa. Valitsin teoksia, jotka on suunnattu aikuiselle yleisölle, eikä esimerkiksi koulujen käyttöön. Tämä päätös johtui siitä, että aikuisille suunnatut teokset ovat huomattavasti laajempia ja tarkempia kuin kouluille ja nuorille suunnatut oppikirjat.

Tarkastelun kohteena ovat siis Thomas Bankesin *A New Royal Authentic and Complete System of Universal Geography Antient and Modern*, John Barrow'n *A New Geographical Dictionary*, Daniel Fenningin *A New System of Geography*, Charles Theodor Middletonin *A New and Complete System of Geography*, sekä John Paynen *Universal Geography Formed into a New and Entire System*. Teosten valitsemisessa auttoi O. F. G. Sitwellin kokoama maantieteen bibliografia *Four Centuries of Special Geography*. Käsiteltyjä teoksia on lukumäärällisesti melko vähän, vaikka niissä sivuja riittääkin luettavaksi. En kuitenkaan näe tätä ongelmaksi, koska se mahdollistaa teosten tarkemman tutkimisen ja käsittelyn.

12 Eighteenth Century Collections Online <http://galenet.galegroup.com/servlet/ECCO?vrsn=1.0&locID=jyva&srcht=b&ste=1&n=10> [9.3.2010]

Teokset on julkaistu Lontoossa, ja ne ovat opettajien ja oppineiden käsialaa. Kirjoittajista ainakin Daniel Fenning ja John Payne ovat julkaisseet myös muita maantieteen teoksia¹³. Teoksissa kuvaillaan tarkasti eri maiden luontoa ja luonnonvaroja; tapoja, uskomuksia ja uskonnollisia rituaaleja; maiden hallintoa ja hallitsijoita; kauppiaita ja kaupankäyntitapoja; sekä ihmisten ajanviettotapoja, vaatetusta, luonnetta ja ulkonäköä. Monissa käsitellään lisäksi erilaisia juhlia, kuten häitä ja hautajaisia, sekä tarkastellaan naisten asemaa ja kohtelua. Käyttämäni John Barrow'n teos on maantieteen sanakirja, jossa maat on järjestetty aakkosjärjestykseen. Muut teokset ovat oppikirjoja, joissa maita käydään läpi maanosa kerrallaan.

Käyttämäni lähteet ovat englanninkielisiä, joten tutkimuskohteenani on erityisesti Brittein saarilla vallinneet käsitykset muslimeista. Maantieteen oppikirjoissa käytettiin kuitenkin lähteinä matkakertomuksia, jotka olivat usein käännöksiä muista kielistä. Paljon käännettiin esimerkiksi espanjalaisten ja portugalilaisten tutkimusmatkailijoiden kirjoittamia kertomuksia¹⁴. Näin ollen vieraista kansoista tehdyt kuvaukset kiersivät Eurooppaa, ja samoja mielikuvia toistettiin eri paikoissa. Benedict Andersonin mukaan yksi kolonialistisen rasismin piirre oli myös "valkoisten välinen solidaarisuus", joka yhdisti kolonialistisia hallitsijoita yhteen huolimatta mahdollisista maiden etujen ristiriitaisuuksista¹⁵. Uskon siis, että kun vieraiden maanosien asukkaita arvioitiin, vertailukohdaksi asetettiin ennemminkin eurooppalainen tai valkoinen ihminen, kuin vaikka englantilainen tai ranskalainen. Pienellä varauksella voi siis olettaa, että myös muualla Euroopassa muslimeja kuvailtiin suurin piirtein samalla tavalla.

Käsitystä vahvistaa vielä se, että käyttämäni teokset poikkeavat päälinjoissaan toisistaan melko vähän. Paikoittain teokset jopa toistavat toisiaan lähes sanasta sanaan. Tämä viittaa siihen, että saatavilla ja käytettävissä olevien lähteiden määrä on ollut melko suppea, tai sitten kirjoittajat ovat "lainanneet" toistensa näkemyksiä omiin teoksiinsa. Ainakin siis Englannissa, missä 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla julkaistiin kuitenkin rajallinen määrä maantieteen kokoelmateoksia¹⁶, teosten sisältö vaikuttaa otokseni perusteella olleen melko yhtenäinen. Teoksissa myös aina viitataan vastaparina Eurooppaan, ei Englantiin. Jokin

13 Sitwell 1993, 210–216 (Fenning) ja 452–453 (Payne).

14 Miles 1994, 38.

15 Anderson 1991, 152–153.

16 Sitwell 1993, 16. Figure I.

muslimien tapa saattaa olla eurooppalaisista vastenmielinen, jokin asia taas tehdään samalla tavalla kuin ”meillä Euroopassa”, tai sitten toisin kuin Euroopassa. Kirjoittajat siis rakentavat teoksissaan vastaparia me eurooppalaiset – he muslimit.

Maantieteen kokoelmateosten käyttäminen alkuperäislähteenä muslimikuvaa tutkittaessa on paikallaan, koska maantiedon oppikirjoissa maat jaetaan toisistaan selkeästi erottuviin alueisiin, joilla uskotaan olevan tiettyjä ominaispiirteitä luonnon, kulttuurin ja kansanluonteen suhteen¹⁷. Näin ollen maantieto on keskeisellä sijalla, kun määritellään Itseä, ja suljetaan ulos Toista.¹⁸ Maantiede myös kiinnosti laajaa lukevaa yleisöä 1700-luvulla, mistä todistavat lukuisat julkaistut kuvitetut maantieteen teokset.¹⁹ Voisi siis olettaa, että maantieteen teoksissa esitetyt näkemykset levisivät melko laajalle lukutaitoisten aikalaisten keskuudessa, joten ne tarjoavat mahdollisuuden tutkia tavallisille, joskin vain lukutaitoisille, kansalaisille tarjottua kuvaa vieraista kansoista.

Alkuperäislähteissä muslimeja kuvaillaan useilla eri termeillä. Yleensä käytetään kansallisuuksiin viittaavia termejä²⁰, tai sitten heitä kutsuttiin muhammettilaisiksi (mohammedans), tai muslimeiksi (mussulmen). Tässä työssä käytän pääsääntöisesti nykykieleen vakiintuneita termejä islam ja muslimi. Kansallisuustermejä käytän silloin, kun pyrin erottamaan persialaiset, arabialaiset ja turkkilaiset toisistaan.

Gerald MacLean huomauttaa, että Osmanit eivät käyttäneet itsestään nimitystä ”turkkilainen”, vaan sillä viitattiin Anatoliassa asuneeseen maalaisväestöön, jota Osmanit hallitsivat aluevaltaustensa jälkeen. Euroopassa termejä ”turkkilainen” ja ”Turkki” käytettiin halventavassa merkityksessä Osmanien uhatessa Euroopan turvallisuutta. Asiaa on sekoittanut entisestään se, että vuonna 1923 Turkin tasavalta julisti kaikkien asukkaidensa olevan turkkilaisia erottaakseen heidät kurdeista, armenialaisista ja muista vähemmistöistä.²¹ Tässä

17 Katso esim. Paasi 1998, 218–219; Gupta, Ferguson 1992, 6.

18 Paasi 1998, 217.

19 *Encyclopedia of the Enlightenment* (2. osa) 2003, 115.

20 Bernard Lewisin mukaan tämä johtuu siitä, että erityisesti keskiajalla ei haluttu tunnustaa islamin asemaa uskontona. Siksi siihen viitattiin ei-uskonnollisilla termeillä, kuten kansallisuuksiin viittaavilla sanoilla. Muslimeja siis kutsuttiin yleensä saraseeneiksi, turkkilaisiksi, tataareiksi tai maurilaisiksi. Tällä haluttiin vähätellä muslimien merkitystä ja yksinkertaistaa islam joksikin paikalliseksi tai heimolliseksi piirteeksi. Muslimit toimivat vastaavalla tavalla kirjoittaessaan kristityistä. (Lewis 1993, 7.)

21 MacLean 2007, 6.

työssä käytän kuitenkin Osmanien valtakunnan asukkaista termiä ”turkkilainen”, koska katson käytännön vakiintuneen suomen kieleen.

1.2. Me ja muut – toiseuden teoriaa

Ihmisten välisessä kanssakäymisessä syntyy aina mielikuvia, uskomuksia ja arvioita Toisesta. Näillä Toisen representaatioilla selitetään toisen ryhmän käytöstä ja ulkomuotoa, sekä hahmotellaan kanssakäymistä ja suhtautumista. Niillä luokitellaan ihmisiä niin todellisten, kuin kuviteltujenkin erojen perusteella meihin ja heihin, eli Itseen ja Toiseen. Usein Toiseen liitetyt luonteenpiirteet heijastavat vastakkaisia luonteenpiirteitä Itselle.²²

Erityisesti 1970-luvulta lähtien ovat feministiset ja kulttuurihistorialliset tutkimukset nostaneet esille kysymyksen Toisesta ja toiseudesta. Yhteiskunta- ja kulttuuritutkijat ovat tarkastelleet fyysisten ja symbolisten rajojen, sekä ideologioiden merkitystä toiseuden rakentumisessa ja rakentamisessa. Pohdittuja kysymyksiä ovat olleet esimerkiksi: missä ero meidän (tai Itsen) ja Toisen välillä sijaitsee? Kuka sen rakentaa ja miksi?²³ Tärkeää on kysyä myös, miksi erilaisuudella on niin suuri merkitys, ja miksi toiseus kiehtoo ihmisiä.²⁴ Toiseuteen liittyvässä teoretisoinnissa esiintyy neljä teoriasuuntausta, jotka tarkastelevat erilaisuuden ja Toiseuden merkitystä kulttuureille ja yksilöille.

Ferdinand de Saussuren²⁵ perinnettä vaalivat kielitieteilijät ovat sitä mieltä, että erilaisuus on ihmisille tärkeää, koska se on keskeistä sisällön muodostamiselle. Sanat ja käsitteet eivät tarkoittaisi mitään ilman erilaisuutta, koska me määrittelemme sanojen merkitykset vastakohtien avulla. Me esimerkiksi tiedämme, mitä 'musta' tarkoittaa vain, koska voimme verrata sitä sen vastakohtaan 'valkoiseen'.²⁶ Ihminen ei siis voi esimerkiksi kokea itseään oikeudenmukaisena, jos ei voi verrata itseään epäoikeudenmukaiseen.²⁷

Sanojen ja käsitteiden merkitys riippuu siis vastakohtien välisestä erilaisuudesta, emmekä selviäisi ilman niitä. Tämä on kuitenkin melko karkea ja yksinkertaistava tapa tuottaa sisältöä:

22 Miles 1994, 25.

23 Knuuttila ja Paasi 1995, 43–44; Paasi 1998, 220–221.

24 Hall 1997, 234.

25 Ferdinand de Saussure (1857–1913) oli sveitsiläinen kielitieteilijä, joka tutki kielen sisällä olevia rakenteita. Häntä pidetään strukturalismin isänä. ("Saussure, Ferdinand de". *Encyclopædia Britannica Online*.)

26 Hall 1997, 234–235.

27 Harle 2000, 10–11.

Esimerkiksi mustavalkoisissa valokuviissa ei ole puhdasta mustaa tai valkoista, vaan vain harmaan eri sävyjä. Hall myös muistuttaa, että vastakohtat eivät ole samanarvoisia, vaan niiden välillä on aina valtasuhde: toinen on vahvempi osapuoli. Voisimme esimerkiksi kirjoittaa **valkoinen** - musta, **mies** - nainen, **maskuliininen** - feminiininen tai **yläluokka** - alaluokka, korostaaksemme tätä valtasuhdetta.²⁸

Toinen kielitieteen suuntaus lähestyy erilaisuutta hiukan eri näkökulmasta. Se ammentaa väitteensä Mihail Bahtinin²⁹ teorioista. Bahtinin mukaan me tarvitsemme erilaisuutta, koska voimme tuottaa sanoille sisältöä vain keskustelemalla Toisen kanssa. Keskustelussa sanat saavat merkityksensä, joka on riippuvainen kahden keskustelijan välisestä erilaisuudesta. Toinen on näin välttämätön osapuoli merkityksen luomisessa. Tästä johtuen yksikään ryhmä ei voi yksipuolisesti määritellä käsitteiden sisältöä. Rakennamme esimerkiksi suomalaisuuden merkitystä olemalla vuorovaikutuksessa ulkomaalaisten kanssa, ja tarkastelemalla heidän käsityksiään suomalaisuudesta.³⁰ Bahtinin mukaan subjekti ei siis voi tuntea Itseään tai maailmaa ilman Toista, koska merkitys ja asioiden sisältö luodaan keskustelussa.³¹

Kolmas erilaisuuteen ja toiseuteen paneutunut teoreettinen suuntaus on antropologinen. Tämän suuntauksen juuret ovat ranskalaisen sosiologin Emile Durkheimin, ranskalaisen antropologin Claude Lévi-Straussin, sekä englantilaisen sosiaali-antropologin Mary Douglasin töissä. Sen mukaan kulttuuri on riippuvainen siitä, että se antaa asioille ja käsitteille merkityksen sijoittamalla ne erilaisiin asemiin luokittelujärjestelmässä. Erilaisuuden merkitseminen on siis kulttuurin peruspilari. Vastakohtat ovat olennaisia luokittelulle, koska ihmisen täytyy luoda selkeä ero asioiden välille voidakseen luokitella ne.³²

Kulttuurinen järjestys kuitenkin järkkyy silloin, kun esiin nousee asioita, jotka eivät sovi mihinkään kategoriaan, vaan rikkovat kirjoittamattomia sääntöjä ja koodeja. Tällainen on esimerkiksi mulatti, joka ei ole selkeästi tummaihoisen tai valkoinen. Kategoriat pysyvät 'puhtaina' symbolisten rajojen avulla, jolloin kulttuuri saa erityisen merkityksen ja identiteetin. Esimerkiksi makuuhuoneessa oleva lika on 'väärässä paikassa'. Se on merkki siitä, että

28 Hall 1997, 235.

29 Mihail Bahtin (1895–1975) oli venäläinen kirjallisuusteoreetikko ja kielentutkija, joka kehitti dialogiin perustuvaa teoriaa. Hänen mukaansa kieli kehittyy dynaamisesti, ja saa vaikutuksia, sekä vaikuttaa kieltä ympäröivään kulttuuriin. ("Bakhtin, Mikhail". *Encyclopædia Britannica Online.*)

30 Hall 1997, 235–236.

31 Neumann 1999, 13.

32 Hall 1997, 236. Katso myös Neumann 1999, 4–7.

symboliset rajat on ylitetty ja tabuja on rikottu. Tämä 'väärässä paikassa' oleva asia täytyy siivota ja heittää ulos, jolloin järjestys palautuu. Monien kulttuurien sulkeutuminen, eli ulkomaalaisten, tunkeilijoiden, vieraiden ja Toisten vastustaminen, on osa tällaista samanlaista puhdistautumisprosessia. Erilaisuuden merkitseminen johtaa meidät sulkemaan rivimme, tukemaan kulttuuria ja stigmatisoimaan tai karkottamaan kaiken, joka määritellään epäpuhtaaksi tai epänormaaliksi. Tämä kuitenkin tekee erilaisuudesta myös voimakkaan ja kiehtovan asian, koska se on jotain kiellettyä ja uhkaavaa hallitsevalle kulttuurille.³³

Neljäs selitysmalli on psykoanalyttinen. Sen perusväittäjä on se, että Toinen on välttämätön Itsen rakentamiselle, sekä seksuaalisen identiteetin kehittymiselle. Sigmund Freud, Jacques Lacan ja Melanie Klein tarkastelevat, miten lapsi muodostaa käsityksensä itsestään ja omasta seksuaalisuudestaan suhteessa vanhempiinsa. Vaikka eri psykoanalytikkojen teorit eroavat toisistaan, kaikki ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että Toisen rooli subjektin identiteetin kehittymiselle on äärimmäisen tärkeä. Lapsi muodostaa käsityksen itsestään suhteessa ulkopuoliseen Toiseen.³⁴

Toiseus on siis tyypillinen teema identiteettiä ja eroja koskevassa keskustelussa ja monet kulttuurintutkijat ovat korostaneet kaksijakoisen ajattelun merkitystä erityisesti eurooppalaisessa kulttuuriperinteessä. Sellaiset jaottelut kuin yksityinen – julkinen, oikea – väärä, me – he, ystävät – viholliset, sekä hyvä – paha, ovat keskeisiä nimen omaan eurooppalaisessa ajattelussa ja toiminnassa.³⁵

Stuart Hall on pohtinut toiseuden muodostumista ja sen suhdetta muodostajan identiteetin rakentumiselle. Hänen mukaansa Toinen on välttämätön omalle identiteetille, koska ymmärtääkseen, kuka tai mikä on, täytyy tuottaa Itselle Toinen. Toinen on siis lähellä Itseä, tai niin kuin Hall sanoo, Itse ja Toinen ovat saman kolikon kaksi eri puolta.³⁶ Myös Vilho Harle on todennut, että toiseutta tarvitaan Itsen ja oman identiteetin määrittelyyn. Itsensä voi ymmärtää vasta kun tietää, mitä Itse ei ole. Toiseus ei siis välttämättä ole vihamielistä, vaan se on vain tapa ymmärtää ja jäsentää maailmaa, sekä omaa identiteettiä.³⁷

33 Hall 1997, 236–237.

34 Hall 1997, 237–238.

35 Knuutila ja Paasi 1995, 40–41. Katso myös Delanty 1995, 5.

36 Hall 1992, 19. Vertaa esim. Knuutila ja Paasi 1995, 56.

37 Harle 2000, 10–11.

Toiseuden merkitystä on korostettu myös kansallisen ja kulttuurisen identiteetin rakentamisessa. Hall painottaa, että 'kansakunta' ei ole vain poliittinen yksikkö, vaan sen avulla tuotetaan myös merkityksiä. Näihin kansakunnan merkityksiin voi identifioitua, jolloin saa tunteen esimerkiksi 'suomalaisesta identiteetistä'. Suomalaisuutta siis representoidaan suomalaisessa kulttuurissa, joten me tiedämme, mitä on olla suomalainen. Tätä identiteettiä ei ole kuitenkaan kirjattu geeneihin.³⁸ Identiteettiyhteisön asettaminen vastakkain Toisen kanssa johtaa sitten identiteettiyhteisön kiinteytymiseen. Näin ollen Hallin mukaan kansallinen ja kulttuurinen identiteetti ei määrity aidosti sisältä käsin, vaan identiteettiyhteisön ja Toisen välisestä suhteesta.³⁹

Gerard Delantyn mukaan identiteetistä tulee "sairaalloinen", kun se muuttuu yhteisön hallitsevaksi ideologiaksi, eivätkä yksilöt saa enää itse päättää identiteettiään. Silloin siitä tulee "elävä valhe", eli identiteetti muuttuu hallitsevan ideologian uudelleentuottamisen välineeksi. Delantyn mielestä kansallinen identiteetti, lahkolaisuus, seksismi ja rasismi ovat esimerkkejä tällaisista auktoriteettiin samaistuvista ideologioista: identiteetti siis ankkuroituu valtioon, kirkkoon, sukupuoleen, tai väriin.⁴⁰

Delanty vielä jatkaa, että identiteetti voi muuttua "sairaalloiseksi" myös, jos se rakennetaan suhteessa Toiseen sen sijaan, että esimerkiksi kansallinen identiteetti muodostettaisiin yhteenkuuluvuuden tai solidaarisuuden tunteiden perusteella. Identifioituminen tapahtuu kaksinapaisen me – he jaottelun pohjalta, jolloin yhtenäisyyttä ei haeta vetoamalla siihen, mikä meidän ryhmällä on yhteistä, vaan siihen, mikä erottaa meidät toisista ryhmistä. Delanty on sitä mieltä, että yhteisöllisyyteen pyrkiminen on todellisuudessa vain toiseuden asettamista väittämällä: "me olemme erilaisia kuin he". Delanty kuitenkin huomauttaa, että identiteettiä suhteessa Toiseen voidaan rakentaa kahdessa mielessä, joko tunnustamalla, tai sitten kieltämällä Toinen. Edellisessä representaatio on positiivinen, jälkimmäisessä Toinen nähdään uhkaavana, jolloin eroavaisuus on negatiivista.⁴¹

Toiseuden representaatiot liittyvät siis läheisesti yhteen rasismien kanssa. Rassistisessa diskurssissa niputetaan kyseessä oleville ryhmille kulloinkin tyypillisiksi katsotut

38 Hall 1999, 45–47.

39 Hall 1992, 304–305.

40 Delanty 1995, 5.

41 Delanty 1995, 5.

ominaisuudet kahdeksi vastakkaiseksi navaksi. Rasismin kohteena oleva Toinen edustaa hyveellisen yhteisön vastakohtaa. Esimerkiksi, koska me olemme rationaalisia, he ovat irratiionaalisia, tai koska me olemme sivistyneitä, he ovat alkukantaisia ja niin edelleen. Tällä kaksinapaisella jakautumisella rakennetaan identiteettiä ja varmennetaan sitä. Samalla yritetään pysyä loitolla siitä, mitä me emme ole, vaikka voimme ymmärtää Itseämme vain suhteessa tähän Toiseen. Rasismi on siis tämän riippuvuuden kieltämistä.⁴²

Ajatus identiteetin rakentumisesta Toiseuden kautta on mielestäni jossain mielessä ongelmallinen. Uskon, että yksilöllä, tai yhteisön jäsenillä tulee olla jo jonkinlainen näkemys siitä, millainen hän on tai millaisia he ovat, ennen kuin eron tekeminen Toiseen tulee tarpeelliseksi. Miten toisen voisi nähdä erilaisena tai Toisena, jos ei vielä olisi määritellyt Itseä mitenkään. J. C. D. Clark on esittänyt vastaavan väitteen, vaikka hän ei sitä sen syvemmin pohdikaan⁴³. Toiseuteen ja toisen käsitteeseen täytyy muutenkin suhtautua pienellä varauksella. Toista ei kuvata aina negatiivisesti, koska kuvauksen taustalla vaikuttavat kuvaajien ja kuvattavien suhde ja normit. Toinen esitetään yleensä vajavaisena tai vastakkaisena Itsenä, mutta Toisen ja Itsen määritelmä ei ole historiallisesti muuttumatonta. Sitä ei siis voi aina rakentaa kielellisistä vastapareista kuten musta – valkoinen tai luonto – sivilisaatio. Mielikuviin Toisesta vaikuttavat siis myös sosiaaliset suhteet ja intressit, ei pelkästään vastakohtan etsiminen Itselle.⁴⁴ Toisaalta taas se, että Toinen esitetään joko Itsen vastakohtana tai vajavaisena Itsenä sisältää aina poissulkemista ja hierarkisoimista.⁴⁵

Tärkeää onkin muistaa sitoa Toisen representaatiot kontekstiinsa, eikä tarkastella niitä historiattomana ilmiönä. Tässä tutkimuksessa pyrin myös huomioimaan muslimeihin liitetyt mielikuvat, jotka eivät edustaneet täyttä vastakohtaa eurooppalaiselle Itselle. Euroopan valtiot olivat solmineet poliittisia suhteita muslimimaiden kanssa, ja maiden välillä käytiin myös kauppaa. Muslimeihin liitetyt Toisen representaatiot eivät siis ole voineet olla pelkästään negatiivisia, ja Itselle vastakkaisia. En myöskään aio tutkia tässä työssä toiseutta eurooppalaisen rasismin ilmenemismuotona, vaikka usein toiseutta tutkitaan juuri rasismin tutkimuksen yhteydessä.

42 Hall 1992, 304–305.

43 Clark 2000, 260. Katso myös sivun alaviite.

44 Isaksson ja Jokisalo, 2005, 28.

45 Isaksson ja Jokisalo, 2005, 55.

1.3. Aikaisempi tutkimus

Toiseutta ja muslimien ja lännen välisiä suhteita on tutkittu paljon. Erityisesti Toiseus on saanut osakseen huomiota monien eri tutkimusalojen piirissä. Stuart Hall on esimerkiksi tutkinut toiseuden tematiikkaa, identiteetin muodostumista, sekä rassistista diskurssia ja sen syntymistä. *Kulttuurin ja politiikan murroksia*, on hyvä suomennettu kokoelma hänen kirjoituksiaan. Myös hänen toimittamassaan teoksessa *Representation, Cultural Representation and Signifying Practices* löytyy monia mielenkiintoisia artikkeleita toiseuden representaatioista ja vieraiden kulttuurien kohtaamisesta.

Toiseutta maantieteellisestä ja tilallisesta lähtökohdista lähestyneet tutkijat Anssi Paasi ja Seppo Knuutila tarjoavat toiseuden diskurssille uuden vivahteen. He ovat tutkineet aihetta artikkelissaan ”Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä” antropologisesta ja maantieteellisestä näkökulmasta pohtien niin fyysisten kuin kuviteltujen rajojen merkitystä kansallisille representaatioille Itsestä ja Toisesta. Erinomainen on myös Robert Milesin teos *Rasismi*, joka käsittelee toiseutta, sen representaatioiden historiaa Euroopassa, sekä sen liittymistä rasismiin.

Eurooppalaisuutta ja sen suhdetta muslimeihin tarkastellaan monipuolisesti Gerard Delantyn teoksessa *Inventing Europe. Idea, Identity, Reality*. Kirjassa Delanty tarkastelee eurooppalaisuuden rakentamista antiikista kylmän sodan päättymiseen saakka, ja hän keskittyy nimen omaan siihen, miten eurooppalaisuutta ja eurooppalaista identiteettiä muodostettiin suhteessa Toisiin. Suhtaudun kirjaan kuitenkin hiukan varauksella, enkä allekirjoita kaikkia Delantyn väitteitä ja yleistyksiä.

Islamin ja Euroopan välisiä suhteita tarkastelevan tutkimuksen voi jakaa karkeasti kahteen eri tutkimusperinteeseen. Toiset tutkijat pyrkivät tarkastelemaan islamin ja Euroopan rinnakkaiseloja kokonaisuudessaan, eli heidän tutkimuksensa alkaa islamin syntyajoista ja jatkuu 1900-luvulle saakka. Tätä tutkimusperinnettä edustaa esimerkiksi Bernard Lewis teoksellaan *Islam and the West*. Teoksessa tarkastellaan islamin ja Euroopan välistä kanssakäymistä useiden vuosisatojen ajalla, joten esimerkiksi 1700-lukua käsitellään melko suppeasti.

Toinen tutkimusperinne taas tarkastelee jotakin tiettyä ajanjaksoa näiden kahden voiman välisissä suhteissa. Esimerkiksi Daniel Norman keskittyy tutkimuksessaan *Islam and the West* keskiaikaan, ja sen aikana muodostettuun muslimikuvaan. Hän on sitä mieltä, että keskiajalla luotiin perusta länessä vallitsevalle muslimikuvalle, joka ei sen jälkeen ole radikaalisti muuttunut. Alain Grosrichard puolestaan tarkastelee teoksessaan *The Sultan's Court* eurooppalaisten fantasioita, tai lähinnä 'itämäisen despotian' käsitettä 1600- ja 1700-lukujen Euroopassa. Hän lähestyy aihetta Lacanin psykoanalyysin kautta tuoden esille monia mielenkiintoisia tulkintoja eurooppalaisten rakentamasta ”itämaisesta despotismista”. Rana Kabbani taas käsittelee tutkimuksessaan *Europe's Myths of Orient* eurooppalaisten luomia myyttejä itämaiden himokkaista naisista ja julmista miehistä. Hän tosin keskittyy enemmän 1800-lukuun ja romantiikan aikaan. Aihetta on tutkittu myös Jyväskylän yliopistossa. Pari vuotta sitten ilmestyi Mikko Lipsasen gradu *Islam, valistus ja suvaitsevaisuuden rajat*, jossa Lipsanen käsittelee islamia ja sen hyväksymistä 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun ranskalaisessa ja englantilaisessa suvaitsevaisuuskeskusteluissa.

Muslimikuvaa tutkittaessa muslimit perinteisesti niputetaan yhdeksi kokonaisuudeksi. Tästä kertovat jo monet teosten nimet, kuten *Islam and the West*, *Europe and Islam* ja niin edelleen. Tällöin eurooppalaisten kerrotaan liittäneen muslimeihin ja islamiin tiettyjä mielikuvia, mutta harvoin tarkennetaan, koskiko mielikuva kaikkia muslimeja, vai pelkästään esimerkiksi persialaisia tai vaikka intialaisia muslimeja. Länessä syntyneitä myyttejä ja eksotiikkaa tarkastelevilla tutkijoilla taas on taipumusta tarkastella ”itää” laajana kokonaisuutena, johon kuuluu kaikki Osmanien valtakunnasta ja Egyptistä Intiaan ja jopa japaniin saakka. Tästä hyvä esimerkki on Frances Mannsåkerin essee ”Elegancy and wildness: Reflections of the East in the Eighteenth-century imagination”. Esseesään Mannsåker tarkastelee välillä Intiaa ja hinduja, ja sitten taas seuraavassa hetkessä Arabiaa ja Persiaa. Nämä tutkimukset jatkavat usein Edward Saidin orientalismin kritiikin jalanjäljissä.

Ainoa muslimikansallisuus, joka erikseen saa huomiota tutkimuksissa on Osmanien valtakunta ja turkkilaiset. Tämä johtuu varmaan siitä, että osmanit muodostivat vakavan ulkoisen uhan Euroopalle 1400-luvulta aina 1600-luvun loppuun saakka, joten aikalaiset ovat kirjoittaneet siitä paljon. Tätä aikakautta tarkastelevissa tutkimuksissa muut muslimimaat uhkaavat jäädä osmanien jalkoihin. Tällä tutkimuksella pyrin osaltani täyttämään tätä tutkimusperinteessä olevaa ”aukkoa”, joten tarkastelen myös arabeista ja persialaisista tehtyjä

representaatioita, ja tutkin näkivätkö aikalaiset eri kansallisuuksien välillä eroa, vai tarkastelivatko he muslimeja yhtenä joukkona.

Islamin ja idän tutkimuksesta puhuttaessa täytyy puuttua myös orientalismiin ja sen kritiikkiin. Kyseisen tutkimussuunnan kritisointi alkoi 1960-luvulla, kun Vietnamin sota ja muut poliittiset mullistukset kolmannessa maailmassa synnyttivät kiistaa siitä, kuinka kolmannelle maailmalle tulisi kirjoittaa. Osa näistä kriittisistä kirjoituksista keskittyi Lähi-itään, ja sen representoimiseen länsimaalaisessa kirjallisessa perinteessä. Tämän kritiikin Edward Said kokosi yhteen vuonna 1978 ilmestyneessä kirjassaan *Orientalism*.⁴⁶

Kirjassaan Said luokittelee orientalismiksi kaiken tieteellisen ”itää”, eli orienttia koskevan tutkimuksen, oli se sitten kirjallisuuden, historian, antropologian tai sosiologian tutkimusta, sekä kaiken keinotekoisesta jakamisesta ”idän” ja ”lännen” välillä. Lisäksi hänen mukaansa orientalismin luo yhteiset puitteet länsimaiselle kanssakäymiselle orientin kanssa antaessaan siitä lausuntoja, sekä kuvaillessaan sitä ja opettaessaan siitä. Saidin mukaan orientalismin on siis länsimainen tapa dominoida, rakentaa ja hallita orienttia.⁴⁷

Said tutkii teoksessaan tieteellisiä ja kaunokirjallisia kirjoituksia, ja tarkastelee, kuinka ne toisintavat orientalismia imperialistista kuvaa maailmasta. Hän myös pohtii, miten orientalismin siirtyi ja tuotti itsensä uudelleen aikakaudesta toiseen, ja kuinka sitä voi tutkia tahdonalaisena toimintana.⁴⁸ Hän on ottanut analysoitavaksi akateemisten kirjoitusten lisäksi myös kaunokirjallisuutta, matkakirjoja, lehtikirjoituksia, poliittisia kirjoituksia, sekä uskonnollisia ja filosofisia kirjoituksia, koska uskoo, että orientalistinen lähestymistapa nousee esille myös niissä. Hän väittää lisäksi, että yksittäiset kirjoittajat linkittyvät osaksi suurempaa kollektiivista tekstin tuottamisen tapaa, joka rakentaa diskurssia orientista.⁴⁹ Saidin julkaisun jälkeen orientalismia ja sen kritisoijien väliset taistelulinjat selkiintyivät. Orientalismia kritisoijat ovat linjojensa takaa Saidin jalanjälkiä seuraten kristisoineet länsimaista, erityisesti englantilaista, ranskalaista ja yhdysvaltalaisista, tapaa kirjoittaa Lähi-idästä. Kritiikki on kohdistunut niin 1800- ja 1900-luvuilla julkaistuun tutkimus-, kuin muuhun kirjallisuuteen.⁵⁰

46 Halliday 1993, 148.

47 Said 1985, 2–3.

48 Said 1985, 15.

49 Said 1985, 23.

50 Halliday 1993, 148.

Saidin orientalismin kritiikistä löytyy kuitenkin joitakin ongelmia. Said esimerkiksi korostaa orientalismin kaiken pahan alkuna ja juurena. Hän on antanut sille lähes metafyyssisen voiman, joka kattaa kaikki aikakaudet ja ilmaisutyyli, minkä vuoksi termi menettää selittävän tarkoituksensa. Saidin teos antaa myös ymmärtää, että Lähi-itä olisi kokenut erityistä imperialistista tai epäoikeudenmukaista kohtelua. Halliday kuitenkin huomauttaa, että rasistisia ja alistavia kirjoituksia on tuotettu myös muista alistetuista ihmisistä, ei pelkästään muslimeista. Hänen mukaansa ei voida puhua mistään erityisestä eurooppalaisesta vihamielisyydestä arabeja tai esimerkiksi palestiinalaisia kohtaan, vaan väite läpi historian jatkuvasta vihamielisyydestä orienttia, arabeja ja islamilaista maailmaan kohtaan on myytti.⁵¹

Kolmas ongelma Saidin teoriassa on hänen olettamuksensa tiedon oikeellisuudesta ja vääryydestä. Hänen mukaansa tieto on epäkelvää, tai väärää, jos se on tuotettu hallitsemisen tarpeisiin, tai hallinnan kontekstissa. Hallidayn mukaan se, että tiedon on tuottanut jokin tietty intressiryhmä tai kontekstiinsa sidottu yksilö, ei kerro vielä mitään tiedon oikeellisuudesta. Halliday ei myöskään ymmärrä Saidin tapaa arvostella kaunokirjallisia tuotoksia samoista lähtökohdista, kuin tieteellisiä tutkimuksia. Kaunokirjallisuus on kuitenkin kirjoitettu viihteeksi, eikä sillä ole välttämättä todellisuuspohjaa.⁵²

Mielestäni Saidin teoreettinen lähtökohta on myös melko sitova ja historiaton. Jos kaikki tekstit tulkitaan jo lähtökohtaisesti lännen pyrkimyksiksi hallita ja rakentaa itää, kuinka niistä koskaan pystyy löytämään mitään uutta. Vahvat ennakkosenteet saattavat sumentaa tekstien historiallisen merkityksen, eikä niitä enää sidota kontekstiinsa, vaan laajempaan lännen yhteisymmärryksessä käymään diskurssiin.

Vaikka orientalismin ja sen kritiikki ovat herättäneet paljon keskustelua viimeisten kolmen vuosikymmenen ajan tarkasteltaessa lännen suhdetta itään, en aio tässä työssä ottaa kantaa siihen, ovatko teksteissä esitetyt toiseuden representaatiot osa lännen historiallista pyrkimystä hallita itää. Keskityn sitomaan tutkimani tekstit kontekstiinsa, ja tarkastelemaan niitä oman aikansa tuotoksina, en erityisinä orientalistisina esityksinä. Pyrin myös välttämään liiallisia yleistyksiä, enkä ota kantaa siihen, ovatko tekstit osa laajaa orientalistista diskurssia, vai eivät.

51 Halliday 1993, 158–159

52 Halliday 1993, 159–160.

2. MUSLIMIKUVIA JA MAANTIEDETTÄ 1700-LUVUN EUROOPASSA

2.1. Itärajan takana väijyvä Toinen

Arabit aloittivat nopeat valloitukset Muhammedin kuoleman jälkeen 600-luvulla. He valloittivat Syyrian, Pyhän maan ja Egyptin, ja jatkoivat valloituksiaan työntymällä Pohjois-Afrikassa länteen päin.⁵³ Ensimmäisen varsinaisen kosketuksensa eurooppalaiset saivat islamiin muslimien valloitettua Espanjan 700-luvun alussa. Nopeasti edenneet muslimit uhkasivat Ranskaa, mutta Kaarle Martelin armeija pysäytti heidän etenemisensä Toursin taistelussa vuonna 732.⁵⁴ Eurooppalaiset ovat pitäneet tätä taistelua merkittävänä käänteenä sodassa vihamielisiä valloittajia vastaan, mutta muslimit harvoin mainitsevat kyseistä taistelua omista kirjoituksissaan. Heille merkittävämpi tappio, ja syy Ranskan valloituksen epäonnistumiseen, oli Narbonnen kaupungin menettäminen vuonna 759.⁵⁵

Islamin aiheuttamaan uhkaan vastattiin ristiretkillä, joista ensimmäinen aloitettiin vuonna 1095.⁵⁶ Nykyään ristiretket tulkitaan usein merkiksi eurooppalaisten varhaisesta imperialismista tai erityisestä aggressiivisuudesta muslimeja kohtaan, mutta omana aikanaan niitä ei nähty tässä valossa. Aikalaiskristityille ristiretket olivat uskonnollisia sotia, joilla pyrittiin valloittamaan takaisin menetetyt maat Lähi-idässä. Arabivalloituksesta ei ollut kulunut kuin muutama vuosisata, joten suurin osa alueella asuvista ihmisistä oli edelleen kristittyjä. Muslimit puolestaan eivät kutsuneet kyseisiä sotia ristiretkiksi, vaan kirjoittivat vääräuskoisten tai frankkien hyökkäyksistä. Kristittyjen suurella palolla käymät sodat herättivät melko vähäistä kiinnostusta muslimimaissa.⁵⁷

Nämä massiiviset liikekannallepanot tarjosivat kuitenkin Euroopassa markkinat viihdyttävälle, vihollisesta ja sen ideologiasta kertovalle kirjallisuudelle. Yleisöä tyydyttääkseen kirjoittajat keskittyivät kuvailemaan islamin ihmeellisinä ja inhottavina pidettyjä, sekä vihattuina piirteitä. Huomiota saivat kaikkein hämmästyttävimmät eksoottiset

53 Tarkempia tietoja arabien varhaisista valloituksista saa esimerkiksi Albert Houranin (1991) teoksesta *A History of the Arab Peoples*.

54 Delanty 1995, 23–24.

55 Lewis 1993, 11.

56 Boer 1996, 27–29.

57 Lewis 1993, 12–13.

seikat, jotka olivat tehneet vaikutuksen muslimien kanssa tekemisissä oleviin ristiretkeläisiin.⁵⁸ Keskiajalla ilmestyi myös monia puhdasta fiktiota olevia kirjoja, joiden tarkoitus oli vain viihdyttää. Niissä esitetyt mielikuvat muslimeista kuitenkin sekoittuivat faktoihin ja nostattivat vihaa islamia kohtaan.⁵⁹

Kristittyjen kuva islamista vakiintuikin 1100–1200-luvulla, vaikka monet avainteemat olivat ilmeisiä jo paljon aikaisemmin. Islamilainen Toinen kuvattiin barbaariseksi, rappeutuneeksi ja tyrannimaiseksi vääräuskoiseksi. Usein arvostelun kohteeksi joutui nimen omaan profeetta Muhammed, jota pidettiin väkivaltaisen ja seksuaalisen elämän eläneenä huijarina. Muslimeja pidettiin myös aggressiivisina ja väkivaltaan taipuvaisina, ja heidän nähtiin keksineen pyhän sodan, jota he halusivat käydä kaikkia ei-muhamettilaisia vastaan. Pyhän maan valloittamista pidettiin todisteena islamin aggressiivisuudesta, ja muslimien ristiretkeläisjoukkojen edessä osoittama vastarinta tulkittiin luontaiseksi taipumukseksi väkivaltaan ja julmuuteen.⁶⁰

Yksi kristittyjen sinnikkäimmistä islamin mielikuvista oli muslimien näkeminen epäjumalien palvojina⁶¹. Islam edusti absoluuttista vastakohtaa kristinuskolle ja kirkkoisät tuomitsivat islamin Saatanan ja pahuuden voimien joukkoon kuuluvaksi. Muslimeja pidettiin myös moraalisesti epätäydellisinä, ja lännessä eli vahvana myytti islamista aistillisten nautintojen uskontona. Kristillisessä perinteessä muslimien paratiisi kuvattiin lihallisten nautintojen paikkana, jossa muslimit harjoittivat irstailua.⁶² Islamin toiseus oli siis teologisesti määritelty, ja se edusti negaatiota nimen omaan kristinuskolle. Toinen oli siis olennaisesti erilainen, mikä vahvisti Toisen ja Itsen välillä olevaa kaksijakoisuutta.⁶³

Kanssakäyminen muslimien kanssa ei ollut kuitenkaan pelkästään vihamielistä, vaan arabikulttuuri vaikutti suuresti eurooppalaisen sivilisaation kehittymiseen aina 1500-luvulle

58 Rodinson 1987, 10.

59 Rodinson 1987, 11–12.

60 Miles 1994, 35.

61 Hoepfner Moran Cruzin mukaan tämä käsitys juontaa juurensa Espanjassa käytyihin taisteluihin. Siellä muslimien armeija koostui useista eri kansallisuuksista. Esimerkiksi slaavilaiset olivat muslimien orjasotilaita, jotka suojelivat Umaijadi-hallitsijoita Espanjassa 800-luvulta lähtien. Useimmat slaavilaisista olivat pakanoita, ja muslimiksi kääntyneistäkin osa varmasti säilytti jotain vanhoja pakanatapojaan. (Hoepfner Moran Cruz 1999, 57.)

62 Luchitskaja 2000, 116–117. Erinomaisia lähteitä keskiaikaiseen muslimikuvaan ovat myös esimerkiksi Jo Ann Hoepfner Moran Cruzin (1999) artikkeli ”Popular Attitudes Towards Islam in Medieval Europe”, sekä jo klassikoksi muodostunut Norman Danielin (1980) *Islam and the West. The Making of an Image*.

63 Miles 1994, 35–36.

saakka.⁶⁴ Välimeren yli käytiin vilkasta kauppaa ja Euroopassa käännettiin arabialaisia tekstejä filosofiasta, tieteistä ja lääketieteestä latinaksi.⁶⁵ Myös ristiretkeläiset ihailivat usein muslimien rohkeutta ja sotataitoja.⁶⁶ Usein kristittyjen keskiaikainen muslimikuva nähdään yhtenäisen vihamielisenä, vaikka asenteet vaihtelivat murhanhimoisesta empaattiseen. Oppineiden mielikuvat sekoittuivat populaarien ideoiden kanssa luoden realististen ja fantastisten tarinoiden vyyhdin, jonka sisintä ei tutkimuksessa aina tavoiteta.⁶⁷

Keskiajalla islamia myös tutkittiin, vaikka tutkimuksen tekemisen motiivina vaikuttikin pelko Euroopan menettämisestä islamille. Luostareissa munkit opettelivat arabiaa, tekivät käännöksiä Koraanista, ja tutkivat muita arabialaisia tekstejä. Toiveena oli, että tutkimuksella saataisiin tietoja islamista kristittyjen sielujen pelastamiseksi ja muslimien käännättämiseksi kristinuskoon. Muutaman vuosisadan kuluttua tultiin siihen tulokseen, että edellinen ei ollut enää tarpeellista, ja jälkimmäinen taas oli mahdotonta.⁶⁸

Kristikunnan huomio kiinnittyi 1400-luvulla Osmanien valtakunnan aiheuttamaan uhkaan. Turkkilaiset valtasivat Konstantinopolin vuonna 1453, jolloin Bysantin valtakunta tuhoutui. Kristitty länsi tunsi asemansa uhatuksi, ja paavi Pius II pyrki yhdistämään kristikunnan turkkilaisen uhan edessä.⁶⁹ Ristiretkien henkeä ei kuitenkaan pystytty enää herättämään. osmanit olivat todellinen uhka, mutta heitä tarkasteltiin enemmänkin maallisena tai kulttuurisena kuin ideologisena uhkana. Eurooppalaiset hallitsijat eivät nähneet tarpeelliseksi kerätä sotajoukkoja vapauttamaan vallattua Itä-Eurooppaa, koska he eivät halunneet uhrata omia poliittisia ja kansallisia pyrkimyksiään sotaretkeen. osmanien vakiinnutettua valtansa, Euroopassa keskityttiin hoitamaan suhteita poliittisesti, ei uskonnollisista lähtökohdista käsin.⁷⁰

Vaikka uhkakuvat siirtyivät arabimaailmasta osmanien hallitsemaan Turkkiin, Toisen representaatiot eivät kokeneet suuria muutoksia. Ristiretkien saraseenit korvautuivat turkkilaisilla, mutta molemmat ryhmät nähtiin ensisijaisesti muslimina.⁷¹ Itä-Euroopassa

64 Delanty 1995, 23–24.

65 Hourani 1992, 7–8.

66 Rodinson 1987, 21–22.

67 Hoepfner Moran Cruz 1999, 55.

68 Lewis 1993, 13.

69 Boer 1996, 35–38.

70 Rodinson 1987, 31–33. Katso myös Neumann 1999, 46.

71 Miles 1994, 35–36.

käydyt sodat kuitenkin synnyttivät myös uudenlaisia mielikuvia barbaarisista turkkilaisista. Heidä syytettiin Bysantin valtakunnan tuhoamisesta, ja heidän nähtiin uhkaavan oppineisuutta ja sivistystä myös muualla Euroopassa.⁷² Turkkilaisia valloittajia syytettiin teurastuksista ja raiskauksista, eikä Euroopassa kyseenalaistettu edes kaikkein sensaatiomaisimpia tarinoita. Todellisuudessa turkkilaiset sotilaat käyttäytyivät tuskin sen huonommin, kuin muutkaan uuden ajan valloittajista, mutta synkät tarinat levittivät länessä kuvaa ”jurmista” ja ”himokkaista” turkkilaisista.⁷³

Uudella ajalla osmanien aiheuttama uhka oli todellinen. He valtasivat Syyrian ja Egyptin vuonna 1517, ja jatkoivat alueidensa laajentamista Pohjois-Afrikassa aina Marokon rajalle saakka. Tämä nosti osmanit hallitsevaksi voimaksi Välimerellä. Samoihin aikoihin Turkin sotajoukot vyöryivät Eurooppaan ja piirittivät viimein Wieniä vuonna 1529. Hyökkäys epäonnistui, mutta sitä seurasi vuosisadan kestävä pattitilanne osmanien ja Habsburgien taistellessa Unkarin hallinnasta. Vuonna 1683 Turkin armeija piiritti Wieniä toisen kerran, mutta se joutui perääntymään Habsburgien joukkojen edessä. Itävallan armeija ajoi Turkin sotajoukkoja kohti etelää, ja osmanit joutuivat luopumaan monista hallitsemistaan kaupungeista ja provinsseista. Itävallan ja sen liittolaisten voitto sinetöitiin Karlowitzin rauhassa vuonna 1699.⁷⁴

Turkin tappio osoitti selvästi voimasuhteiden kallistuneen Euroopan eduksi. Islamin johtava voima, Osmanien valtakunta, alkoi jäädä Euroopan kehityksestä jälkeen. Ero ei kasvanut pelkästään sotilaallisessa mielessä, vaan Eurooppa kiri muslimimaiden edelle myös taloudellisesti. Karlowitzin rauha teki muuttuneen tilanteen selväksi molemmille osapuolille. Itävalta jatkoi seuraavalla vuosisadalla Turkin painostamista Balkanilla, ja myös Venäjä aloitti työntymisen etelään 1700-luvulla.⁷⁵ Muuttunut sotilaallinen tilanne vaikutti eurooppalaisten asenteisiin muslimiä kohtaan, ja 1600-luvun lopulla islamia lakattiin pitämästä ulkoisena uhkana.⁷⁶

72 Bisaha 1999, 190–191.

73 Bisaha 1999, 192–193.

74 Lewis 1993, 18–19.

75 Lewis 1993, 19–20.

76 Miles 1994, 35–36.

2.2. Muslimi – idän eksoottinen barbaari

Vaikka osmaneja ei enää valistusajalla koettu yhtä suureksi uhaksi, muslimeihin keskiajalla liitetyt mielikuvat elivät yhä vahvana. Kuvat Muhammedista huijarina, ja islamista fatalistisena ja fanaattisena uskontona elivät vielä 1700-luvulla. Silloin myös arvosteltiin muslimien tapaa kohdella naisia. Vähitellen asenteet kuitenkin muuttuivat, kun eurooppalaiset saivat entistä tarkempaa tietoa islamista. Orientalistisen koulukunnan kehittyessä tieteellistä tutkimusta tehtiin enemmän, ja islamiin suhtauduttiin aikaisempaa objektiivisemmin. Esimerkiksi arabiankielisiä käsikirjoituksia tutkittiin paljon, ja niitä käännettiin eurooppalaisille kielille. Tiedon lisääntyminen sai valistusajattelijat kyseenalaistamaan joitakin muslimeihin liitetystä stereotyypisistä käsityksistä. Sinänsä mielenkiintoista on, että joitakin islamin puolustajia syytettiin kääntymisestä islamiin.⁷⁷

Islamista oli siis tarjolla ristiriitaista tietoa. Jotkin stereotyypit vahvistuivat ja toisia taas pyrittiin kumoamaan. Usein islamista puhuttiin myönteisesti, kun haluttiin arvostella katolista kirkkoa tai inkvisitiota. Islam esimerkiksi kuvattiin puhtaana ja luonnollisena uskontona, jonka avulla voitaisiin palata alkuperäiseen kristinuskoon, jota katolinen kirkko ei olisi vielä saastuttanut. Islamin puhdasta monoteismia ihailtiin, samoin sen myönteistä suhtautumista muita monoteistisiä uskontoja kohtaan. Toisaalta samat kirjoittajat saattoivat myös hyökätä islamin fanaattisuutta vastaan, koska sen nähtiin olevan vihamielistä kristinuskolle. Lisääntynyt kiinnostus islamia kohtaan, sekä edeltäviä vuosisatoja avoimempi mieli eivät siis välttämättä johtaneet islamin oppien ja arvojen yksityiskohtaisempaan ymmärtämiseen. Kuva islamista säilyi kaksijakoisena ja siitä kirjoitettiin usein katolisen kirkon arvostelemiseksi.⁷⁸

Persiasta ja Osmanien valtakunnasta kirjoitettiin myös paljon fiktiivistä kirjallisuutta. Esimerkiksi Antoine Galland (1646-1715) käänsi teoksen *Le mille et une nuits (Tuhannen ja yhden yön tarinat)* vuosien 1704 ja 1717 välillä, tehden monumentaalisen lisäyksen orientin mystiikkaan.⁷⁹ Kirja herätti lukijoiden kiinnostuksen eksoottiseen ja romanttiseen ”itään” sankareineen, ja sankaritarineen, magioineen, juonineen ja itämaisine ympäristöineen.⁸⁰ Muslimimaailmaa ei enää nähty Antikristuksen provinssina vaan eksoottisena ja pittoreskina maailmana, jossa itämaisten satujen mahtavat henget pystyivät tekemään hetken mielijohteesta

77 *Encyclopedia of the Enlightenment* (2. osa) 2003, 268–269.

78 *Encyclopedia of the Enlightenment* (2. osa) 2003, 269–270.

79 Rodinson 1987, 44; Almond 2003, 422.

80 *Encyclopedia of the Enlightenment* (1. osa) 2003, 86.

hyvää tai pahaa.⁸¹ Käännöstä seurasi sarja vastaavanlaisia kirjoja, ja voisi sanoa, että syntyi uusi kirjallisuuden laji – Itämainen kertomus (oriental tale). Myös esimerkiksi Mozart käytti turkkilaisia ja persialaisia teemoja oopperoissaan Taikahuilu ja Ryöstö Seraljista.⁸² Itä nähtiin siis yhtä aikaa sekä kauniina, että julmana, ja se oli sekä kiehtova, että kauhua herättävä.⁸³

Uuden ajan kuluessa eurooppalaiset olivat alkaneet painottaa yhä enemmän korkeaa sivistystasoaan ja siveellisyyttään, jotka erottivat heidät alemmista barbaarikansoista. Eurooppalaisten ylemmyyttä muiden maanosien asukkaisiin nähden korostettiin kolonialistisessa ja imperialistisessa siirtomaapolitiikassa, joissa muiden maanosien asukkaiden alistaminen oikeutettiin eurooppalaisen kulttuurin ylivertauuteen vedoten.⁸⁴ Euroopan ylemmyyttä korostettiin esimerkiksi kuvallisissa esityksissä, kuten kartoissa ja taideteoksissa. Tutkimusmatkat ja löytöretket mahdollistivat entistä tarkempien karttojen piirtämisen, mikä muutti maantieteellisiä käsityksiä voimakkaasti. Vaikka Eurooppa oli maanosista kaikkein pienin, se kuvattiin usein laadultaan parhaaksi ja kaikkein tärkeimmäksi. Eurooppalaisten ylemmydentunnetta vahvistivat Euroopan aluevaltauksset, joiden valossa näytti, että kristillisen Euroopan maailmanvalloitusta ei pysäyttäisi mikään.⁸⁵

Eurooppalaista ylemmyyttä korostettiin myös käyttämieni alkuperäislähteiden kuvituksessa. Charles Theodore Middletonin teoksen *A New and Complete System of Geography* (1778–79) etusivulla on kuva neljästä naisesta. Eurooppa istuu ylemmydentuntoisesti valtaistuimella, ja hänellä on käsissään kirja, ja jalkojensa juuressa kirjakäärö merkinä oppineisuudesta. Euroopan vieressä istuu Aasia japanilaisen varjon alla viilentäen kasvojaan kiinalaisella viuhkalla. Hänen päässään on

Kuva 1: Eurooppa, Aasia, Afrikka ja Amerikka naisina kuvattuna. (Middleton 1778–79, etulehti.)

81 Rodinson 1987, 44; Almond 2003, 422.

82 *Encyclopedia of the Enlightenment* (1. osa) 2003, 86.

83 Delanty 1995, 89.

84 Mikkeli 1994, 51.

85 Boer 1996, 45–48.

turbaani. Aasia istuu samalla tasolla kuin Eurooppa, mutta joutuu istumaan polvi-istunnassa lattialla. Afrikka seisoo taka-alalla kädessään kahle, kun taas Amerikka istuu Euroopan jalkojen edessä kädessään jousi ja päässään sulkapäähine. Kuvatekstissä kerrotaan, kuinka Eurooppa kerää Afrikasta kultaa ja orjia, hallitsee ”ylellisen Aasian hedelmällisiä rantoja” tuoden sieltä jalokiviä ja muita tavaroita, sekä kuljettaa Amerikasta kaivosten tuottoja, ja monia hyödykkeitä.⁸⁶ Sivistynyt Eurooppa siis hallitsee ja hyödyntää muita maanosia valtaistuimeltaan käsin.

Termin 'sivistys'⁸⁷ käyttö yleistyi 1750-luvun jälkeen niin Ranskassa kuin muuallakin Euroopassa. Sen voi ajatella olevan jonkinlainen maallistunut muoto kristikunta-termistä, mutta se sisältää myös ajatuksen edistyksestä, joka oli suosittu käsite valistusajalla. Seuraavien vuosikymmenien aikana 'sivistys' liitettiin yhä vahvemmin käsitykseen Euroopasta, ja kristinuskon joutui antamaan tilaa uudelle termille – sivistyksestä tuli Euroopan synonyymi. Sanalla on vahva positiivinen lataus, ja sen käyttö liittyi läheisesti ajatukseen Eurooppalaisesta ylemmyydestä. Termiin sisältyvä ajatus edistyksestä antoi mahdollisuuden tarkastella sivistystä prosessina, jonka eri vaiheissa kaikki kulttuurit olivat. Eurooppa edusti tietenkin prosessin korkeinta tasoa.⁸⁸

Sivistysajattelua sovellettiin pääasiassa merten takaa löytyviin ”villi-ihmisiin”, mutta se otettiin käyttöön myös, kun rakennettiin kuvaa islamista ja turkkilaisista. Islamia ei verrattu enää niin voimakkaasti kristinuskoon, vaan eurooppalaiseen sivistykseen. Muslimeja ei siis enää nähty niinkään vääräuskoisina, vaan barbaareina. Esimerkiksi Edmund Burke kertoi Englannin parlamentin alahuoneelle, että turkkilaiset olivat ”pahempia kuin villit”, ja että mikä tahansa kristillinen valtio oli näitä ”tuhoisia raakalaisia” parempi.⁸⁹

Valistusajalla Euroopassa asenteisiin vaikutti myös käsite ”itämainen despotia”. Esimerkiksi Montesquieun kirjoituksissa vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla Eurooppa ei linkity enää

86 Katso kuva 1. Kuvateksti: "Europe by Commerce, Arts, and Arms obtains the Gold of AFRIC, and her Sons enchains, She rules luxurious ASIA'S fertile Shores, Wears her bright Gems and gains her richest stores: While from AMERICA thro Seas She brings The Wealth of Mines and various useful things." (Middleton 1778–79, etulehti.)

87 Civilization. Termi sai merkityksen 'sivilisaatio' vasta 1800-luvun puolessa välissä, kun keksittiin, että sivilisaatioita saattoi esiintyä ajassa ja paikassa. Pystyttiin siis puhumaan esimerkiksi 'Roomalaisesta sivilisaatiosta'. (Delanty 1995, 93)

88 Boer 1996, 63–65.

89 Delanty 1995, 87–88.

kristinuskoon, vaan vapauden ideaan. Montesquieu vertailee vapauden Eurooppaa erityisesti despoottisena pitämäänsä Aasiaan, ja tarkastelee miten ilmastoerot vaikuttavat mantereiden poliittiseen ilmapiiriin. Vuonna 1748 ilmestyneessä kirjassaan *De l'esprit des lois* (*Lakien henki*) hän toteaa, että Aasiasta puuttuu lauhkea ilmasto; siellä on joko äärimmäisen kuuma, tai sitten äärimmäisen kylmä. Näin ollen siellä kylmien ilmastojen vahvat valtiot sijaitsevat aivan kuumien ilmastojen heikkojen valtioiden lähellä, jolloin edelliset voivat helposti vallata jälkimmäiset. Euroopassa puolestaan vahvat valtiot sijaitsevat vieretysten lauhkeassa ilmastossa. Tästä johtuu Montesquieun mielestä Aasian heikkous ja orjuus, sekä Euroopan vahvuus ja vapaus. Hän näkee Aasian ongelmaksi myös sen, että esimerkiksi Osmanien valtakunnassa sulttaani pitää hallussaan sekä toimeenpano-, lainsäädäntö-, että tuomiovaltaa, mikä antaa hänelle yksinvaltiaan oikeudet.⁹⁰

Vuosisadalla vaikuttaneet taloustieteilijät, fysiokraatit, puolestaan katsoivat ”itämäisen despotian” johtuvan sosiaalisesta ja taloudellisesta liikkumattomuudesta. He pitivät alueen tärkeimpinä taloudellis-sosiaalisina yksiköinä muuttumattomia kyliä, joissa maan yksityisomistusta ei tunnettu, ja joissa työt jaettiin alkeellisesti maanviljelijöiden ja käsityöläisten kesken. Näiden yhteisöjen yläpuolella nähtiin olevan despoottinen keskushallinto, joka maanomistuksella ja verotuksella rahoitti runsaan kulutuksensa ja sotilasmenot.⁹¹ Adam Smith jatkoi tätä perinnettä kehittämässään teoriassa kansojen varallisuudesta. Hänen mukaansa optimaalisimmat edellytyksen taloudelliselle kasvulle saavutettiin ympäristössä, jossa lain puitteissa toimivat omavaraiset maanomistajat saivat nauttia mahdollisimman suuresta markkinavapaudesta. Aasian maissa hallitsijat omistivat maan, joten siellä talouskasvun edellytykset eivät hänen mukaansa toteutuneet.⁹² Tätäkään väitettä ei kuitenkaan purematta nieltä, vaan esimerkiksi Voltaire totesi kirjoituksissaan sulttaanin vallan olevan rajattu.⁹³

Delantyn mukaan ”itä” kuvattiin siis despoottisena ja eksoottisena, mutta samaan aikaan houkuttelevana naisena, joka vain odotti patriarkaalisen Euroopan valloitusta. Tällä vahvistettiin kuvaa Euroopasta sivistyneenä, miehisenä ja älykkäänä valloittajana. Eurooppa edusti sosiaalista vakautta, kun taas itä edusti mielihyvää; Eurooppa nähtiin dynaamisena ja

90 Boer 1996, 58–59.

91 Waites 1999, 61.

92 Waites 1999, xi.

93 Lipsanen 2007, 5.

tulevaisuuteen suuntautuneena, itä taas staattisena. Valistusajalla orientin uskottiin olevan myös ”viattoman luonnon valtakunta”. Euroopan edustaessa edistystä ja sivistystä, idästä löydettiin ihmisyyden tunteellisuus ja viattomuus. Orientti siis edusti sitä, minkä Eurooppa oli jo voittanut: lapsenomaisuutta ja kypsymättömyyttä.⁹⁴

Kuitenkin vielä 1700-luvulla eurooppalaisten kanssakäyminen Aasian maiden kanssa tapahtui yleensä tasa-arvoisin ehdoin. Voisi jopa väittää, että kulttuurivaikutukset kulkivat idästä länteen, eikä toisin päin. Esimerkiksi Kiinan filosofioita pohdiskeltiin lännessä, ja kiinalaisesta taiteesta saatiin vaikutteita eurooppalaiseen taiteeseen. Islamilaiset maatkaan eivät vielä olleet avuttomia eurooppalaisten edessä, vaikka esimerkiksi Turkki oli heikentynyt naapurimaidensa sotilaallisen voiman vaikutuksesta. Eurooppalaisen kaupan ja kapitalismin voimakas levittäytyminen vaikuttivat kuitenkin jo monien maiden sosiaaliseen järjestykseen. Lähi-idässä vaikutukset tuntuivat lähinnä kaupankäynnin ja sotilaallisten kahakoiden kautta.⁹⁵

Brittejä esimerkiksi kiinnosti Lähi-itä pääosin poliittisessa mielessä. Venäjä laajeni voimakkaasti Keski-Aasiassa 1700- ja 1800-luvuilla, ja Afganistan, Persia ja Persianlahden alueet nähtiin merkittävinä puolustusvyöhykkeinä brittiläisten intressien suojelemiseksi Intiassa. Alue sijaitsi myös merkittävän kauppareitin varrella, ja arabijohtajien kanssa tehtiin läheistä yhteistyötä turvallisen kauppamatkan takaamiseksi.⁹⁶ Kolonialistisessa mielessä Lähi-idän alue herätti kiinnostusta ja pelkoa lähinnä siis siksi, että se nähtiin mahdollisena liittolaisena jollekin kilpailevalle Eurooppalaiselle valtiolle.⁹⁷ Euroopan maat alkoivatkin vähitellen 1700-luvun lopussa lohkomaa palasia Osmanien valtakunnan reuna-alueilta turvatakseen omat intressinsä alueella.⁹⁸

2.3. Maantiede 1700-luvulla

Matkakirjoista tuli yhä tärkeämpiä toiseuden representaatioiden lähteitä 1500-luvulla kirjapainotaidon keksimisen jälkeen. Julkaisijat pyrkivät tekemään kirjoillaan voittoa, sekä viihdyttämään ja valistamaan lukijoita. Matkakirjat olivat suosituimpia Englannissa, ja siellä niitä myös julkaistiin eniten. Kirjoja kirjoittaneet matkailijat pyrkivät etsimään kohtaamastaan

94 Delanty 1995, 88–90.

95 Hobsbawm 1991, 39–40.

96 *Atlas of British Overseas Expansion* 1994, 101–102.

97 Delanty 1995, 91.

98 Saikal 2003, 33.

Toisesta oman ”normaaliuden” vastaisia piirteitä. Erityisesti kuvailemalla Toisen vastenmielisimpiä ominaisuuksia pystyttiin peittämään yhteiset ihmisyyden piirteet, mikä vahvisti kirjoittajan ja lukijan tunnetta omista myönteisinä pidetyistä ominaisuuksista.⁹⁹

Tutkimusmatkat olivat tärkeä tapa kerätä tietoa myös 1700-luvulla. Silloin matkoja tehtiin organisoidusti, ja niiden taustalla vaikuttivat usein tieteelliset tavoitteet. Tutkimusmatkailijat eivät olleen kiinnostuneita koko ”kulttuurin” tutkimisesta, vaan he halusivat lähinnä saada tietoa tietyistä yksityiskohdista. Heitä kiinnostivat esimerkiksi maan uskonto, sukupuoliroolit, kieli ja hallintojärjestelmä. He myös halusivat tietää harjoitettiin alueella maanviljelystä tai käytettiin siellä rahaa.¹⁰⁰ Valistusajalla keskusteltiin paljon siitä, millainen tieto on luotettavaa. Tutkimusmatkailijat vetosivat siihen, että he olivat itse nähneet ja kokeneet kertomansa asiat. Matkailijoiden tarinoista tuli uskottavampia, kun museot alkoivat esitellä vieraista maista tuotuja tavaroita, ja kun matkoista julkaistiin kuvia. Kuvien ja vieraiden kulttuurien kohtaamisesta kertovien näytelmien kautta tavalliset kansalaiset pääsivät osaksi tutkimusmatkojen ihmeitä, vaikka he eivät itse matkustaneet kauas kotoa.¹⁰¹

Maantieteen tarjoamista mahdollisuuksista kertoo hyvin Charles Theodore Middletonin teoksen kansilehdellä oleva runo:

”To know the World, from Home you need not stary;
Sit at your Ease, and ev'ry Clime survey;
Here Empires, Kingdoms, States, and Realms are shown;
Men, Manners, Customs, Arts and Laws made known;
Here ev'ry Page your Wonder shall excite,
and give Improvement, while it gives Delight.”¹⁰²

Middleton siis lupaa tarjota lukijalleen tietoa vieraista maista tämän pysyessä mukavasti kotona. Lukijan ei tarvitse lähteä matkustamaan itse saadakseen tietää esimerkiksi maiden ilmastoista, ja ihmisistä ja heidän tavoistaan. Maantieteen teos tarjoaa viihdykettä, mutta se myös valistaa lukijaansa.

99 Miles 1994, 38.

100 Outram 2007, 554.

101 Outram 2007, 561. Katso myös Livingstone and Withers 1999, 19.

102 Middleton 1778–79, kansilehti.

Tutkimusmatkailijoiden kirjoittamia matkakirjoja ryhdyttiin kokoamaan koko maailman kattaviksi maantieteellisiksi kuvauksiksi 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla.¹⁰³ Näin syntyivät maantieteen kokoelmateokset, tai kuten Sitwell alaa nimittää, erityismaantiede (special geography)¹⁰⁴. Niissä käytettiin sekä kirjallista, että kuvallista ilmaisua, ja ne sisälsivät moniulotteisia kuvauksia tutkimastaan kohteesta, sen luonnosta, sekä asukkaiden tavoista ja ulkonäöstä. Maantiedettä opetettiin yksityisissä ja julkisissa kouluissa sekä miehille että naisille, ja museoissa, puutarhoissa ja eläintarhoissa innokkaalle yleisölle esiteltiin maailman ihmeitä. Maantiedettä käytettiin myös moraaliseen opetukseen, ja sen sisältö oli usein poliittisesti ja ideologisesti väritynyttä.¹⁰⁵ Iso osa kokoelmateoksista kirjoitettiin aikuisille luettavaksi, mutta suurin osa suunnattiin nuorille, ja niiden tarkoitus oli valistaa ja opettaa lukijaa. Kirjoista otettiin yleensä useita painoksia, mikä viittaa siihen, että ne vetosivat myös suureen yleisöön.¹⁰⁶

Maantieteellinen tutkimusmatkailu edisti empiiristen metodien leviämistä. Tutkijat pyrkivät maantieteellisissä kuvauksissaan realismiin, järjestelmälliseen luokitteluun, sekä metodien vertailevaan selittämiseen. Myös kuvituksissa yritettiin olla tarkkoja, vaikka monet kuvitukset Euroopan ulkopuolisesta maailmasta sortuivatkin toistamaan eurooppalaisia esteettisiä käsityksiä. Uusien metodien omaksuminen nosti maantieteen arvostusta hyödyllisenä ja jopa eliittinä tieteenalana.¹⁰⁷

Valistusajalla maantieteen kirjoja kirjoitettiin erityisesti tukemaan eurooppalaista näkemystä sivistyksestä. Maantiede liitettiin imperialistiselle eliitille hyödylliseksi oppiaineeksi matematiikan, retoriikan ja kansallisen historian rinnalle. Eurooppa nostettiin maantieteessä muiden kulttuurien yläpuolelle, ja niiden uskottiin hyötyvän kanssakäymisestä eurooppalaisten kanssa. Maailmankartta kyllä laajeni kattamaan koko maailman, mutta sen sisältö ruumiillisti eurooppalaista näkökulmaa. Eurooppalaiset eivät välittäneet siitä, keiden yhteiskuntia he kuvailivat, vaan maantieteellisillä esityksillä tuettiin eurooppalaista ylemmyyttä.¹⁰⁸

103 Paasi 1998, 232.

104 Sitwell 1993, 1.

105 *Encyclopedia of the Enlightenment* (2. osa) 2003, 114–116.

106 Sitwell 1997, 9–10.

107 *Encyclopedia of the Enlightenment* (2. osa) 2003, 115.

108 *Encyclopedia of the Enlightenment* (2. osa) 2003, 116–117.

Ylemmyyttä korostettiin tarkastelemalla sivistystä kehitysprosessina, jossa Eurooppa edusti tietenkin ylintä portaikkoa. Maantieteelliset tutkimukset esimerkiksi toivat eurooppalaisten nähtävillä erilaisia ihmisten ”kehitysasteita”. Eurooppalaiset ajattelijat tutkivat näitä kehitysasteita ja yhdistivät ”lännen” historiaan ja lännen ulkopuoliset alueet historiattomuuteen. Siinä missä Eurooppa edusti historian loppua tai sen viimeisiä vaiheita, Euroopan ulkopuoliset alueet edustivat historian alkua. Ajattelutapa teki tilasta ja ajasta absoluuttisia, mikä antoi mahdollisuuden olettaa, että kaikki tilallisesti Euroopan ulkopuolella oleva oli myös ajallisesti ”Eurooppaa ennen”. Näitä näkemyksiä esitettiin erityisesti kartoissa, joissa maailman alueet esitettiin viiden pisteen arvoasteikolla ”villistä” ”sivistyneeseen”.¹⁰⁹

Valistusajan ajattelijat ja tieteilijät jatkoivat edellisen vuosisadan merkittävien tieteentekijöiden, Isaac Newtonin, Francis Baconin ja René Descartesin jalanjäljissä. Inspiraationa toimi erityisesti uudet tieteelliset menetelmät, joiden mukaan äärimmäisen rationaalinen lähestymistapa tarkistettiin ja todistettiin oikeaksi puolueettoman ja ennakkoluulottoman empiirisen tutkimuksen avulla.¹¹⁰ Näitä havainnointiin ja matemaattiseen analysointiin perustuvia metodeja käytettiin erityisesti luonnon ja sen tapahtumien tutkimiseen, mutta uudet menetelmät levisivät myös muihin tieteisiin.¹¹¹ Newton, Bacon ja Descartes vaikuttivat paljon myös maantieteen kehitykseen.¹¹²

Tässä käsittelen kuitenkin tarkemmin Bernhardus Vareniusta¹¹³, joka vaikutti merkittävästi maantieteen tutkimuksen kehittymiseen. Hän listasi 1600-luvun puolella välissä pääteoksessaan *Geographia Generalis*, mitä tietoja maantieteen kirjan tulisi sisältää. Vareniuksen ohjeiden mukaan kirjoittajan tulisi ensinnäkin kertoa ”maanpäällisistä” (”terrestrial”) asioista, kuten maan rajoista, muodosta, koosta ja sijainnista. Myös maan vuoret, kaivokset, metsät, aavikot, vesistöt, luonnonvarat ja maassa elävät olennot tarvitsevat Vareniuksen mukaan huomiota.¹¹⁴

109 Livingstone and Withers 1999, 14.

110 Henry 2007, 25.

111 Henry 2007, 11, 25.

112 Maantieteen kehitymisestä löytyy tietoa esimerkiksi O. F. Sitwellin (1993) teoksen *Four Centuries of Special Geography* johdannosta, sekä William Warntzin (1964) teoksesta *Geography Now and Then*.

113 Bernhardus Varenius (1622–1650/51) oli saksalainen maantieteilijä, jolla oli merkittävä rooli maantieteen tutkimuksen ja opetuksen kehittämisessä Euroopassa. Hänen tunnetuin teoksensa on *Geographia Generalis* (1650). (”Varenius, Bernhardus” *Encyclopædia Britannica Online*)

114 Sitwell 1993, 7.

Toiseksi kirjoittajan tulisi kertoa myös "taivaallisista" ("celestial") seikoista, eli tarkastella paikan etäisyyttä päiväntasaajasta ja navasta, huomioida horisontin yläpuolella olevien tähtien liike, sekä päivän ja yön pituus, kertoa ilmastosta ja vyöhykkeistä, sekä lämpötilasta, sateista, tuulista ja vuodenajoista. Vareniuksen taivaallisiin asioihin lukeutui myös melkoisesti astronomiaa. Maantieteen teoksissa kun pitäisi kertoa myös tähtien noususta ja pysyvyydestä horisontin yläpuolella, mainita tähdet, jotka ylittävät paikan lakipisteen, sekä laskea nopeus, jolla paikka kiertää itsensä ympäri kopernikaanisen käsityksen mukaan.¹¹⁵

Viimeisenä Varenius listaa ylös ihmisistä kerrottava asiat. Kirjoissa pitäisi esitellä maiden asukkaat, sekä heidän luonteensa, ruokansa, juomansa ja alkuperänsä. Myös tieteet ja taide, kieli, kaupankäynti, seremoniat, hallinto, uskonto, kaupungit ja maiden historia pitää Vareniuksen mallissa sisällyttää maantieteen teoksiin.¹¹⁶ Vareniusta seuranneet maantieteilijät käyttivät hänen listaamiaan näkökulmia hyväkseen kirjoittaessaan maantieteellisiä teoksia. He tosin usein keskittyivät enemmän "maapäällisiin" asioihin ja ihmisiin, jättäen "taivaalliset" asiat suppeammalle tarkastelulle.¹¹⁷

Myös lukemani maantieteen teokset noudattivat Vareniuksen rakentamaa mallia melko tarkasti, tosin astronomisia seikkoja ei lukemissani maantieteen kirjoissa mainita. Kirjoittajat keskittyvät lähinnä maan ja ihmisten kuvaamiseen, ja kertovat Vareniuksen "taivaallisista" seikoista vain ilmastosta ja sääoloista. Lukemissani maantieteen teoksissa on aina kansilehdellä kerrottu tarkemmin, mitä aiheita teoksessa käsitellään. Esimerkiksi Middleton kertoo käsittelevänsä teoksessaan muun muassa Euroopan, Aasian, Afrikan ja Amerikan mantereita, meriä, vesistöjä; maanosien valtakuntia ja valtioita; valtioiden rajoja, ilmastoa, maaperää, lakeja, hallitusta; sekä asukkaiden tapoja, seremonioita, tieteitä ja taiteita.¹¹⁸

115 Sitwell 1993, 8.

116 Sitwell 1993, 8.

117 Sitwell 1993, 8.

118 Katso liite 1.

3. LUONNONILMIÖITÄ JA HISTORIAA

3.1. Maat ja niiden luonto

Jokainen tässä tutkimuksessa käytetyistä maantieteen teoksista aloittaa kohdemaan kuvailemisen Vareniuksen oppien mukaan joko pohtimalla maan nimen alkuperää, tai kuvailemalla maantieteellisiä erityispiirteitä. Tärkeitä selvitettäviä seikkoja ovat esimerkiksi maan sijainti pituus- ja leveyspiireillä, naapurimaat, maan pinta-ala, sekä maan muodot ja vesistöt. Alussa myös esitellään aina maan ilmasto, sekä kuvaillaan luontoa. Ainoastaan Middleton sisällyttää kunkin maan alkuun jonkinlaisen esittelykappaleen, jossa hän luonnehtii lyhyesti esittelyvuoroon tulevaa maata¹¹⁹.

Arabian nimen alkuperästä löytyy alkuperäislähteistä kaksi erilaista versiota. Bankes epäilee, että Arabian nimi tulee heprean sanasta *Arab* – *sekoittaa*. Nimi juontuu muinaisiin aikoihin, jolloin Arabian niemimaalla asui sekoittuneena kolme eri ihmisryhmää. Bankes toteaa myös, että Mooses kutsui Arabian länsiosaa *Arabab*-nimellä. Ismaelilaiset antoivat nimet koko maalle valloitettuaan sen.¹²⁰ Barrows taas esittää maantieteen sanakirjassaan erilaisen teorian. Hänen mukaansa nimi tulee heprean sanasta *haraby*, joka tarkoittaa *ryöstäjää*. Barrow väittää, että arabit ovat kautta aikojen olleet niin riippuvaisia ryöstelystä ja rosvouksesta, että juutalaiset saattavat kutsua varasta arabiksi.¹²¹ Barrow on kuitenkin ainoa, joka kyseisen ryöstelyteorian esittää.

Arabian kerrotaan olevan todella suuri. Sen eteläisin osa sijaitsee noin 12 astetta, ja pohjoisin 30 astetta pohjoista leveyttä. Leveyssuunnassa Arabia jatkuu 35 asteesta 60 asteeseen itäistä pituutta. Arabia on siis 1300 mailia pitkä ja leveimmillään 1200 mailia leveä. Maa on niemimaa, jota rajaa koillisessa Eufrat-joki ja Persianlahti; etelässä Intian valtameri ja Etiopian meri (*Æthiopic ocean*); lännessä Punainenmeri, Suezin kannas ja Syyria; sekä luoteessa Syyria ja Mesopotamia.¹²² Kirjoittajat luettelevat pakolliset faktatiedot yhtenä ryöppynä esityksensä alussa.

119 Katso esim. Middleton 1778–79, 75.

120 Bankes [1790], 207; Katso myös Middleton 1778–79, 76.

121 Barrow 1759–60, osa Arabia, kpl 2.

122 Fenning 1778, 258. Katso myös Payne 1791a, 259; Bankes [1790], 207; Middleton 1778–79, 76. Katso kartta 2.

Arabia jakautuu kolmeen alueeseen; eteläiseen Arabia Felixiin, suurimpaan ja keskellä olevaan Arabia Desertaan, sekä pohjoisessa osassa olevaan Arabia Patræaan. Fenningin mukaan maassa ei ole kuin muutama lähde, eikä maininnanarvoisia jokia Eufratia lukuun ottamatta.¹²³ Maan suurimmat vuoret, Siinai ja Horeb, sijaitsevat Arabia Patræassa¹²⁴.

Persian nimen alkuperästä on useampia teorioita. Yhden mukaan se on saanut nimensä Perseukselta, Jupiterin ja Danaen pojalta. Toiset taas ovat sitä mieltä, että nimen juuret ovat sanassa *Paras*, joka tarkoittaa hevost miestä. Persialaiset kun ovat aina olleet tunnettuja hevost miestaidoistaan.¹²⁵ Bankes esittää vielä teorian, jonka mukaan Persia olisi muunnos sanasta *Parthia*. Persia olisi saanut nimensä siis persialaisten muinaisilta esi-isiltä, parthialaisilta.¹²⁶

Persiaa reunustaa pohjoisessa Usbek Tartar, Tserkessi ja Kaspian meri; idässä Intian Suurmogulien valtakunta; etelässä Intian valtameri ja Persianlahti; ja lännessä Arabia ja Turkki.¹²⁷ Persian eteläraja sijaitsee 25 astetta ja pohjoinen raja 45 astetta pohjoista leveyttä, ja leveyssuunnassa maa rajautuu 45 asteen ja 67 asteen itäistä pituutta väliin. Se on siis 1300 mailia pitkä ja 1100 mailia leveä maa.¹²⁸ Kirjoittajat luettelevat kaikki numeraaliset arvot taas tunnollisesti.

Persia on jaettu useisiin provinssihin. Maan itäosista löytyy Khorasan-, Sabluestan- ja Sigistan-provinssit; etelästä Makeran, Kerman ja Faristan; lounaassa sijaitsevat Chusistan, Irac-Agem ja Curdestan; ja luoteessa Aderbeitzen-, Georgia-, Gangea-, Dagistan-, Ghilan-, Shirvan- ja Mazanderan-provinssit.¹²⁹ Persian merkittävimmät vuoret ovat Ararat, Kaukasus ja Tauris. Maasta löytyy monia pieniä jokia, mutta näistä mainitsemisenarvoisia ovat vain Kur ja Aras. Läntiseltä rajalta löytyy lisäksi Eufrat- ja Tigris-, pohjoisesta Oxus-, ja idästä Indus-joet. Persian pääkaupunki on Ispahan.¹³⁰

123 Fenning 1778, 258.

124 Bankes [1790], 207.

125 Katso esim. Payne 1791a, 227; Fenning 1778, 227.

126 Bankes [1790], 141; Middleton 1778–79, 55.

127 Bankes [1790], 141.

128 Katso esim. Fenning 1778, 227; Payne 1791a, 227; Barrow 1759-60, osa Persia, kpl 1. Katso kartta 3.

129 Payne 1791a, 227.

130 Bankes [1790], 141.

Aasian puoleinen Turkki laajenee 28 asteesta 45 asteeseen pohjoista leveyttä, ja 27 asteesta 46 asteeseen itäistä pituutta, joten se on noin tuhat mailia pitkä ja 800 mailia leveä alue. Pohjoisessa sitä rajaa Mustameri ja Tserkessia; idässä Persia, etelässä Arabia ja Levantti; ja lännessä sen erottaa Euroopasta Marmaranmeri, saaristomeri (*Archipelago*) ja Hellespontos (nykyään Dardanellien salmi).¹³¹

Myös Turkki on alkuperäilähteiden mukaan jaettu provinsseihin. Aasian puolella niitä ovat Kaldea, Mesopotamia, Kurdistan, Turcomania, Georgia, Syyria ja Palestiina. Vuoria alueelta löytyy paljon, esimerkiksi Olympus, Tauris ja Anti-Tauris. Tärkeimmät joet ovat Eufrat, Tigris, Meander, Orontes, Sarabat, Jordan, Haly ja Kara.¹³² Kirjoittajat käsittelevät Turkin laajasta valtakunnasta jokaisen alueen ja provinssin erikseen. Esimerkiksi kunkin alueen luonto kuvaillaan omissa luvuissaan.

Kirjoittajat kertovat kuvailemiensa maiden luonnosta ja eläimistä melko tarkasti. Vareniuksen oppeja kunnioittaen he kuvailevat tarkasti myös ”maanpäällisiä” seikkoja, kuten maan muotoja, alueiden ilmastoja, sekä vuodenaikoja ja tuulia, vesistöjä, mineraaleja, viljeltyjä kasveja, sekä villi- ja kotieläimiä. Tässä en kuitenkaan esittele kuin joitakin tutkimukseni kannalta huomionarvoisia seikkoja.

Usein kirjoittajat leimaavat kyseisen alueen ilman joko terveelliseksi tai epäterveelliseksi. Esimerkiksi Payne ja Fenning kuvailevat Arabian ilmaa kohtuuttoman kuumaksi, monin paikoin suorastaan epäterveelliseksi¹³³. Kirjoittajat tarkastelevat ilmastoa Eurooppalaisesta näkökulmasta, ja ehkä vertaavat Arabian kuumuutta Englannin viileään ilmanalaan. Brittiläinen herrasmies, joka on elänyt elämänsä merellisten tuulien puhalluksessa tuskin viihtyy aavikon kuumuudessa. Bankes taas astuu paikallisten asukkaiden saappaisiin ja toteaa, että kuuma ilma saattaa osoittautua kohtalokkaaksi varsinkin maassa vieraileville muukalaisille¹³⁴. Hän ei siis puhu ”epäterveellisestä ilmasta”, vaan huomioi sen, että maassa asuvat ihmiset tuskin kokevat ilmaa terveydelleen haitalliseksi. Persian sisämaan ilma taas on kirjoittajien mukaan todella terveellinen. Esimerkiksi Fenning kuvailee sitä näin: ”Mikään muu maa ei ole Persian sydäntä terveellisempi; ja ulkomaalaiset, jotka menevät sinne

131 Payne 1791a, 266. Katso kartta 4. Huom. Osmanien valtakunta ulottui tuolloin Turkin alueiden lisäksi myös Arabiaan ja Levanttiin (katso kartta 1).

132 Bankes [1790], 157.

133 Fenning 1778, 258. Payne 1791a, 259.

134 Bankes [1790], 207.

vahvoina ja elinvoimaisina, yleensä nauttivat pysyvistä terveydestä; mutta on nähty, että he, jotka ovat mennessään sairaita, harvoin toipuvat”¹³⁵. Persian ilmallakin on siis kääntöpuolensa.

Maiden tuulista ja niiden aiheuttamista ongelmista kerrotaan hyvin tarkasti. Fenning toteaa, että Arabian tuulet ovat kuumia ja tukahduttavia, ja hiekka ongelmallista ja vaarallista. Hän mainitsee, että joskus kokonaisia karavaaneja hautautuu hiekkaan ja häviää yhdessä hiekkamyrskyssä.¹³⁶ Payne antaa vielä kauhistuttavamman kuvan Arabian tuulista. Hänen mukaansa eräs Itä-Intian kauppakomppanian virkamies on kuvaillut Arabian aavikolle ominaista tuulta, *Samielia*¹³⁷, joka puhaltaa heinä- ja elokuussa. Se puhaltaa harvoin kerrallaan muutamaa minuuttia kauempaa, ja muistuttaa nopeudessaan salamaa. Tuulen saapumisesta varoittaa horisontissa oleva paksu pilvimäinen sumu. Heti sen nähdessään paikalliset heittäytyvät maahan, ja odottavat siinä, että tuuli menee ohi. Jos varoitusta ei huomaa, ja joutuu ottamaan tuulen koko voiman vastaan, kuolee välittömästi. Tuuli jättää jälkeensä rikinkatkuisen hajun. ”Se [tuuli] aiheuttaa tappamaansa ruumiiseen niin voimakkaan vaikutuksen, että raajojen on sanottu irtoavan vartalosta, jos niitä vetää tai nykäisee voimalla”¹³⁸.

Paynen selityksessä näkyy mielestäni hyvin valistusajalle ominainen kiinnostus outoja ja erilaisia luonnonilmiöitä kohtaan. Ilmasto ja sää vaikuttivat voimakkaasti ihmisten elämään, joten säästä oltiin syystäkin kiinnostuneina. Poikkeukselliset luonnonilmiöt nähtiin pelottavina ja uhkaavina, joskin ne olivat myös jännittäviä ja houkuttelevia.¹³⁹ Mielestäni Paynen kuvailussa näkyy myös mielenkiinto makaabereita merkillisyyksiä kohtaan. Vielä 1700-luvullakin monet keräsivät erilaisia kurioositeetteja, kuten fossiileita, mineraaleja, harvinaisia eläimiä tai epämuodostuneita sikiöitä.¹⁴⁰ Kuolleista ihmisistä, erityisesti epämuodostuneista sikiöistä, sekä erilaisista ruumiinosista oltiin kiinnostuneita.¹⁴¹ Mikä siis olisi sen

135 ”No country is more healthful than the heart of Persia ; and the foreigners, who come there strong and robust, generally enjoy a constant series of health ; but it is observed, that those who are sick at their arrival seldom recover.” (Fenning 1778, 227.)

136 Fenning 1778, 258.

137 Payne kuvailee ilmeisesti *simoom*-tuulta. Se on äärimmäisen kuiva ja kuuma tuuli, jonka lämpötila saattaa nousta jopa 55 asteeseen ilmankosteuden laskiessa 10 prosenttiin. Sen arabiankielinen nimi, ”myrkkytuuli”, tulee siitä, että se saattaa aiheuttaa lämpöhalvauksia ruumiinlämmön noustessa nopeammin kuin lämpö haihtuu. (”Simoom” *Encyclopædia Britannica Online*.)

138 ”Such is the effect produced upon the body killed by it, that the limbs are said to separate from the trunk, when pulled or jerked with force.” (Payne 1791a, 259.)

139 Kaartinen 2006, 219 ja 233.

140 Kaartinen 2006, 235.

141 Kaartinen 2006, 245.

viihdyttävämpää ja kiinnostavampaa kuin outo luonnonilmiö – salaman kaltainen kuuma tuuli – joka käsittelee uhrinsa ruumiin niin, että jäsenet irtoilevat kosketuksesta. Tällainen tarina oli omiaan tyydyttämään aikalaisten kirjallista makua.

Luonnonvaroja kuvaillessaan kirjoittajat väittävät usein, että alueen asukkaat eivät osaa käyttää niitä hyväkseen. Esimerkiksi persialaiset eivät ymmärrä puutarhanhoidosta, joten he eivät saa hedelmistään täydellistä satoa. ”...jos ihmiset ymmärtäisivät puutarhanhoitoa, heillä olisi niitä [hedelmiä] paljon suuremmissa määrin: mutta he eivät ole perehtyneet oksastukseen, istutukseen tai kääpiöpuiden hoitoon...”¹⁴² Outo kyllä, että siinä, missä Fenning ja Payne kritisoivat persialaisten puutarhanhoitoa, Bankes kehuu sitä. Hänen mukaansa ”...persialaiset pitävät puutarhanhoitoa yhtenä tärkeimmistä tieteistä, ja tuskaa ja vaivaa säästämättä muuttavat maansa kauniiksi ja hyödylliseksi.”¹⁴³

Persialaisten kastelujärjestelmät saavat tunnustusta myös Fenningilta ja Paynelta. Persialaisille annetaan kiitosta siitä, että he ovat kehittäneet erinomaisia kastelujärjestelmiä taatakseen kaupunkeihin, pelloille ja puutarhoihin riittävästi vettä. ”Koska vettä on niin niukasti, sitä ei missään säästetä paremmin, eivätkä ihmiset ole missään keksineet nokkelampia tapoja kuljettaa sitä kaupunkeihin, maissipelloille, ja puutarhoihin.”¹⁴⁴ Sen arvostuksen, minkä persialaiset menettävät puutarhanhoidossa, he saavat takaisin kastelujärjestelmien luomisessa.

Turkin luontoa käsitellään paljon suppeammin, kuin Arabian ja Persian. Luonnosta kerrotaan jonkin verran yleisiä piirteitä, mutta pääasiassa luontoa ja ympäristöä käsitellään kunkin alueen kohdalla erikseen. Näissä kuvauksissa kirjoittajat ovat melko harvasanaisia, joten Osmanien valtakunnan luonnon kuvaaminen jää melko vähäiseksi. Poikkeuksena ovat Palestiina ja Syyria, jotka nauttivat muita alueita yksityiskohtaisemmasta kuvailusta luontonsa ja maan muotojensa suhteen. Tämä johtuu tietenkin alueen suuresta merkityksestä kristinuskolle ja kristityille. Esimerkiksi Payne kertoo Palestiinasta jopa kuusi sivua, kun

142 ”...if the people understood gardening they would have them in much greater perfection : but they are neither acquainted with grafting, inoculating, or the management of dwarf trees...” (Fenning 1778, 228. Katso myös Payne 1791a, 228.)

143 ”...the Persians deem gardening one of the most important sciences, and spare neither pains or expence to render their enclosed grounds beautiful, as well as useful.” (Bankes [1790], 143.)

144 ”As water is so scarce, it is no where husbanded better, nor have any people more ingenious methods of conveying it to their cities, the corn-fields, and gardens.” (Payne 1791a, 227. Katso myös Fenning 1778, 227.)

yleensä kullekin Turkin hallitsemalle alueelle uhrataan noin yksi tai kaksi sivua¹⁴⁵. Payne sanoo Palestiinan olevan hyvin hedelmällinen maa-alue, ja jos sen asukkaat vaan hoitaisivat maata kunnolla, sen saisi kukoistamaan.

”...jos *Pyhä maa* olisi yhtä hyvin viljelty, kuin muinaisina aikoina, se olisi hedelmällisempi kuin parhaat osat Syyriaa...koska maaperä on yleisesti paljon rikkaampaa...Tästä syystä maan karuus...josta jotkin kirjoittajat valittavat, ei johdu maan luonnollisesta hedelmättömyydestä, vaan asukkaiden puutteesta, maanomistajien laiskuudesta, ja tämän hienon maan jakavien pikkumaisten prinssien ainaisista riidoista ja hävityksestä.”¹⁴⁶

Turkkilaisten, ja muiden alueen asukkaiden, laiskuutta ja saamattomuutta, sekä hirmuvallan aiheuttamia ongelmia korostetaan muissakin teoksissa. Esimerkiksi Bankes toteaa heti ensimmäisessä Aasian puoleista Turkkiä käsittelevässä kappaleessaan, että Turkilla on hallussaan jotakin maailman hienoimpia provinsseja, mutta

”...asukkaat ovat niin kahlehditut itsevaltiuden ketjuihin, kuin myös niin luonnollisesti riippuvaisia joutilaisuudesta ja ylellisyyksistä, että he eivät käytä hyväkseen ylimääräisiä Jumalan tarjoamia siunauksia niin kuin voisivat.”¹⁴⁷

Samalla linjalla jatkaa myös Payne, kun hän kuvailee Anatoliaa, joka on Aasian puoleisen Turkin läntisin osa. Hänen mukaansa maaperä on hedelmällinen ja rikas, mutta turkkilaisen hallinnon tyrannia on köyhdyttänyt sen lähes aavikoksi.¹⁴⁸

Suurin syyppää luonnon kurjuuteen ja asukkaiden saamattomuuteen on siis osmanien hallinnon despoottisuus. Luonto olisi hedelmällinen ja tarjoaisi runsaasti antimiaan, jos asukkaat eivät olisi niin saamattomia tai hirmuvaltiaan kahlitsevia. Tässä näkyy selkeä ero Persian ja Arabian kuvailuihin. Siinä missä persialaisilta ja arabialaisilta puuttuu vain tietoa ja taitoa, turkkilaisia uhkaa suuremmat synnit: laiskuus, ylellisyyden tavoittelu ja itsevaltius.

145 Payne 1791a, 266–301.

146 ”...that was the Holy Land as well cultivated as in former times, it would be more fertile than the very best parts of Syria...because the soil is generally much richer...Therefore the barrenness...of which some authors complain, does not proceed from the natural unfruitfulness of the country, but from the want of inhabitants, the indolence which prevails among the few who possess it, and the perpetual discords and depredations of the petty princes who share this fine country.” (Payne 1791a, 291.)

147 ”...the inhabitants are so fettered with the chains of despotism, as well as so naturally addicted to idleness and luxury, that they do not avail themselves, as they might do, of the redundant blessings of the Providence.” (Bankes [1790], 157.)

148 Payne 1791a, 296.

Persialaiset ja arabit edustivat siis Toista sivistyneelle ja oppineelle eurooppalaiselle, kun taas turkkilaiselta puuttui kokonaan eurooppalaiset hyveet; ahkeruus, nöyryys ja poliittinen vapaus.

Eläimistä erityisesti kameli ja hevoset saavat osakseen huomiota ja kiitosta. Kamelia ylistetään Luojan ja luonnon lahjaksi tuolle kuivalle ja kuumalle, lähes vedettömälle alueelle. Sen todetaan voivan olla ilman vettä jopa kaksi viikkoa, koska se varastoi sitä kyttyröihinsä. Karavaanit voivat ylittää aavikoita kameleiden avulla.¹⁴⁹ Arabialaiset hevoset taas saavat ihailua osakseen kestävyytensä ja nopeutensa ansiosta ja esimerkiksi Fenning toteaa niiden osaltaan parantaneen jopa englantilaisten hevosten perimää.¹⁵⁰ Kiinnostus luonnon erikoisuuksia kohtaan näkyy hyvin siinä, miten tarkasti esimerkiksi Payne kuvailee kameleontteja, joita elää Turkin valtakunnassa. Payne kuvailee äärimmäisen tarkasti kameleontin väri vaihtoa, silmiä, häntää, sekä kieltä ja sen käyttöä hyönteisten pyydystämisessä.¹⁵¹

Luontoa kuvaillaan kirjoissa siis melko tarkasti, ja alueiden asukkaiden kykyä sen hoitoon arvostellaan. Siinä missä persialaiset saavat jopa kiitosta taidoistaan, ja heitä moititaan korkeintaan taidon puutteesta, turkkilaiset saavat osakseen tyylympää tekstiä. Siellä itsevaltius, laiskuus ja saamattomuus ovat suurimpia esteitä luonnon täysipainoiseen hyödyntämiseen. Erikoiset eläimet ja luonnonilmiöt saavat myös huomiota osakseen. Yleisöä viihdytetään kuvauksilla pelottavista ja vaarallisista tuulista ja hiekkamyrskyistä, sekä luonnon erikoisuuksista, kuten kameleonteista, sekä kameleista, jotka kantavat karavaanien tavaroita rutikuivien aavikoiden yli.

3.2. Julmia hallitsijoita vai romanttisia tarinoita? – Maiden historian kuvaus

Lukemissani alkuperäislähteissä käsitellään maiden historiaa vaihtelevasti. Esimerkiksi Arabian osalta keskitytään kuvailemaan joitakin kaupunkeja ja niiden historiaa, Muhammedin elämää, sekä raamatullisia tarinoita. Bankes ja Middleton käsittelevät Turkin historiaa todella kattavasti, mutta Fenning ja Payne tyytyvät äärimmäisen lyhyeen selostukseen. Persia taas nauttii melkein jokaisessa teoksessa poliittisen historiansa kuvauksesta. Alueiden läheinen suhde kristinuskoon ja Raamattuun saavat teoksissa myös huomiota osakseen. Kaikki

149 Katso esim. Barrow 1759–60, osa Arabia, kpl 10; Fenning 1778, 258; Bankes [1790], 208.

150 Fenning 1778, 258.

151 Payne 1791a, 299–300.

kirjoittajat huomauttavat, jos jokin heidän kuvailemansa paikka liittyy jotenkin Raamatun kertomuksiin, ja Bankes tarjoaa myös melko pitkän selostuksen Jeesuksen elämästä kuvaillessaan Syyrian ja Palestiinan alueita¹⁵². Tässä työssä en kuitenkaan aio käsitellä Raamatun paikkojen tai tapahtumien kuvailemista, vaan keskityn muslimien historiaan, ja siihen, miten se esitettiin maantieteen teoksissa.

Persian historian kuvaus alkaa Assyrian ja Babylonian valtakuntien ajoista, ja jatkuu aina 1700-luvun puoleen väliin saakka. Kuvauksessa keskitytään Persian hallitsijoihin ja perimyskiistoihin, sekä Persian käymiin sotiin. Kirjoittajat ovat yleensä hankkineet tietonsa eri lähteistä – joissakin tapauksissa lähteet mainitaan ajoittain – mutta esimerkiksi Payne toteaa, että kiistanalaiset ja epäilyttävät kiinalaiset ja hindulaiset todistusaineistot täytyy jättää huomiotta¹⁵³. Lähteinä on siis käytetty pääasiassa eurooppalaisia lähteitä, kuten antiikin historiankirjoittajien tekstejä, sekä uudempia historiantutkimuksia. Osa tiedoista on poimittu myös persialaisilta kirjoittajilta¹⁵⁴.

Persian historian osuuksissa keskitytään siis hallitsijoiden, tärkeiden perillisten, sekä kenraalien luettelemiseen, heidän luonteenpiirteidensä kuvaamiseen, ja heidän käymiinsä sotiin. Usein kuvaillaan myös hallitsijoiden harjoittamia julmuuksia, sekä valtataisteluita, joita haaremien naisille syntyneet lukuisat perilliset aiheuttivat. Kerronta on melko neutraalia, vaikka se ei kaikilta osin imartele persialaisten ”luonteenpiirteitä”. Jotkin hallitsijat saavat kehuja – kuten esimerkiksi Kyyros, joka esimerkillään ja auktoriteetillaan ”...ponnisteli ehkäistäkseen persialaisten luonnollista taipumusta laiskuuteen ja naismaiseen käytökseen.”¹⁵⁵ – kun taas toisten hallitsijoiden julmuuksia kauhisteltiin. Esimerkiksi Bankes toteaa, että *Nadir Šahin* (1688–1747)¹⁵⁶ julmuudet, joita hän harjoitti ”...sekä ystäviin että vihollisiin, aseistautuneisiin ja aseettomiin, ovat melkein uskomattomia, ja liian järkyttäviä, että niitä voisi selostaa yksityiskohtaisesti.”¹⁵⁷ Bankes kirjaa julmuudet siis hyvin ylimalkaisesti ja

152 Bankes [1790], 194–195.

153 Payne 1791a, 235.

154 Katso esim. Payne 1791a, 240.

155 ”...were exerted to counteract the natural propensity of the Persians to sloth and effeminacy.” (Payne 1791a, 235.)

156 Persian šaahi, joka kasvatti Persian alueita lukuisissa käymissään sodissa 1700-luvun alkupuolella. Vanhetessaan muuttui yhä epäluuloisemmaksi ja julmemmaksi, teloitti paljon ihmisiä ja ajoi Persian talouden pahaan kriisiin. Hänen omat joukkonsa salamurhasivat hänet, kun hän oli tukahduttamassa kapinaa Khorasanissa. (”Nadir Shah” *Encyclopædia Britannica Online*)

157 ”...both on friends and enemies, the armed and unarmed, are almost incredible, and too shocking to be recited.” (Bankes [1790], 157. Katso myös Middleton 1778–79, 64.)

toteaa, että Nadir tuhosi kaupunkoja, ja hedelmällisiä provinsseja, ryösti ihmisiä ja murhasi useita miljoonia ihmisiä Persiasta ja naapurimaista.¹⁵⁸

Sotiin ja valtataisteluihin keskittyneen kerronnan seasta löytyy välillä yleistyksiä, joilla määritellään koko Persian kansaa tai aasialaisia hallitsijoita. Erityisesti Payne on tässä ansioitunut. Hän esimerkiksi kuvailee Persian muinaista kuningasta, Kserkses I:stä, kovin sanoin kertoessaan tämän perääntymisestä Kreikasta persialaissotien aikaan.

”...kunnian menetys tuntui vain lisänneen hänen kiintymystään elämään: vain sankarit tuhlaavat elämänsä, kun huomaavat kohtalon kääntyneen heitä vastaan: sopiva tyydytys ahdingossa olevalle suurelle mielelle on kuolla urheasti; mutta sellainen periaate harvoin vaikuttaa Aasialaiseen monarkkiin.”¹⁵⁹

Aasialaiset hallitsijat siis ennemmin heittävät kunniansa menemään, kuin kuolevat urheasti. Tämä asenne vaikuttaa levinneen myös Paynen kuvailemaan Persian armeijaan, jotka ”pelokkaina aasialaisina” pakenivat hyvin järjestäytyneitä, mutta selvästi alivoimaisia kreikkalaisia.¹⁶⁰

Payne kuvailee persialaiset pelokkaina myös kertoessaan Aleksanteri Suuren valloituksista. Hän toteaa, että Aleksanterin saavutukset eivät ole ”suurimpia sankaritekoja”, mitä koskaan on nähty. Tämä johtuu siitä, että persialaisten armeijassa, joka koostui 400 000 sotilaasta, oli vain 30 000 oikeaa soturia. Nämä aidot sotilaat olivat kreikkalaisia palkkasotureita. Kaikki loput oli kääritty persialaisiin ylellisyyksiin, mutta he ”...omistivat sellaiset pelkurisydämet, että olivat valmiita pakenemaan heti vihollisen lähestyessä.”¹⁶¹ Persialaiset olivat siis pelkureita, joten Aleksanteri Suuren valloitukset eivät olleet mahtavimpia historiassa, kuten on annettu ymmärtää, joskin saavutuksiltaan ne olivat vaikuttavimpia.¹⁶²

Mielenkiintoista on, että taistelussa kreikkalaisia, siis eurooppalaista voimaa vastaan, persialaiset leimataan pelkureiksi ja ylellisyyksien heikentäviksi. Sen sijaan taistelussa

158 Bankes [1790], 157.

159 ”...the loss of honour seemed only to encrease his fondness of life: heroes alone grow prodigal of it when fortune proves adverse: the appropriated satisfaction of a great mind in distress, is to die bravely; but such a principle rarely actuates an Asiatic monarch.” (Payne 1791a, 236.)

160 Payne 1791a, 236.

161 ”...possessed such coward hearts, that they were ready to flee at the first approach of an enemy.” (Payne 1791a, 237.)

162 Payne 1791a, 237.

Arabiaa ja Muhammedin uskoa vastaan, Persiaan viitataan ”Muinaisena ja kunnioitettavana kuningaskuntana...joka ei kestänyt hyökkääjien parvea, joka tulvi maahan.”¹⁶³ Maahan tunkeutuneet 'barbaarit' varmistivat voittonsa käännättämällä voitettut persialaiset 'muhamettilaisiksi'.¹⁶⁴ Kirjoittajan sävy muuttuu heti, kun valloittaja vaihtuu. Luonnollista on, että eurooppalaisen voiman edessä persialaiset vapisevat, mutta arabibarbaarit onnistuivat valloittamaan kunnioitetun kuningaskunnan silkan lukuvoimansa ansiosta. Sävyn muutokseen saattaa vaikuttaa myös kirjoittajan käyttämät lähteet. Antiikin kreikkalaiset ja roomalaiset historioitsijat ovat luultavasti olleet ensisijainen lähde antiikin aikoihin, mikä selittää persialaisvastaiset lähtökohdat. Arabien valloituksista taas on kirjoitettu lännessä perinteisesti melko negatiiviseen sävyyn, joten Paynen kirjoitus jatkaa vuosisataista perinnettä.

Toisaalta Payne saattaa myös jatkaa renessanssin aikaan syntynyttä kirjallista perinnettä. Turkin uhan kasvaessa erityisesti 1400-luvulla, islamia ja muslimeja kuvailtiin yhä useammin adjektiivilla ”barbaarinen”. Turkkia vastaan käytyä taistelua ei enää tarkasteltu niinkään taisteluna oikeauskoisten ja vääräuskoisten välillä, vaan antiikin kreikkalaisten ja muinaisten Persialaisten taistelun jatkumona. Kreikkalaisen kulttuurin perilliset jatkoivat taisteluaan Persian suurten kuninkaiden jälkeläisten kanssa. Turkkilaisia ja Persialaisia ei tätä tarkoitusta varten erotettu toisistaan. Käsite ”barbaari” saatiin suoraan klassisista kirjoituksista, ja siihen liittyi myös ajatus barbaarisesta loisteliaisuudesta ja itämaisestä despotismista. Näitä sitten verrattiin klassiseen vaatimattomuuteen ja eurooppalaiseen vapauteen.¹⁶⁵

Asettelen tekee toiseuden kannalta mielenkiintoiseksi se, että eurooppalaiset samaistuivat antiikin kreikkalaisiin maalaten itsestään kuvaa rohkeina, vapaina ja nöyrinä ihmisinä. Persialaiset taas kuvailtiin näiden kreikkalaisen hengen perillisten vastakohdaksi; pelokkaiksi, turhamaisiksi ja despoottisen hallintojärjestelmän orjuuttamiksi ihmisiksi. Arabit taas edustivat muslimeina eurooppalaisille barbaarista ja uskonnollista toiseutta, joten heihin suhtauduttiin persialaisia kielteisemmin. Antiikin aikaisesta vastuksesta tulikin kunnioitettava ja vanha kuningaskunta, joka kaatui arabien ylivoiman edessä. Saman kohtalon olivat aikoinaan kokeneet myös Pyhällä maalla sijainneet kristilliset alueet, sekä Espanja.

163 ”The ancient and venerable kingdom...was unable to withstand the swarm of invaders which poured in upon it.” (Payne 1791a, 239.)

164 Payne 1791a, 239.

165 Lewis 1993, 25–26.

Turkin historian käsittely poikkeaa alkuperäislähteiden välillä. Payne ja Fenning tyytyvät kirjoittamaan siitä melko lyhyesti käsitellen lähinnä turkkilaisten alkuperää, sekä heidän valloituksiaan ja aluemenetyksiään 1200-luvulta 1700-luvun alkuun saakka. He myös luettelevat tiiviissä tekstissään Turkin hallitsijat samalta aikakaudelta.¹⁶⁶ Middleton ja Bankes taas antavat Turkin historialle huomattavasti enemmän tilaa teoksissaan. He aloittavat myös pohtimalla turkkilaisten alkuperää, mutta sen sijaan, että hyppäisivät suoraan 1200-luvulla alkaneisiin valloituksiin, he kertovat ristiretkistä, sekä Bysantin valtakunnan taisteluista idän vääräuskoisia vastaan. Taisteluihin ja aluevaltauksiin keskittynyt kerronta on melko neutraalia, eikä esimerkiksi turkkilaisista sotilaista maalata synkkää kuvaa.¹⁶⁷

Käyttämässäni alkuperäislähteissä turkkilaisten esi-isiksi nimetään skyytit tai tataarit.¹⁶⁸ Käsitys juontaa juurensa 1400-luvulle, jolloin pyrittiin todistamaan Konstantinopolin vallanneiden turkkilaisten barbaarinen alkuperä. Heidän esi-isikseen valittiin muinaiset skyytit, joita kuvailtiin raivokkaiksi ja löyhämoraalisiksi olennoiksi. Skyyttien kerrottiin syöneen vastenmielistä ruokaa, kuten susia, tammoja, korppikotkia, ja mikä vielä kamalampaa, abortoituja ihmisten sikiöitä. Ruokatottumusten kertomisella jatkettiin perinnettä kuvata nomadit ”lihansyöjinä” tai ”maidon juojina”, kun taas maata viljelevät söivät sivistyneesti leipää ja joivat viiniä. Kuva likaista ja inhottavaa lihaa syövästä, sekä seksuaalisesti moraalittomista skyyteistä antoi turkkilaisille takapajuiset ja moraalittomat esi-isät.¹⁶⁹ Maantieteen teoksissa skyyttejä ei kuitenkaan kuvailla yhtä tuomitsevasti. Fenning ja Payne eivät kuvaile heitä ollenkaan, ja Bankes toteaa heidän olleen vain sotaisia ja kovia ihmisiä.¹⁷⁰ Skyyttien nimeäminen turkkilaisten esi-isiksi saattoi kuitenkin osaltaan vahvistaa lukijoiden kuvaa turkkilaisten raa'asta ja moraalittomasta alkuperästä.

Historiallinen kerronta elävöityy melkoisesti, kun Bankes jatkaa ristiretkistä Turkin aluevaltauksien ja hallitsijoiden kuvaamiseen. Hallitsijoiden julmat teot, sekä heidän harjoittamansa tyrannia saa miltei jokaisen hallitsijan kohdalla huomiota. Bankesin ja Middletonin kertomuksissa hallitsijat murhaavat valtakautensa alussa veljiään ja näiden lapsia, sekä syyllistyvät murhiin ja raakuuksiin valtaamallaan alueilla. Esimerkiksi Konstantinopolin vuonna 1453 valloittanut Muhammed II oli Bankesin kertoman mukaan julma mies. Hän

¹⁶⁶ Payne 1791b, 6; Fenning 1785–86, 6.

¹⁶⁷ Bankes [1790], 200–207; Middleton 1778–79, 130–138.

¹⁶⁸ Bankes [1790], 200. Katso myös Fenning 1785–86, 6; Middleton 1778–79, 130; Payne 1791b, 6.

¹⁶⁹ Bisaha 1999, 194.

¹⁷⁰ Bankes [1790], 200. Katso myös Fenning 1785–86, 6; Middleton 1778–79, 130; Payne 1791b, 6.

aloitti valtakautensa murhaamalla veljensä, ja Konstantinopolin valloituksen jälkeen hän tuomitsi kylmäverisesti kuolemaan edellisen hallitsijan sukulaiset, ja muut tärkeät kaupunkilaiset.¹⁷¹

Muhammedin rikokset eivät kuitenkaan loppuneet tähän. Kaunis neitsyt Irene oli yksi kaupungissa vangituista kreikkalaisista. Muhammed rakastui Ireneen ja laiminlöi velvollisuuksiaan viettääkseen aikaa tämän kanssa. Johtajan velvollisuuksien laiminlyöminen synnytti vakavan kapinan janitsaarien keskuudessa, mutta Muhammedin temperamentti oli niin hurja ja raivoisa, että kukaan ei uskaltanut huomauttaa hänelle asiasta. Viimein yksi hänen virkamiehistänsä uskalsi mainita Muhammedia uhkaavasta vaarasta. Muhammed raivostui tästä loukkauksesta, mutta päätti osoittaa alaisilleen, että ”...hän pystyy hallitsemaan intohimonsa yhtä hyvin kuin kuningaskuntia.”¹⁷²

Muhammed kutsui tärkeimmät upseerinsa ja virkamiehensä koolle ja esitteli heille kauniin Irenen puettuna kauniisiin ja loisteliaisiin itämaisiiin vaatteisiin. Muhammed sitten kysyi kaikilta paikalla olevilta, voiko häntä syyttää siitä, että hän oli kuluttanut aikaansa niin ihanan olennon seurassa. Kaikki paikalla olevat joutuivatkin myöntämään, että kenen tahansa miehen oli mahdotonta vastustaa Irenen ylimaallista kauneutta¹⁷³.

”Sitten (hän [Muhammed] sanoi) saatte huomata, että olen enemmän kuin mies.” Niin sanoessaan, hän välittömästi tarttui ihanaa Ireneä kauniista kiharoista, ja löi hänen päänsä irti sapelillaan kaikkien paikalla olevien suureksi hämmästykseksi. Jotkut ovat suuresti ylistäneet, ja toiset taas ankarasti syyttäneet Muhammedia tämän yksittäisen tapauksen perusteella...meidän mielipiteemme on, että hän olisi voinut erota neidosta, tai selkeästi osoittaa huomioivansa myös alamaaisensa turvautumatta näin barbaarisen äärimmäiseen tekoon. Hänen raivoisa tekonsa osoittaa selkeästi, että hänen kaikki intohimonsa olivat

Kuva 2: Sulttaani Mehmed II tappaa kauniin Irenen. (Banks [1790], ECCO image number 241.)

171 Banks [1790], 203.

172 "...he could rule his passions as well as he could rule kingdoms." (Banks [1790], 203.)

173 Katso kuva 2.

julmia; hänen rakkautensa perustui aistillisuuteen, ja teeskennellyt kunniallisuuden tunteensa raakalaismaiseen itsekunnioituksen tulvintaan.”¹⁷⁴

Middleton kertoo samasta tapauksesta, ja hän on sisällyttänyt teksteihinsä jopa runoja aiheesta. Esimerkiksi eräs aatelinen satiirikko oli kirjoittanut Irenen kohtalosta seuraavansti:

”Go read what Mahomet did; that was a thing
Did well become a grandeur of a king;
Who all transported with his mistress' charms,
And never pleas'd but in her lovely arms;
Yet, when his Janissaries wish'd her dead,
With his own hand cut off Irene's head.”¹⁷⁵

Tapauksen kuvaileminen ja kerrontatyö, Middletonin lisäämät runot, sekä kuva tapahtumasta lisäsivät tarinan dramaattisuutta. Lukijoita viihdytettiin tarinalla kauniista kreikattaresta, joka hurmasi julman hallitsijan, mutta joutui viimein valtiaan barbaarisen luonteen uhriksi. Kauniit naiset, julmat hallitsijat ja kapinoivat janitsaarit toivat tarinaan mukaan romanttisia piirteitä.

Tarina on ollut ilmeisen suosittu jo edeltävillä vuosisadoilla, ja sitä on kerrottu useissa eri yhteyksissä. Tarinan perusversiossa turkkilainen sulttaani rakastuu orjaan, ja alamaistensa kapinoitua leikkaa tältä pään julkisesti. Tarinasta kerrottiin myös versiota, jossa sulttaani kutsuu ministerinsä makuuhuoneeseensa, jossa hän nostaa peittoja paljastaakseen rakastajattarensa alastoman kauneuden. Sitten hän puukottaa naisen kuoliaaksi ja marssii sotaan. Vastaavanlaiset tarina, joissa yhdistettiin itämaalaisten julmuus ja himokkuus, olivat suosittuja keskiajalta lähtien.¹⁷⁶

Muhammed ei kuitenkaan ollut ainoa hallitsija, joka sai huomiota osakseen, ja jonka julmuuksia korostettiin. Melkein jokaisen hallitsijan kerrotaan aloittaneen valtakautensa murhauksella veljensä estääkseen perimyskiistoja. Esimerkiksi Selim I (hallitsijana vuoteen 1520 saakka) kerrotaan aloittaneen hallituskautensa murhauksella isänsä, veljenä ja kaikki

174 ””Then (said he [Mehmed]) you shall find that I am more than man.” So saying, he instantly seized the fair Irene by her beautiful locks of hair, and struck off her head with his scymetar, to the great astonishment of all present. Some have greatly commended, and others have severely blamed Mahomet, on account of this singular transaction...but it is our opinion, that he might either have parted with the lady, or evinced his regard for his subjects, without proceeding to such barbarous extremity. His ferocious conduct plainly proved that all his passions were of the brutal kind; his love being founded on sensuality, and his pretended sentiments of honour on a savage parade of dignity.” (Bankes [1798], 203.)

175 Middleton 1778–1779, 133.

176 Kabbani 1988, 19.

veljiensä lapset.¹⁷⁷ Murad III (hallitsijana vuosina 1574–1595) puolestaan halusi osoittaa olevansa ”oikea turkkilainen” (”true Turk”), eikä julmuudessaan yhtään esi-isiään huonompi, joten hän halusi itse seurata veljiensä mestausta.

”...tehdäkseen spektaakkelista täydellisen, hän käski paikalle isänsä lempivaimon, joka oli niin järkyttynyt nuorten prinssien joukkomurhasta, että puukotti itseään sydämeen ja kuoli nuoren tyrannin läsnä ollessa.”¹⁷⁸

Teoksissa kerrotaan myös muista julmuuksista, joihin Turkin hallitsijat syyllistyivät. Bankes esimerkiksi luonnehtii Murad IV (hallitsi vuosina 1623–1640) ”julmaksi tyranniksi”, joka murhasi sekä kristittyjä että turkkilaisia. Hänen suorittamansa julmuudet olivat ”uskomattomia”, ja teloitukset ”ihmismieltä järkyttäviä”. Murhaaminen oli Bankesin mukaan hänen suurin ilonsa. Hän esimerkiksi saattoi istua palatsinsa puutahan paviljongissa, ja ampua niitä, jotka ohittivat hänet veneillä. Hän suoritti suurimmat julmuudet ollessaan juovuksissa, mutta alamaistensa suureksi suruksi ja onnettomuudeksi hän oli harvoin selvä.¹⁷⁹

Alkuperäislähteissä kerrotaan pelkästään hallitsijoiden julmista teoista. Oikeudenmukaiset tai hyveelliset hallitsijat, joita myös osmanien historiasta varmasti löytyy, eivät saa teksteissä tilaa. Tämä luultavasti vahvisti kuvaa vuosisatoja jatkuneesta despoottisesta hallitusmuodosta, sekä turkkilaisista hirmuvaltiaista, jotka itsevaltaisin ottein päättivät alamaistensa elämästä ja kuolemasta. Samalla tekstit myös viihdyttivät lukijaa ja tarjosivat jännittäviä kertomuksia salaperäisestä idästä.

Julmat ja despoottiset hallitsijat myös edustivat vastakohtaa, Toista, eurooppalaisille – erityisesti englantilaisille – hallitsijoille, joiden toimintaa lait säätelivät. Esimerkiksi Muhammed II toimi mielihalujensa mukaan välittämättä alamaistensa toiveista viettäessään aikaa Irenen kanssa. Hänen hurjan temperamenttinsa takia kukaan ei ensin uskaltanut edes varoittaa häntä uhkaavasta kapinasta. Tässä näkyikin selkeästi vastakkainasettelu; lakia noudattavat hallitsijat – omien mielihalujensa mukaan toimivat tyrannit.

Myös hallitsijoiden julmuuksien kuvaamisella vahvistettiin osmanihallitsijoiden toiseutta. Siinä missä eurooppalaiset hallitsijat noudattivat säädylisyyden vaatimuksia, turkkilaiset

177 Bankes [1790], 203.

178 ”...to complete the spectacle, he obliged his father's favourite sultana to be present, who was so affected at the massacre of the young princes, that she stabbed herself to the heart, and expired in the presence of the young tyrant.” (Bankes [1790], 204.)

179 Bankes [1790], 204–205.

surmasivat sukunsa poikalapsia valtataisteluiden pelossa. Murad III halusi osoittaa olevana ”aito turkkilainen”, joten hän jopa seurasi veljiensä teloitusta. Murad IV:n julmuudet taas levisivät käsittämään koko kansaa, koska hän ei rajoittanut julmia tekojaan omiin sukulaisiinsa. Säädylliset eurooppalaiset hallitsijat löysivät siis vastaparinsa Turkin julmista tyranneista, jotka pyrkivät vahvistamaan omaa valta-asemaansa keinoja kaihtamatta.

Maiden uskonto, sekä erityisesti Muhammedin elämä, herättivät alkuperäislähteiden kirjoittajien mielenkiinnon. Teoksissa keskitytään uskonnollisiin kysymyksiin lähinnä Arabian historiaa kuvailtaessa. Yleensä ensin käsitellään asukkaiden uskontoa ennen Muhammedia ja islamin leviämistä, ja sen jälkeen kerrotaan Muhammedin elämästä ja toimista, sekä arabien varhaisista valloituksista.

Ennen Muhammedia alueella kerrotaan asuneen pakanoita, jotka palvoivat useita eri jumaluuksia. Esimerkiksi Barrow toteaa arabien palvoneen Bacchusta, jota he kutsuivat Urotoliksi, sekä Venusta, jota kutsuttiin Alilatiksi. Kirjoittaja pitää myös mahdollisena, että he palvoivat Aleksanteri Suurta jumalanaan. Barrow lisää vielä, että ”modernit” arabit kertovat monista muista jumaluuksista, joita he palvoivat ennen Muhammedin aikaa. Näitä olivat esimerkiksi erilaiset tähtikuviot, sekä Mekassa sijaitseva musta kivi.¹⁸⁰ Uskonnollisiin kysymyksiin keskitytään tarkemmin seuraavassa luvussa.

Historiallisissa kuvauksissa keskitytään siis lähinnä Persian ja Turkin historian kuvaamiseen, sekä Muhammedin elämään ja arabien varhaisiin valloituksiin. Kerronnalla rakennetaan kuvaa julmista hirmuvaltiaista, jotka murhasivat veljiään vallankaappausten pelossa, salamurhista ja niiden yrityksistä, kauniista naisista, sekä runsaista sodista. Persian kohdalla kerrotaan tarkasti antiikin aikaisista taisteluista, joihin eurooppalaisten esi-isät ottivat osaa. Turkin kohdalla pääpaino on runsaiden sotien ja valloitusten, sekä despoottisten hallitsijoiden suorittamien julmuuksien kuvailemisessa. Kerronta on viihdyttävää, ja se rakentaa kuvaa idästä romanttisena, mutta julmana alueena. Kerronnalla myös vahvistetaan kuvaa idän toiseudesta; pelokkaat persialaiset kohtaavat rohkeat eurooppalaiset vuosisatoja vanhassa taistelussa, ja turkkilaiset tyrannit erottuvat julmuudessaan Euroopan säädyllisistä ja lakia noudattavista hallitsijoista.

180 Barrow 1959–60, osa Arabia, kpl 19.

4. ISLAM JAKAA MIELIPITEET

4.1. Tarkastelun kohteena islam

Keskiajalla kristityt suhtautuivat muslimeihin pääosin negatiivisesti. Muhammed esitettiin usein Antikristuksena, ja islam saatanallisena ja irstailuun rohkaisevana uskontona. Keskiajalla esiintyi kuitenkin myös islamiin ja Muhammediin rakentavammin suhtautuva näkemys, joka sai osakseen vain vähäistä huomiota. Sen mukaan Koraani oli evankeliumin vahvistus ja muslimit hurskauden esikuvia, jotka myös palvoivat Jumalaa – joskin väärin¹⁸¹. Uuden ajan ja valistusajan kuluessa tämä näkemys vahvisti asemiaan, kun suhtautuminen islamiin rationalisoitui kanssakäymisen lisääntyessä. Osmanien valtakunta heikkeni sotilaallisena uhkana, jolloin Euroopan ja muslimimaiden välille luotiin uudenlaisia poliittisia suhteita. Maat esimerkiksi solmivat sopimuksia ja liittoja keskenään. Monilla Euroopan valtioilla oli myös pysyvät suurlähetystöt osmanien hallitsemilla alueilla. Suhteiden lähentyessä tiedon määrä lisääntyi, mikä vähitellen vaikutti asenteisiin islamia kohtaan. Suhtautuminen oli kuitenkin edelleen kaksijakoista – toisessa ääripäässä islam kiellettiin kokonaan, kun taas toisessa Muhammedia kritisoitiin yhä vähemmän, ja hänen saavutuksiaan ja luonteenpiirteitään tuotiin enemmän esille.¹⁸²

Poliittisten suhteiden lähentyessä myös oppineiden tietoisuus islamista kasvoi. Ensimmäinen järjestelmällinen tutkimus islamista ja sen historiasta julkaistiin 1500-luvun lopussa. Samoihin aikoihin arabiaa alettiin opettaa Pariisissa, ja seuraavalla vuosisadalla Hollannissa ja Iso-Britanniassa. Tästä alkoi arabialaisten lähteiden vakava ja pysyvä tutkimus.¹⁸³ Tutkimuksen parissa islamiin pystyttiin suhtautumaan objektiivisemmin myös Euroopassa tapahtuneiden muutosten takia. Valistusajatteluun liittyvä käsitys uskonnollisesta suvaitsevaisuudesta, uskonsodissa menetetty yhtenäinen eurooppalainen kristinusko, sekä kristinuskon kritisoinnin lisääntyminen tasoittivat suhtautumista islamiin. Islamia ei nähty enää perinteisen kristinuskon moraalin vastakohtana.¹⁸⁴

181 Männistö 1999, 55; Rodinson 1987, 26.

182 Hourani 1992, 10–12.

183 Hourani 1992, 12–13. Huom. Muslimimaailmasta tehtiin ainakin jonkinlaisia historiallisia tutkimuksia jo aikaisemmin. Esimerkiksi 1200-luvun alussa Kardinaali Rodrigo Ximénez kirjoitti teoksen *Historia Arabum*. (Rodinson 1987, 19.)

184 Rodinson 1987, 37, 45; Lipsanen 2007, 5.

Asenteet islamia kohtaan muuttuivat paitsi tiedon lisääntymisen, myös termin 'uskonto' ('religion') uudelleen määrittelyn myötä 1500- ja 1600-luvuilla. Aikaisemmin termillä tarkoitettiin yksinkertaisesti erilaisia kristinuskon palvonnan muotoja, mutta uudelta ajalta lähtien sillä viitattiin mihin tahansa ihmisten rakentamaan uskomusten ja käytäntöjen järjestelmään. Tällöin hyväksyttiin ajatus siitä, että olemassa voi olla useita erilaisia uskontoja, jotka kaikki ovat järkeen pohjautuvan tutkimuksen arvoisia. Tämä johti kristinuskon aseman ja erityisyyden pohtimiseen. Edelleen kristinuskoa pystyi tarkastelemaan erilaisena, alkuperältään ja uskomuksiltaan erityisenä uskontona, mutta oli myös mahdollista nähdä se vain yhtenä uskontona muiden joukossa. Kristinuskon ainutlaatuisuus pystyttiin kyseenalaistamaan.¹⁸⁵

Islam herätti kiinnostusta myös laajemmassa yleisössä, koska jokaisessa tutkimassani maantieteen teoksessa sitä käsitellään tarkasti. Esimerkiksi Payne toteaa, että uskonto, jota on harjoitettu 11 vuosisataa, jolla on miljoonia kannattajia, ja joka on levinnyt Gagnesilta Marokkoon saakka, ansaitsee tarkemman selostuksen¹⁸⁶.

Vaikka tietoa saatiin lisää, islamia ei ymmärretty kovinkaan hyvin 1700-luvulla, eikä vielä 1800-luvun alussakaan. Monille oppineille islam tarkoitti Koraania, Muhammedia ja muslimien varhaisia valloituksia, eikä islamilaista kulttuuria, käytänteitä tai instituutioita ymmärretty.¹⁸⁷ Tämä näkyy alkuperäislähteissä. Niissä kuvaillaan muslimien rituaaleja, pyhiinvaellusta ja uskonnollisia tapoja, sekä kerrotaan Muhammedin elämästä ja arabien varhaisista valloituksista. Islamin myöhempi historia ja opillinen kehitys jätetään kokonaan vaille tarkastelua. Uskonnolliset instituutiot, valtasuhteet ja johtajat jäävät myös täydeksi arvoitukseksi. Kirjoittajat puuttuvat vain islamin historiaan, sekä kulttuurin näkyvään osaan jättäen pinnan alla piilevät seikat huomiotta.

Tämä johtui ehkä siitä, että islam erosi rakenteellisesti niin merkittävästi kristinuskosta. Esimerkiksi rakennuksena muslimeilla kristittyjen kirkkoa vastaa moskeija, mutta instituutiona kirkolle ei löydy vastinetta islamista. Islamilla ei ole kirkolliskokouksia, prelaatteja, kirkollisia hierarkioita tai kanonisia oikeuksia. Paavin ja hallitsijan välillä ei ole voinut islamin historiassa olla riitoja, koska islamilaisen valtion päämiehellä on sekä

185 Hourani 1992, 14–15.

186 Payne 1791a, 273.

187 Hourani 1992, 24.

poliittinen että uskonnollinen valta. Kirkko ei siis ole valtiosta erillinen laitos, eikä erillinen osa muslimien elämää, johon liittyisi myös ei-uskonnollisia auktoriteetteja. Muslimeille islam on yhtä kuin laki.¹⁸⁸ Euroopassa tutkijat eivät ehkä ymmärtäneet tätä erottavaa tekijää, vaan pyrkivät etsimään islamista yhteisiä piirteitä kristinuskon kanssa.

Maantieteen teosten kirjoittajat tekevät kuitenkin selkeän eron shiiojen ja sunnien välille. He kertovat näiden kahden suuntauksen synnystä, ja toteavat että persialaiset ovat shiioja ja turkkilaiset sunneja. Nämä kaksi suuntausta syntyivät Muhammedin kuolemaa seuranneissa perimyskiistoissa. Persialaiset shiitit kannattivat Muhammedin seuraajaksi hänen veljenpoikaansa Alia, kun taas turkkilaiset pitivät laillisena seuraajina ja profeettoina (!) Muhammedin veljiä; Abubekeria, Omaria tai Osmania.¹⁸⁹ Teksteissä ei kuitenkaan kerrota, mitä muuta eroa näiden kahden lahkoon välillä on. Ainoaksi opilliseksi eroksi mainitaan, että shiitit lisäävät uskonkappaleisiinsa lauseen ”...Ali on Jumalan ystävä.”¹⁹⁰ Muslimeja siis tarkasteltiin yhtenäisenä ryhmänä, vaikka uskonnon sisällä olevat erot ja erilliset lahkot tiedostettiin.

Vaikka suhtautuminen islamiin olikin muuttunut monimuotoisemmaksi, samoja vanhoja stereotypioita ja ennakkoluuloja esiintyi vielä 1700-luvullakin. Yksi näistä oli kuva muslimien paratiisista. Tuo maallisia ja lihallisia nautintoja tulviva paratiisi elää vielä tutkimissani maantieteen teoksissa. Niissä kuvaillaan, kuinka paratiisissa muslimit saavat nauttia erinomaisesta ruoasta ja juomasta, sekä muutamia valitut Houri-olentojen, taivaallisten mustasilmäisten kaunotarten seurasta. Hourit oli luotu varta vasten valittujen iloksi. Alkuperäislähteiden mukaan Muslimit saavat nauttia näistä aistillisista iloista tekemättä syntiä, koska paratiisissa mikään ei ole kiellettyä. Naisille on varattu oma paratiisinsa, jossa he voivat nauttia samanarvoisista iloista.¹⁹¹

Suhtautuminen paratiisiin oli kuitenkin hiukan epäilevää, ja lihallista paratiisia pidettiin enemmänkin yksinkertaisten muslimimaallikoiden fantasiana kuin todellisena islamin opetuksena. Sekä Payne että Fenning väittävät, että jotkut persialaiset oppineet tarkastelevat Koraanissa olevia lupauksia ja uhkauksia allegorisesti ja toteavat, että ”...nämä asiat kerrotaan

188 Lewis 1993, 4.

189 Payne 1791a, 245; Bankes [1790], 148; Fenning 1778, 241.

190 Katso esim. Fenning 1778, 241.

191 Payne 1791a, 246; Fenning 1778, 241–242.

näin vain, jotta ne mukautuvat ihmisten karkeisiin mielikuviin...”¹⁹². Paratiisissa ruumis ja sielu nauttivat kaikesta ilosta ja mielihyvästä, jotka niille sopivat, mutta eivät ruoan, juoman tai aistillisten nautintojen kautta.¹⁹³ Payne ja Fenning kenties yrittävät levittää myötämielistä suhtautumista islamiin viemällä hohdokkuutta muslimien pahennusta aiheuttaneelta paratiisilta. Koraaanissa ei ehkä puhuttukaan suoranaisesti lihallisesta irstailusta kuoleman jälkeen, vaan maallisista nautinnoista haaveilevat maallikot olivat tulkinneet Koraaanin viestin väärin.

Keskiajalla muslimeja pidettiin yleisesti epäjumalanpalvojina, mutta 1700-luvulla oppineet eivät enää kyseistä mielikuvaa levittäneet, päinvastoin. Esimerkiksi alkuperäislähteiden kirjoittajat toteavat yhteistuumin, että islamilla ei ole mitään tekemistä epäjumalanpalvonnan kanssa. Pyhiinvaellus tehdään kyllä Mekkaan, jossa sijaitsi ennen epäjumalien temppeli, mutta Muhammed pyhitti sen Jumalan ykseydelle.¹⁹⁴ Muhammedin kerrotaan myös tuhonneen kaikki pakanoiden epäjumalat ja monumentit, sekä kieltäneen muiden uskontojen harjoittamisen.¹⁹⁵

Parhaina puolina islamissa pidetään yleisesti Jumalan kunnioitusta, päivittäistä omistautunutta rukoilua, sekä almujen antamista.¹⁹⁶ Fenning kiittelee turkkilaisia siitä, että nämä tekevät Koraaanin suosittellemaa hyväntekeväisyyttä rakentamalla teitä, juomapaikkoja ja suojia matkalaisille.¹⁹⁷ Muslimien omistautuminen rukoiluun saa huomiota maantieteen teoksissa. Esimerkiksi Fenning toteaa, että vaikka he rukoilevat niin usein, heidän rukouksensa ovat pitkiä, ja he keskittyvät rukoukseensa. ”...lyhyesti sanottuna, he suorittavat tämän velvollisuuden suuremmalla kunnioituksella ja tarkkaavaisuudella kuin monet kristityt.”¹⁹⁸ Fenning katsoo myös sopivaksi lainata Hanwayta, joka on todennut, että vaikka persialaisista on tullun niin epämoraalisia, he ylittävät kristityt uskonnollisesti siinä, että eivät koskaan lausu Jumalan nimeä turhaan, vaan pelkästään vakavissa ja juhlavissa tilanteissa, tai ainakin

192 ”...these things are thus delivered, only to accommodate them to the gross ideas of the people...” (Payne 1791a, 246. Katso myös Fenning 1778, 242; Bankes [1790], 148.)

193 Payne 1791a, 246; Fenning 1778, 242..

194 Payne 1791a, 265; Fenning 1778, 264.

195 Bankes [1790], 213; Middleton 1778–79, 84.

196 Katso esim. Payne 1791a, 275.

197 Fenning 1778, 272.

198 ”...in short, they perform this duty with greater reverence and attention than most Christians.” (Fenning 1778, 242.)

kunnioittavasti.¹⁹⁹ Kristittyjen uskonharjoitusta ja kunnioituksen puutetta pystyttiin siis arvostelemaan muslimien avulla.

Valistusajalla olikin tavallista, että islamia ja muslimeja kiiteltiin, kun tarkoituksena oli arvostella kristinuskoa – ainakin kirkkojen opettamassa muodossa. Islam nähtiin usein järjenvastaisia opinkappaleita sisältävää kristinuskoa rationaalisempänä ja luonnollisempänä uskontona. Islamissa nähtiin myös olevan vähän myyttisiä sisältöjä tai mystisiä perinteitä.²⁰⁰ Payne esimerkiksi toteaa, että saastumatonta Jeesuksen Kristuksen uskoa lukuun ottamatta, mikään muu uskonto maailmassa ei anna papeille vähempää valtaa kuin islam. Sitä voi Paynen mukaan kutsua ”maallikkouskonnoksi”, koska sen perustajalla oli taitoa saada innostunut vastaanotto opeilleen ilman, että niistä kertoville ja niitä opettaville jaettiin rikkauksia. Paynen mukaan Koraanissa kristittyjä soimataan siitä, että he ovat nostaneet papit ja munkit herroiksi Jumalan rinnalle.²⁰¹

Paynen kuvauksessa islamia ”puhtaampi” uskonto on vain ”saastumaton Jeesuksen Kristuksen uskonto” (”the unadulterated religion of Jesus Christ”). Hän ei tee selväksi, mikä tämä saastumaton Kristuksen uskonto on, mutta pienellä varauksella voisi olettaa Paynen viittaavan kristinuskoon siinä muodossa, jossa Jeesus sitä alunperin opetti. Tulkintaa voisi jatkaa siihen, että Paynen mukaan kirkko ja papit ovat rikkauksia keräten ja valtaansa kasvattaen levittäneet uskontoa samalla saastuttaen sen. Väittämällä Koraanin sisältävän kristittyjen pappisvallan tuomitsevia kirjoituksia, Payne ei näyttäydä itse kritiikin antajana. Sen sijaan, että suoranaisesti kuvailisi islamia, Payne käyttää sitä aseenaan kristinuskon arvostelemiseen. Yhteiskunnassa, jossa kirkon suora arvostelu olisi voinut aiheuttaa ongelmia, kritiikki oli helppoa peittää islamin kuvausten sisään. Samalla Payne kuitenkin välitti länteen kuvaa islamista papeista vapaana uskontona.

Islamin avulla pystyttiin kuitenkin arvostelemaan myös muita länsimaalaisia aatteita tai tapahtumia. Fenning toteaa, että Turkissa on yhtä paljon erilaisia uskonlahkoja kuin kristittyjenkin joukossa, mutta silti siellä ei ”syyttävä henki” ole saanut aikaan niin kamalia vaikutuksia kuin kristittyjen keskuudessa. Tällä Fenning luultavasti viittaa Euroopassa riehuneisiin uskonsotiin, ja uskonnollisiin vainoihin. Fenningin mukaan turkkilaisten

199 Fenning 1778, 242.

200 Hourani 1992, 15; Rodinson 1987, 46.

201 Payne 1791a, 275.

keskuudessa voimakkain mielipide tällä hetkellä puoltaa puhdasta deismiä, mutta siellä ei kukaan ole esittänyt älykkäämpää kuin onkaan kieltämällä Jumalan tai pilkkaamalla Häntä.²⁰² Tässä on mielestäni havaittavissa kritiikkiä eurooppalaisia uskontokriitikoita ja ateisteja kohtaan.

Islamia keuhuttiin ja kiitettiin kirkon opettaman kristinuskon tai muiden yhteiskunnan piirteiden arvostelemiseksi. Kirjoittajat eivät siis varsinaisesti pyrkineet ymmärtämään tai tulkitsemaan islamia, vaan käyttämään sitä peilinä, josta heijastaa ja jonka avulla kritisoida oman yhteiskunnan negatiivisina pidettyjä piirteitä. Kirjoittajat rakensivat kuvaa omasta ihanneyhteiskunnasta, jossa vallitsee ”saastumaton Jeesuksen Kristuksen uskonto”, papeilla ei ole valtaa ja ”syyttävä henki” ei aiheuta kiistoja tai sotia. Islamia tarkasteltiin siis eurooppalaisista lähtökohdista käsin Toisena, jonka avulla pyrittiin määrittelemään Itseä, eli Eurooppaa.

Valistusajalla islamia kiiteltiin sitä, että muslimit sietivät alueellaan muiden uskontokuntien edustajia. Monet katolista tai ortodoksista vainoa paenneet löysivät rauhallisen asuinpaikan Turkista.²⁰³ Alkuperäislähteissä turkkilaisia kiitellään siitä, että Osmanien valtakunnan alueilla asuvat kristityt saavat vapaasti harjoittaa uskontoaan.²⁰⁴ He saavat kiitosta myös siitä, että he välttävät uskontonsa levittämistä miekan ja tulen avulla. Tästä syystä eri lahkojen kristityt nauttivat täydestä vapaudesta, ja saavat elää rauhassa toisin kuin ”...joidenkin itseään kristityiksi kutsuvien keskuudessa.”²⁰⁵ Teoksista löytyy myös lukuja, joissa käsitellään esimerkiksi ”uskontoja, joita Persiassa suvaitaan”.²⁰⁶

Muslimeja syytetään siitä, että he pitävät Koraania ainoana tarvittavana tietolähteenään, eivätkä vaivaudu hankkimaan tietoa muualta. Islam siis tuomitsee ihmismielen ”...ylpeän ja parantumattoman tietämättömyyden tilaan...”²⁰⁷ Muslimeja syytetään myös taikauskosta. Esimerkiksi arabit kantavat mukanaan rinnallaan tai hatun alla lauseita Koraanista estääkseen lumouksia, ”...niin riippuvaisia he ovat taikauskosta”²⁰⁸. Nämä taikauskoiset piirteet vaikuttavat myös persialaisten pelkoihin ja toiveisiin estäen heitä toimimasta järkevästi. ”Näin

202 Fenning 1778, 272.

203 Rodinson 1987, 46.

204 Katso esim. Fenning 1778, 275.

205 ”...among some who style themselves *Christians*.” (Fenning 1785–86, 5. Katso myös Payne 1791b, 5.)

206 ”Of the Religions tolerated in Persia” (Payne 1791a, 248.)

207 ”...to a state of arrogant and incurable ignorance...” (Payne 1791a, 275.)

208 ”...so addicted are they to superstition.” (Banks [1790], 211.)

ollen, sen sijaan, että he turvautuisivat järjen saneluun...he turvautuvat loitsuihin ja amuletteihin...”²⁰⁹

Tässä näkyy hyvin, miten 1700-luvun loppupuolella islamin toiseus ei enää määrittynyt uskonnon kautta. Sivistyneelle ja järkeään käyttävälle eurooppalaiselle etsittiin vastakohtaa, Toista, sivistymättömästä ja taikauskaisesta muslimista. Dikotomiat kristinusko – islam, Kristus – Antikristus, Jumala – Saatana ja oikeuskoinen – vääräuskoinen saivat vähitellen väistyä yhteiskunnan maallistuessa. Niiden tilalle asettuivat uudet vastakohtaparit; sivistynyt – sivistymätön, oppinut – taikauskoinen, sekä järkevä – järjetön. Tämä kuvaa mielestäni hyvin sitä, miten kristinusko alkoi menettää oppineiden silmissä merkitystään identiteetin määrittelijänä. Eurooppalaiset eivät olleet uskonnon tai taikauskon kahlitsemia, vaan luottivat järkeen ja tieteeseen.

4.2. Muhammed – suuri huijari?

Keskiajalla Euroopan uskonkiihko projisoi pahan kaukasiin kulttuureihin. Islam muodostui negaatioksi kristinuskolle, ja Muhammed nähtiin petkuttajana, aistillisena antikristuksena, joka oli liitossa paholaisen kanssa. Häntä kuvattiin arkkiviettelijäksi, mutta toisaalta hänen feminiinisyyttään korostettiin. Väitettiin esimerkiksi, että hän pukeutui purppuran värisiin vaatteisiin, maalasi huulensa ja nautti tuoksuvista asioista. Muhammedin opetukset keskittyivät himoon, mikä sopi kuumen ilmaston Orientin ihmisille.²¹⁰

Uuden ajan ja 1700-luvun kuluessa asenteet olivat vähitellen muuttuneet. Islamin asema uskontona tunnustettiin, joskaan sitä ei pidetty jumalallisen lähetyksen aikaansaamana. Se nähtiin luonnollisena uskontona, joka oli lainannut sisältöä juutalaisuudesta ja kristinuskosta. Myös islamin menestys selitettiin luonnollisilla seikoilla. Alueella olleet kristilliset kirkot olivat vanhentuneet ja korruptoituneet jättäen tilaa uudelle uskonnolle. Muhammedin persoonallisuus innoitti muita liittymään joukkoon.²¹¹

209 ”Hence, instead of having resource to the dictates of reason...they have resource to charms and amulets...”
(Fenning 1778, 244.)

210 Rodinson 1987, 26; Kabbani 1988, 14–15.

211 Hourani 1992, 12.

Monet lukemistani maantieteen teoksista antavat tarkan kuvauksen Muhammedin elämästä²¹², ja kaikissa kerrotaan tarkasti pyhiinvaelluksesta, sekä uskonnollisista rituaaleista. Muhammediin teoksissa suhtaudutaan ristiriitaisesti. Häntä kuvaillaan toisaalta huijariksi (*impostor*) ja tekopyhäksi, mutta toisaalta taas hänen rohkeuttaan ja hyviä puheenlahjojaan kehutaan.

Kaikkein kielteisimpään sävyyn Muhammedista kirjoittavat Bankes ja Middleton. Esimerkiksi Bankesin Muhammedista kertovan osion otsikko on ”Suuren huijarin Muhammedin muistelmat, syntymästä kuolemaan”²¹³. Bankesin ja Middletonin mukaan Muhammed matkusti Syyriaan, Palestiinaan ja Egyptiin, ja tutustui näissä moniin uskonnollisiin lahkoihin. Matkalta palattuaan, hän kasvatti kaupallista valtaansa, mutta ”suunnittelei samaan aikaan uuden uskontojärjestelmän perustamista...”²¹⁴. Häntä auttoi tässä suunnittelussa heikkomoraalinen munkki Sergius, joka oli hylännyt luostarinsa ja ammattinsa. Tehdäkseen kehittelemästään uskonnosta uskottavan, Muhammedin piti ensin vakuuttaa vaimonsa siitä, että hän oli epilepsiakohtaustensa aikana yhteydessä korkeampiin voimiin. Vähitellen hän sai levitettyä oppejaan laajemmalle, koska hänen puhetaidoillaan oli helppoa huijata tietämättömiä ihmisiä. Hän sai taivuteltua monia omistautumaan täysin hänen tahdolleen, ja jopa uhraamaan itsensä hänen ja hänen oppiensä puolesta. Hän kävi seuraajineen taisteluun vääräuskoisia vastaan, ja he tappoivat ja ryöstivät kaikki, jotka eivät suostuneet kääntymään Muhammedin uskoon.²¹⁵

Bankes ja Middleton siis antavat ymmärtää, että Muhammed sai kipinän uuteen uskontoonsa Lähi-idän alueen maissa matkustaessaan, ja tutustuessaan siellä lukuisiin eri uskontoihin. Tähän samaan viittaa myös Payne kertoessaan Muhammedista. Hän toteaa myös, että Muhammed vieraili Syyriassa, jossa hän tutustui juutalaisuuteen ja alueelle jääneisiin kristittyihin lahkoihin. Payne arvelee, että Muhammed oli luonnostaan kiinnostunut uskonnoista, ja että hän oli luultavasti uskontojen ihailija, ennen kuin hänestä tuli ”huijari”.²¹⁶ Tällä kirjoittajat vievät pohjaa väitteeltä, jonka mukaan Muhammed sai ilmestyksiä korkeammalta taholta. Kirjoittajat antavat ymmärtää, että Muhammed ei ollut aito ja oikea Jumalan profeetta, vaan huijari, joka ohjasi ihmisiä harhaan puhelahjoillaan. Islam oli vain

212 Katso esim. Payne 1791a, 273–275; Bankes [1790], 212–214; Middleton 1778–79, 80–87.

213 ”Memoirs of the Grand Impostor Mahomet, from Birth to his Death”. (Bankes [1790], 212.)

214 ”...at the same time was forming a project of instituting a new system of religion...” (Bankes [1790], 212.)

215 Bankes [1790], 212; Middleton 1778–79, 82–83.

216 Payne 1791a, 274.

yksi uskonto monien joukossa, ja se rakentui alueen muiden uskontojen pohjalta. Sen alkuperään ei liittynyt mitään ihmeellistä jumalallista johdatusta. Bankes menee vielä Paynea pidemmälle väittäessään, että Muhammed suunnitteli koko uskonnon yhdessä petturimunkin kanssa, ja mietti tarkalleen miten hyödyntää sairastamaansa epilepsiaa tehdäkseen huijauksesta uskottavamman.

Epilepsiakohtauksiin vetoaminen oli suosittua jo keskiajalla viihdyttämään pyrkivien kirjoittajien kesken. He kertoivat tarinaa siitä, miten Muhammedin vaimo tuli surulliseksi, kun hän oli nainut ”epäpuhtaan epileptikon”. Muhammed halusi lepytellä häntä, joten hän kertoi kohtausten johtuvan keskusteluista arkkienkeli Gabrielin kanssa. Kuolevaisena miehenä hän ei kestänyt Gabrielin kasvojen loistoa, vaan heikkeni ja kaatui maahan. Kriittiset kirjoittajat kuitenkin kyseenalaistivat tarinan jo keskiajalla.²¹⁷ Se näyttää kuitenkin eläneen vielä 1700-luvulla, sillä sekä Bankes, Middleton että Barrow ovat sisällyttäneet sen Muhammedin elämästä kertoviin osioihinsa.²¹⁸ Tarinaa on luultavasti kerrottu laajemminkin, koska Payne katsoo tarpeelliseksi korjata tämän käsityksen Muhammedin elämästä.

”On olemassa joitakin Muhammediin liittyviä yksityiskohtia, jotka ovat saaneet yleistä uskoa osakseen, vaikka ovat vailla todellisuusperustaa...[kuten] epileptiset kohtaukset, joiden on sanottu kaatavan hänet kuin transsissa...”²¹⁹

Myös tarina kristitystä petturimunkista, sekä Muhammedin korvaan kuiskivasta kyyhkystä periytyvät keskiajalta.²²⁰ Alkuperäislähteissä sekä Middleton että Bankes kertovat Sergius nimisestä munkista, joka oli hylännyt uskontonsa, ja auttoi Muhammedia uuden uskonnon kehittämisessä.²²¹ Barrow lisää joukkoon vielä juutalaisen luopion, joka yhdessä Sergiuksen, oppineen, mutta epärehellisen munkin kanssa auttoi Muhammedia tämän pyrkimyksissä. Barrow kertoo myös, että Muhammed oli kouluttanut kyyhkysen ”nakuttelemaan” korvaansa lisätäkseen uskottavuutta tarinalleen taivaallisesta sanansaattajasta.²²²

217 Daniel 1980, 27–28.

218 Bankes [1790], 212; Middleton 1778–79, 82–83; Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 24.

219 ”There are some particulars told respecting Mahomet, which have gained general belief altho' void of alla foundation...[as] the epileptic fits, which have been said to cause him to fall down as in a trance...”(Payne 1791a, 274.)

220 Daniel 1980, 32.

221 Bankes [1790], 212; Middleton 1778–79, 82.

222 Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 24.

Keskiajalla syntyneistä stereotyyppioista mielikuvaa irstailua harjoittavista arabeista, sekä arkkiviettelijä Muhammedista toistettiin vielä 1700-luvullakin. Arabien lihallista himokkuutta vain selitettiin valistusajalle tyyppillisesti ilmastollisilla seikoilla. Payne valistaa lukijoitaan toteamalla, että

”Arabit olivat, ilmastonsa leppeästä vaikutuksesta, kuin myös synnynnäisiksi periaatteiksi muodostuneista sukupolvien ajan periytyneistä tavoista johtuen, lajinsa himokkaimpia edustajia, eikä yksikään yksilö heidän joukossaan tuntenut tuota taipumusta vahvempana kuin heidän profeettansa...”²²³.

Payne ei kuitenkaan voi kieltää Muhammedilta sitä kunniaa, että hän jossain määrin vaimensi maanmiestensä himokasta kiihkoa rajoittamalla vaimojen määrää, tekemällä aviorikoksesta laitonta ja kieltämällä irstailun.²²⁴ Keskiajalta peräisin olevia mielikuvia ja kuvitteellisia tarinoita siis viljeltiin yhä 1700-luvulla, vaikka tiedot islamista ja Muhammedin elämästä olivat lisääntyneet. Esimerkiksi Payne kuitenkin pyrki korjaamaan näitä mielikuvia, joten myös vastakkaisia käsityksiä esiintyi.

Muhammedin hautapaikasta on ilmeisesti ollut virheellisiä käsityksiä liikkeellä, koska kaikki kirjoittajat mainitsevat, että Muhammed on haudattu Medinaan, eikä Mekkaan kuten jotkut väittävät.²²⁵ Pyhiinvaelluksia ei siis tehdä Muhammedin hautapaikalle, kuten aiemmin on ilmeisesti oletettu. Barrow tosin toteaa, että turkkilaiset tekevät kunnioituksesta vuosittain pyhiinvaelluksen Medinaan, väärän profeetan hautapaikkaan²²⁶. Payne haluaa vielä korjata sen virheellisen näkemyksen, että arabit olisivat tehneet valloituksiaan Muhammedin nimeen. Muslimit valloittivat alueita Korkeamman olennon nimeä veisaten. He eivät palvo Muhammedia pyhimyksenä, eivätkä rukoile häntä; He ennemminkin rukoilevat hänen puolestaan. Muslimit ovat kiitollisia Muhammedille, että hän vapautti Arabian epäjumalien palvonnasta, ja toi heille tiedon Jumalasta. Muslimit eivät siis palvo, eivätkä ole koskaan palvoneet Muhammedia. Tästä todistaa Paynen mukaan myös Muhammedin hautapaikka; Medinaan ei tehdä yhtä paljon pyhiinvaelluksia kuin Mekkaan.²²⁷

223 ”The Arabs, from the genial influence of their climate, as well as from habits transmitted through so many generations as to be formed into innate principles, were libidinous beyond most of their species, and no individual among them felt that propensity stronger than their prophet...” (Payne 1791a, 275.)

224 Payne 1791a, 275.

225 Kts. esim. Bankes [1790], 213; Middleton 1778–79, 85.

226 Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 28.

227 Payne 1791a, 265.

Yleisin käytetty sana, jolla Muhammedia kuvaillaan on huijari (*impostor*). Sanaa käytettiin ilmeisesti ”tieteellisessä” merkityksessä erottamaan Muhammed muista saman nimisistä muslimeista aina 1800-luvun alkupuolelle saakka²²⁸. Tämän lisäksi esimerkiksi Bankes käyttää Muhammedista kertoessaan sanoja tyranni (*tyrant*), arkkihuijari (*arch impostor*) ja tekopyhä (*hypocrite*). Hänkään ei kuitenkaan ole pelkästään negatiivinen kuvaillessaan Muhammedia, vaan jossain osissa tekstiä on näkyvissä jopa tahatonta ihailua Muhammedin luonteenpiirteitä ja ominaisuuksia kohtaan. Bankesin mukaan hänellä oli hurmaavat kasvot ja hyvin muodostunut vartalo, hän oli älykäs ja hänen sielunsa oli vahva. Hyvien ominaisuuksiensa avulla hän pystyi ylittämään suuriakin vaikeuksia ja määrätietoisuudellaan toteuttamaan uskomattomia hankkeita. Aikaisempi kriittinen sävy muuttuu, kun Bankes keskittyy Muhammedin ominaisuuksien kuvailemiseen.

”Hänen syvä ymmärryksensä, hänen loistava arvostelukykyensä, hänen jatkuva rohkeutensa ja pitkäjänteisyytensä, sekä hienostunut viisautensa tukivat ja ohjasivat häntä vaurauteen ja voittoon lähes kaikessa, minkä hän aloitti.”²²⁹

Muhammedia ei siis nähty enää antikristuksena, vaan inhimillisenä olentona, jolla oli kunnioitettavia luonteenpiirteitä. Tämä johtuu luultavasti siitä, että hänen saavutuksensa ja aloittamansa valloitukset eivät enää muodostaneet uhkaa Euroopan turvallisuudelle, joten niitä pystyttiin tarkastelemaan objektiivisemmin. Toisaalta on mahdollista, että tällä vahvistettiin käsitystä siitä, miksi islam levisi niin voimakkaasti, ja miksi Muhammedin ”huijaukset” saivat niin suurta kannatusta. Muhammedin karismaattisuus ja johtajantaidot takasivat uskonnon voimakkaan leviämisen, ei suinkaan taivaallinen tahto. Bankes korostaa myös, että Muhammed tapatti ne, jotka eivät kääntyneet hänen uskoonsa²³⁰. Tällaista pakkokäännäytämistä korostettiin ehkä juuri siksi, että se selitti osittain islamin nopean leviämisen.

Barrow antaa islamin nopealle leviämiselle myös erilaisen syyn. Kuvaillessaan Muhammedin kuoleman jälkeisiä valloituksia, hän toteaa, että ne olivat todella nopeita ja laajoja. Hänen mukaansa kuitenkin ”...Pyhä Kaitseminen oli päättänyt sallia [valloitukset] oikeudenmukaisena

228 Almond 2003, 413.

229 ”His deep penetration, his excellent judgment, his neverfailing courage, his unwearied perseverance, and refined sagacity, supported and directed him to a state of prosperity and triumph, in almost every thing he undertook.” (Bankes [1790], 213. Katso myös Middleton 1778–79, 85; Payne 1791a, 273.)

230 Bankes [1790], 212–213.

rangaistuksena suurista karmeuksista, jotka olivat hiipineet Itäiseen valtakuntaan”²³¹. Houranin mukaan samankaltaisia ajatuksia esitettiin 1800-luvun alussa. Silloin ehdotettiin, että islam oli Jumalan tuomio syyllisille valtioille Lähi-idässä. Kristityt idässä olivat menettäneet kristilliset hyveensä, ja vajonneet kuvien palvojiksi, ja alueen pakanat eivät olleet ottaneet vastaan Jumalan sanaa. Islamin avulla alueelle palautettiin ymmärrys suuresta kaikkivaltiaasta Jumalasta.²³² Maantieteen teosten kirjoittajista Barrow on kuitenkin ainoa, joka kyseisen ajatuksen esittää.

Mielenkiintoista on, että alkuperäislähteissä tehdään selkeä ero ”Mekan Muhammedin” ja ”Medinan Muhammedin” välille. Esimerkiksi Payne kuvailee, kuinka Muhammed oli Mekassa asuessaan luonteeltaan kiltti, antelias ja nöyrä. Hän kuitenkin joutui pakenemaan vastustajiaan Medinaan vuonna 622. Siellä hän sai nopeasti paljon käännyttäjiä, joita kohtaan hän omaksui kuninkaallisen ja papillisen aseman. ”...kun hänen valtansa kasvoi, vaatimattomuus ja nöyryys, jotka olivat aikaisemmin tehneet hänen käytöksestään erityistä, hävisivät vähitellen, ja hänestä tuli hurja ja verenhimoinen...”²³³. Tämän jälkeen Muhammed alkoi hoitaa käännytystyön miekan avulla, tuhosi epäjumalanpalveluksen monumentit ja aloitti valloituksensa. Bankes ja Middleton taas kuvailevat muutosta, joka tapahtuu, kun Muhammed on julistautunut koko Arabian hallitsijaksi, ja tekee pyhiinvaelluksen Mekkaan. Siellä hän esiintyy ”hellänä lainsäätäjänä”, jonka hallintoon arabialaiset pian asettuivat.²³⁴ Tällainen Muhammedin kahden roolin korostus tuli suosituksi teemaksi islamin tutkimuksissa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla.²³⁵

Toinen valistusajalla suosituksi tullut mielikuva Muhammedista oli hänen näkemisensä viisaana, suvaitsevana ja avarakatseisena hallitsijana. Tällaisia mielikuvia viljelivät esimerkiksi Voltaire ja Goethe. Arabit olivat esimerkiksi järjettömästi pyytäneet häneltä ihmeitä, mutta Muhammed oli järkevänä kieltänyt niiden tarpeellisuuden.²³⁶ Payne viittaa tähän samaan. Mekan asukkaat pyysivät Muhammedilta ihmeitä sanojensa vakuutukseksi,

231 ”...Divine Providence had pleased to permit, as a just punishment for the great enormities which had crept into the Eastern empire.” (Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 28.)

232 Hourani 1992, 21–22.

233 ”...as he increased in power, that moderation and humility, which had before distinguished his conduct, were gradually erased, and he became fierce and sanguinary...” (Payne, 1791a, 274.)

234 Bankes [1790], 213; Middleton 1778–79, 84.

235 Hourani 1992, 16.

236 Lewis 1993, 90.

mutta Muhammed vastasi: ”Jumala kieltää nämä merkit ja ihmeet, koska ne vähätteisivät uskon merkitystä...”²³⁷

Payne on ainoa kirjoittajista, joka nostaa esille kysymyksen Muhammedista Antikristuksena. Hän huomauttaa, että paavilaiset²³⁸ väittävät Muhammedin olevan ennustettu antikristus. Väitettään he tukevat sillä, että Muhammedin kreikankielisestä nimestä saa kreikankielisellä numeroinnilla Paholaisen luvun 666. Payne on sitä mieltä, että tämä on puhdasta sattumaa.²³⁹ Kukaan muu kirjoittajista ei väitä Muhammedia Antikristukseksi, mutta ei toisaalta nosta kysymystä esillekään.

Vaikuttaakin siltä, että samalla, kun islam menetti merkitystään kristinuskon negaationa uudella ajalla ja 1700-luvulla, Muhammed menetti merkitystään Kristuksen vastavoimana, Antikristuksena. Islamin uskon perustaja ei enää valistusajalla edustanut Toista kristinuskon perustajalle, vaan Muhammed oli tavallinen, joskin aikaansaava ja kunnioitettava mies muiden joukossa. Islamilla ei ollut jumalallisia juuria, mutta sen alkuperää ei enää katsottu saatanaalaiseksikaan. Muhammed nähtiin itsenäisenä, ja historiallisesti merkittävän uskonnon perustajana²⁴⁰.

Muhammedin kuva säilyi siis kaksijakoisena vielä 1700-luvulla. Hän oli toisaalta suuri puhuja, joka karsimallaan ja innostuksellaan sai käännettyä tietämättömät arabit puolelleen. Jokainen Muhammedia kehunut ja vanhoja stereotyyppioita korjaamaan pyrkinytkin kirjoittaja kuitenkin toteaa, että Muhammed huijasi ihmisiä kääntymään uskoonsa. Islamin jumalallinen alkuperä kiellettiin ehdottomasti, ja Muhammedia pidettiin vääränä profeettana. Islamiin ja Muhammediin suhtauduttiin osittain myötämielisesti ja välillä myös ihailevasti, mutta uskontona islam nähtiin vain tavallisen ihmisen kehittämänä, kristinuskon ja juutalaisuuden yhdistelmänä.

Juuri tässä piilikin Muhammedin toiseus. Hän ei ollut enää Kristuksen vastakohta, mutta hän oli silti merkittävästi erilainen kuin Jeesus. Kristus sai ilmestyksensä Jumalalta, mutta Muhammedin väitettiin kehittäneen uskontonsa itse, ja hän vain uskotteli saavansa viestejä

237 ”God refuses those signs and wonders that would depreciate the merit of faith...” (Payne 1791a, 274.)

238 Payne käyttää uskonnollisesti halventavaa sanaa *Romanists*.

239 Payne 1791a, 275.

240 Lewis 1993, 94.

korkeammalta taholta. Voikin sanoa, että islamin perustaja nähtiin ”vajavaisena” Kristuksena, ja näin ollen alempiarvoisena Toisena.

4.3. Muslimien pyhiinvaellus ja rituaalit – taikauskoa vai todellista omistautumista?

Islamin opeista kerrotaan käyttämässäni maantieteen teoksissa melko tarkasti. Niiden mukaan muslimeilla on kaksi uskonkappaletta ja viisi uskonharjoitusta. Uskonkappale kuuluu: ”...ei ole muita Jumalia kuin Jumala, ja Muhammed on hänen profeettansa...”²⁴¹ Viisi harjoitusta taas ovat ruumiillisesta puhtaudesta huolehtiminen, rukoileminen tiettyinä aikoina, almujen antaminen, paastoaminen ramadanin aikaan, sekä, jos mahdollista, pyhiinvaelluksen tekeminen Mekkaan.²⁴² Näistä ei kuitenkaan olla täysin yksimielisiä. Sekä Bankes että Middleton jättävät listasta pois puhtaudesta huolehtimisen, rajoittaen Koraanin vaatimien uskonharjoitusten määrän neljään. Hekin tosin liittävät puhdistautumisen rukoiluun ja muihin uskonnollisiin toimiin.²⁴³

Muslimien viisi uskonharjoitusta saavat melko paljon huomiota maantieteen teosten kirjoittajilta. Aiheita käsitellään kuitenkin kuvailevasti ja melko pintapuolisesti, eikä uskonnollisen toiminnan taustalla vaikuttavia motiiveja kerrota johdonmukaisesti. Yleisin selitys rituaaleille on se, että muslimit toimivat tietyllä tavalla, koska Koraanissa käsketään niin tehdä.

Muslimit suorittavat pyhiinvaelluksen Mekassa sijaitsevaan pyhään temppeliin [!] *Masjid Al-Haramiin* tiettyyn aikaan vuodesta. Alkuperäislähteissä pyhiinvaelluksenkaan syytä ei tarkemmin kerrota, vaikka se saa niissä paljon huomiota osakseen. Middletonin ja Bankesin mukaan Muhammed laittoi pyhiinvaellukset alulle²⁴⁴, kun taas Payne ja Fenning vetoavat siihen, että jokainen muslimi tuntee velvollisuudekseen tehdä pyhiinvaelluksen Mekkaan.²⁴⁵ Middleton on kirjoittajista ainoa, joka yrittää selittää, miksi Mekka on muslimeille pyhä paikka. Hänen mukaansa muslimit ”teeskentelevät”, että Mekan pyhän rakennuksen, Kaaban²⁴⁶, rakensi ensimmäisenä Aatami paratiisista karkotuksen jälkeen. Rakennus tuhoutui

241 ”...there is no other God but God, and that Mahomet is his prophet...” (Fenning 1778, 241.)

242 Katso esim. Fenning 1778, 241.

243 Bankes [1790], 211; Middleton 1778–79, 81.

244 Middleton 1778–79, 81; Bankes [1790], 211.

245 Payne 1791a, 264; Fenning 1778, 263.

246 Middleton on ainoa, joka käyttää rakennuksesta nimeä Kaaba. Muut maantieteen teosten kirjoittajat puhuvat vain temppelistä (*temple*), pyhästä talosta (*house*) tai rakennuksesta (*edifice*). (Katso esim. Fenning 1778,

vedenpaisumuksessa, mutta Abraham rakensi sen uudelleen samalle paikalle. Pyhiinvaellus tehdään sitten tähän historialliseen ja vaikuttavaan rakennukseen.²⁴⁷ Kaaba kuvaillaan jokaisessa pyhiinvaelluksen kuvauksessa erittäin tarkasti. Siitä kerrotaan tarkkoja mittoja, ja sen hopeiset ovet, kultakirjailut silkkipeitteet, hopealamput ja marmoriseinät kuvaillaan yksityiskohtaisesti.²⁴⁸

Pyhiinvaeltajien perillä suorittamia rituaaleja kuvaillaan huolellisesti, ja osa kirjoittajista leimaa ne taikauskoiseksi tai järjettömäksi toiminnaksi. Esimerkiksi Fenning kertoo, että saavuttuaan Mekkaan pyhiinvaeltajat saavat oppaan, joka ohjaa heitä seremonioiden tekemisessä. Ensin heidät viedään lähteille, joissa heidän pitää puhdistautua. Sieltä he jatkavat matkaa temppeliin, lausuvat portin luona sanoja oppaan antaman mallin mukaan, ja kiertävät temppelin ympäri seitsemän kertaa. ”...pyhiinvaeltajat imitoivat opastaan suurimmalla kunnioituksella ja vavisten, suorittaen nämä taikauskoiset rituaalit mitä ilmeisimmällä hurskaudella...”²⁴⁹ Middleton puolestaan toteaa, että ”Pyhiinvaeltajat suorittavat monia järjettöimpiä uskonnollisia rituaaleja...Labbock nimisessä paikassa he riisuuntuvat melkein alasti...”²⁵⁰. Middleton kuitenkin lisää tähän vielä, että toisen lähteen mukaan pyhiinvaeltajat eivät kulje alasti, vaan he pukeutuvat mustaan tai valkoiseen takkiin.²⁵¹ Tämä kertoo hyvin kirjoittajien saatavilla olleen tiedon ristiriitaisuuksista.

Huolellisesta kuvailusta huolimatta rituaaleille ei anneta selkeitä motiiveja. Muslimien esimerkiksi kerrotaan kiertävän seitsemän kertaa Kaaban ympäri, sekä suutelevan rakennukseen kiinnitettyä kiveä, mutta tavan syitä tai perinteitä ei selitetä.²⁵² Kirjoittajat kertovat vain, että tarinan mukaan temppelissä oleva musta kivi, jota muslimit kiertävät ja suutelevat, on aikaisemmin ollut valkoinen. Kiveä suudelleiden synnit, ovat kuitenkin värjänneet sen mustaksi.²⁵³ Fenning puolestaan kuvailee, kuinka jokainen muslimi kerää 49 pientä kiveä rukoiltuaan ”tiedon vuorella”²⁵⁴. Näillä kivillä he sitten heittävät Minan laaksossa

263.)

247 Middleton 1778–79, 82.

248 Middleton 1778–79, 81–82; Bankes [1790], 211; Payne 1791a, 264; Fenning 1778, 263.

249 ”...the pilgrims imitating their guide with to utmost awe and trembling, perfoming these superstitions with great seeming devotion...” (Fenning 1778, 263.)

250 ”The pilgrims perform many of the most absurd religious ceremonies...at the place called Labbock they strip themselves almost naked...” (Middleton 1778–79, 82.)

251 Middleton 1778–79, 82.

252 Katso esim. Fenning 263.

253 Payne 1791a, 254; Middleton 1778–79, 81.

254 Fenning tarkoittaa ilmeisesti Arafat-vuorta, jossa Muhammedin kerrotaan saaneen ilmestyksensä.

pilaria huutaen ”Kivitä paholaista, ja niitä jotka miellyttävät häntä.”²⁵⁵ Tällekin rituaalille ei kuitenkaan anneta motiiveja.

Kuvaileva kerronta luultavasti osaltaan vahvisti käsitystä taikauskaisista ja järjettömistä rituaaleista. Kun tekojen taustalla vaikuttavia perinteitä tai syitä ei kerrottu, monet pyhiinvaeltajien toimista saattoivat vaikuttaa aikalaislukijoista järjenvastaisilta. Tiettyjen lukujen, erityisesti luvun seitsemän, korostaminen väritti omalta osaltaan kuvaa entisestään. Luultavaa kuitenkin on, että tapojen perinteet eivät olleet tuttuja maantieteen teosten kirjoittajillekaan. He eivät siis tieten tahtoen levittäneet mielikuvia taikauskaisista pyhiinvaeltajista, vaan eivät yksinkertaisesti tienneet asiasta enempää itsekään.

Vaikka suhtautuminen rituaaleja kohtaan on osittain kielteistä, pyhiinvaeltajien omistautumista myös ihaillaan.

”Mikään ei voi olla liikuttavampaa, kuin nähdä tuhansia ihmisiä pukeutuneena nöyryyden vaatteisiin, päät paljaana ja posket märkinä kyynelistä, katkerin huokauksin vilpittömästi rukoillen..syntejään anteeksi...”²⁵⁶

Missään vaiheessa kirjoittajat eivät myöskään vihjaile, että rituaalit liittyisivät esimerkiksi epäjumalanpalvontaan. Fenning kertoo, että Kaaba oli ennen epäjumalien temppeli, mutta Muhammed omisti sen Jumalan ykseydelle. Pyhiinvaeltajat ovat sen jälkeen halunneet osoittaa halveksuntansa epäjumalien palvontaa kohtaan.²⁵⁷

Pyhiinvaelluksesta kertovissa luvuissa mainitaan välillä muslimien sijoittavan Vanhan testamentin tapahtumia Mekan läheisyyteen. Huomautuksissa tehdään kuitenkin selväksi, että kristityt eivät jaa näkemyksiä muslimien kanssa. Pyhiinvaeltajat kävelevät esimerkiksi Mina nimisen paikkaan heittämään keräämillään kivillä vuorella olevaa pilaria. ”...he uskottelevat, että Abraham meni sinne uhraamaan poikaansa...”²⁵⁸. Mekan temppeliä kuvaillessaan Fenning taas kertoo, että temppelin lähellä on rakennus, ”jota kutsutaan Abrahamin hautakammiksi, koska he kuvittelevat, että Abraham rakensi temppelin...”²⁵⁹. Myös Payne sanoo, että muslimit

255 ”Stone the devil and them that please him.” (Fenning 1778, 264.)

256 ”Nothing can be more affecting, than to see so many thousand people cloathed in their garments of humility, with their heads bare, and their cheeks wet with tears, while with bitter sighs they earnestly beg...the remission of their sins...” (Payne 1791a, 254.)

257 Fenning 1778, 264.

258 ”...where they pretend that *Abraham* went to offer up his son...” (Payne, 1791a, 265.)

259 ”...called the sepulchre of Abraham, who they imagine built the temple...” (Fenning 1778, 264.)

kuvittelevat Abrahamin rakentaneen paikan temppelin. ”...tämä pyhä talo, jota sivistymättömät sanovat Abrahamin rakentamaksi...”²⁶⁰ Jokaisessa esimerkissä kirjoittajat korostavat teeskentelijöiden ja kuvittelijoiden toiseutta: HE kuvittelevat, ja HE teeksentelevät. Payne vielä nimittää tuota Toista sivistymättömäksi, viitaten sivistyneen eurooppalaisen parempaan tietoon asiasta. ME sivistyneet tiedämme, että Abraham ei temppeliä rakentanutkaan, vaikka HE sivistymättömät niin kuvittelevatkin. Tämä taas vahvistaa näkemystä siitä, että muslimit edustivat negatiivista sivistyneelle eurooppalaiselle, eivät enää kristitylle, joskin uskonnolliset elementit olivat vielä nähtävissä.

Muslimien muista seremonioista ja rituaaleista eniten huomiota saavat rukoilu, ympärileikkaus sekä paasto ja sen päättymiseen liittyvä juhla, sekä juhliin liittyvät uhrilahjat. Rukoilu luultavasti siksi, että sitä verrattiin kristittyjen rukoilemiseen, ympärileikkaus, paasto ja uhraukset taas siksi, että niitä ei harjoitettu laajassa mitassa Euroopassa. Kerronta on pääasiassa kuvailevaa, enkä siksi käsittele tässä kuin rukoilua, ja siihen liittyviä puhdistautumisseremonioita. Näitä teemoja käsitellään maantiedon teoksissa lähinnä Persiaa koskevilla osioilla, ja jonkin verran Turkkiä käsittelevissä luvuissa. Arabiasta kerrottaessa pääpaino uskonnon kuvailussa on pyhiinvaelluksissa ja Muhammedin elämässä. Tällä jaottelulla kirjoittajat ovat ilmeisesti halunneet välttää toistoa. Ainakin Bankes ja Fenning toteavat Turkki-luvussaan, että Islamista on jo annettu tarkka kuvaus Persiasta kerrottaessa²⁶¹. Olen kuitenkin seuraavassa säilyttänyt teoksissa esitetyt kansallisuudet, koska myös alkuperäislähteissä on niitä käytetty.

Muslimien rukoilu ja sen harras harjoittaminen herättivät kunnioitusta englantilaisissa kirjoittajissa. Rukousten suoritusajat, itse rukoilu ja rukouskutsut kuvaillaan tarkasti.²⁶² Esimerkiksi Middleton kuvailee rukoilemista yksityiskohtaisesti. Hän kertoo, kuinka rukoiluun valmistautuva persialainen muslimi levittää maton lattialle, polvistuu, ja levittää Koraanin, rukousnauhan (*bead-roll*), kamman, taskupeilin ja savisen kulhon eteensä. Kulhossa on pyhää maata. Ennen rukoilemisen aloittamista hän kampa viiksensä. Hänellä ei saa olla sapelia, miekkaa, pistoolia tai edes rahaa, kun hän rukoilee, koska ”...he kuvittelevat, että hyökkäävät aseet ja maalliset seikat tekevät heidän rukouksestaan turhia.”²⁶³ Fenning taas

260 ”...this holy house, wich the vulgar say was built by *Abraham*...” (Payne 1791a, 265.)

261 Bankes [1790], 199; Fenning 1778, 272.

262 Katso esim. Payne 1791a, 246.

263 ”...offensive weapons and worldly pels they imagine would render their prayers fruitless.” (Middleton 1778–79, 69.)

sanoo aseiden ja rikkauksien riisumisen johtuvan siitä, että persialaiset haluavat esiintyä Jumalan edessä mahdollisimman vaatimattomasti.²⁶⁴ Muslimi ei myöskään saa pitää rukoillessa yllään kenkiä tai koruja, eikä epäpuhtaiden eläinten nahkaa tai karvoja. Rukoillessaan hän nostaa ensin kätensä ylös, ja heittäytyy sitten kasvoilleen maahan.²⁶⁵

Rukoilemiseen liitetyt puhdistautumisseremoniat kuvaillaan myös hyvin tarkasti. Kiihkoilevien persialaisten jopa väitetään kiinnittävän enemmän huomiota lakinsa seremoniallisiin puoliin kuin moraaliin, ”koska he noudattavat peseytymistään ja puhdistautumistaan, mitä tahansa muuta he sitten laiminlöisivätkään.”²⁶⁶ Muslimien kerrotaan pesevän kätensä ja kasvonsa esimerkiksi aina ennen rukoilua, pyhien esineiden, kuten Koraanin, koskettamista, sekä aina sen jälkeen, kun ovat ”koskeneet” naiseen. Jos vettä ei ole saatavilla, he käyttävät Koraanin ohjeiden mukaan hienoa hiekkaa.²⁶⁷

Puhdistautumisseremonioiden alkuperää ei teksteissä yleensä käsitellä kovin tarkasti. Lähinnä niissä vain mainitaan, että Koraanissa kehoitetaan huolehtimaan muun muassa ruumiillisesta puhtaudesta ennen uskonnollisten toimien harjoittamista. Middleton kuitenkin kertoo joidenkin muslimien ”...uskottelevan, että näitä puhdistautumisia noudatettiin jo Abrahamin aikaan...” Jumalan käskystä²⁶⁸. Jotkut vievät tavan alkuperän vielä kauemmas sanoen, että ”...enkelit opettivat näitä uskonnollisia seremonioita meidän ensimmäisille vanhemmillemme.”²⁶⁹ Middleton käyttää tässä taas kirjoittajien suosimaa ”uskotella” (*pretend*) sanaa. Kaikki islamin opetukset, jotka sotivat kristinuskoa vastaan, tai puuttuvat siitä, kuitataan alkuperäislähteissä ”uskotteluksi” ja ”teeskentelyksi”.

Middleton löytää persialaisten puhdistautumisseremonioista useita ”taikauskoisia muodollisuuksia”. He esimerkiksi ottavat veden vasempaan käteen, ja kaatavat sen oikean käden kämmenelle, jonka jälkeen he pesevät kätensä, käsivartensa ja jalkansa. He ovat myös velvollisia ajelemaan päänsä ja kasvonsa, sekä kaikki ulkoiset karvansa säännöllisesti. Hän ei kuitenkaan kerro, miksi näitä rituaaleja suoritetaan, tai miksi ne ovat hänen mukaansa taikauskoisia.²⁷⁰

264 Fenning 1778, 242.

265 Middleton 1778–79, 69; Bankes [1790], 148.

266 ”...for their washings and purifications must be observed, whatever else they omit.” (Fenning 1778, 242.)

267 Katso esim. Bankes [1790], 211; Payne 1791a, 276; Middleton 1778–79, 81.

268 ”...pretend that these purifications were observed in the days of Abraham...” (Middleton 1778–79, 81.)

269 ”...these religious ceremonies were taught our first parents by the angels.” (Middleton 1778–79, 81.)

270 Middleton 1778–79, 68.

Middleton parjaa persialaisia taikauskaisiksi myös muilla elämän aloilla. Hän esimerkiksi toteaa, että vaikka muslimit melko hyvin tietävät, mistä ukkonen, salamet, maanjäristykset ja auringonpimennykset johtuvat, ”...he kuvittelevat, että kaikki nuo luonnolliset ilmiöt ovat merkki Jumalan tyytymättömyydestä ihmisiä kohtaan”.²⁷¹ Middletonkin kuitenkin myöntää, että niin suuri kuin persialaisten taikausko onkin, he kuitenkin palvovat vain yhtä ja ainoaa Jumalaa, turvautumatta pyhimyksiin välittäjinä.²⁷² Vioistaan huolimatta persialaiset siis keskittyvät Jumalan palvomiseen ja rukoilevat vain häntä.

Sekä muslimien pyhiinvaelluksen rituaalien että rukoilun, ja siihen liittyvien puhdistusseremonioiden kuvaaminen on kaksijakoista. Toisaalta toimissa nähdään viitteitä taikauskosta ja järjettömyyksistä, mutta toisaalta muslimien omistautumista uskolleen ja Jumalan palvomiseen ihailtiin. Tämä voi vaikuttaa ristiriitaiselta, mutta täytyy huomioida, että kirjoittajien tiedot aiheista olivat luultavasti rajalliset. Muslimien tiedettiin palvoavan vain yhtä Jumalaa, eikä heidän omistautumisensa jäänyt kenellekään enää epäselväksi. Erilaisten rituaalien syitä, tai niiden vuosisatojen takaisia perinteitä ei kuitenkaan tunnettu, joten niissä oli helppoa nähdä taikauskaisia ja järjettömiä piirteitä.

Islam ei herättänyt kauhua enää 1700-luvulla, eikä sitä enää nähty kristillisen kirkon vihollisena. Valistusajalla pyrittiin korjaamaan keskiaikaisia negatiivisia stereotyyppioita islamista, ja tunnustaa sen asema merkittävänä tekijänä historiassa. Vähitellen Muhammedista muodostui kuva suvaitsevana lainsäätäjänä, joka perusti järkevän, avarakatseisen, papeista vapaan uskonnon ja yhteiskunnan. Islamin kiittelemisen antoi mahdollisuuden myös kristinuskon vastaiseen kritiikkiin.²⁷³ Tällöin islam toimi lähinnä peilinä, jonka avulla yhteiskunnan negatiivisia piirteitä kuvattiin. Islamin kiiteltyillä piirteillä ei välttämättä ollut mitään tekemistä todellisen islamin kanssa.

271 ”...they imagine all those natural phenomena to be so many evidences of God's displeasure towards mankind.” (Middleton 1778–79, 69.)

272 Middleton 1778–79, 69.

273 Lewis 1993, 96.

5. VARKAITA, KOSTAJIA JA HIMOKKAITA NAISIA

5.1. Ryöstelevät arabit

Kun eurooppalaiset kirjoittivat idästä, he korostivat tarkoituksella niitä piirteitä, jotka erottivat idän lännestä karkottaen sen toiseuden tilaan. Erityisesti kaksi mielikuvaa nostettiin esille keskiajalta lähtien; idän rietas aistillisuus, sekä luontainen väkivaltaisuus. Näitä mielikuvia hyödynnettiin paljon 1800-luvulla, kun idän ja lännen välisiä suhteita määritti yhä enemmän kolonialismi ja imperialismi. Jos idän ihmiset pystyttiin näkemään laiskoina, seksuaalisina, väkivaltaisina ja kyvyttöminä hallitsemaan itseään, lännellä oli oikeus ottaa maat haltuunsa.²⁷⁴ Kyseisiä mielikuvia viljeltiin kuitenkin jo 1700-luvun lopulla käyttämässäni alkuperäislähteissä. Niissä kerrotaan elävästi väkivaltaisista, himokkaista, turhamaisista ja taikauskoisista miehistä, jotka sulkiivat aistilliset naisensa seraljeihin²⁷⁵ ja haaremeihin.

Alkuperäislähteissä kuvaillaan tarkasti arabien, persialaisten ja turkkilaisten ulkonäköä ja luonnetta. Yleensä kirjoittajat tarkastelevat näitä omissa luvuissaan, mutta esimerkiksi Turkin osalta kunkin Osmanien valtakunnan alueen asukkaita kuvaillaan myös erikseen. Aluekuvauksissa keskitytään lähinnä kristittyjen, sekä muiden ei-muslimien kuvailuun. Heitä ei esitetä kovinkaan imartelevassa valossa. Esimerkiksi alueiden kristittyjä syytetään usein äärettömän oppimattomiksi, ja uskonnollisista asioista tietämättömiksi.²⁷⁶ Bankes esimerkiksi syyttää georgialaisia pitkävihaisiksi ihmisiksi, jotka eivät pidä rikoksena juoppoutta, ylellisyyttä tai elostelua.

”Vaikka Georgian prinssi on muhamettilainen, suurin osa ihmisistä on kristittyjä, tai he ainakin teeskentelevät olevansa; sillä he ovat niin äärimmäisen tietämättömiä, että heidän tuskin ymmärtävät uskonjulistuksensa merkityksen.”²⁷⁷

En aio kuitenkaan tarkastella tässä työssä kristityistä tai muista ei-muslimeista kirjoitettuja kuvauksia tämän enempää, vaan keskityn muslimeista maalattuun kuvaan.

274 Kabbani 1988, 5–6.

275 Muslimikodeissa tai -palatseissa naisille ja jalkavaimoille varattu asuintila.

276 Katso esim. Payne 1791a, 277; Middleton 1778–79, 92.

277 ”Though the Prince of Georgia is a Mahometan, the generality of the people are Christians, or at least pretend to be so; for they are so extremely ignorant, that they scarce understand the meaning of what they profess.” (Bankes [1790], 158.)

Arabit saavat osakseen kovimman kohtelun ulkonäköä, tapoja ja luonnetta koskevissa osuuksissa. Heidät kuvaillaan aina ulkomuodoltaan keskimittaisiksi ja laihoiksi, sekä tummaihoisiksi, mustahiuksisiksi ja -ilmäisiksi ihmisiksi. Lisäksi heidän ääniään kuvaillaan naismaisiksi.²⁷⁸ Tähän tosin sekä Fenning että Payne lisäävät, että he ovat heikosta äänestään huolimatta rohkeita ihmisiä, ja taitavia käyttämään jousta ja peistä, sekä tuliaseita.²⁷⁹

Barrow kuvailee arabeja kaikkein kielteisimmin. Negatiivinen sävy säilyy koko luvun ajan, eikä kirjoittajalla ole paljoakaan hyvää sanottavaa arabeista.

”Nämä oudot luontokappaleet, jotka hädin tuskin ansaitsevat nimitystä ihminen, ovat tummaihoisia, keskimittaisia ja luisevia, heillä on villi ja hurja ulkomuoto, ja he ovat nopeita jaloistaan. Heidän äänensä on naismainen samoin kuin heidän luonteensa.”²⁸⁰

Barrow kertoo, että ainoastaan rannikolla elävillä arabeilla on pysyvät asumukset; sisämaassa asuvat vaeltavat ympäriinsä ja nukkuvat pystyttämässään teltoissa.²⁸¹ Vaeltelevia arabeja kuvaillessaan Barrow lainaa 300-luvulla elänyttä roomalaista historioitsijaa Ammianus Marcellinusta, joka on kirjoittanut arabeista kuvauksen. Kuvaus kokoaa Barrow'n mukaan hyvin yhteen arabien ryöstelyn uhreiksi joutuneiden matkustajien kertomukset ”nykyajan” arabeista. Lainaus on melko pitkä, ja kertoo puolialastomista ihmisistä, jotka ratsastavat paikasta toiseen, ja nälkäisten haaskalintujen lailla hyökkäävät saaliinsa kimppuun, mutta eivät koskaan vaivaudu kantamaan sitä mihinkään. Heillä ei ole minkäänlaisia lakeja, eivätkä he siedä rajoituksia. Molemmat sukupuolet ovat äärimmäisen himokkaita, eikä avioliittoa kunnioiteta. Naiset hylkäävät vastasyntyneet lapsensa välittämättä heistä enää synnytyksen jälkeen.²⁸²

Barrow jatkaa, että arabit ovat edelleen röyhkeää ja ahnetta roskasakkia, joka kulkee laumoissa, sieppaa kaiken tielleen sattuvan ja ”...pakenee laumansa luokse, kuin petoeläin; ryöstäen kokonaisia maita ja karavaaneja, ja murhaten kaikki, jotka vastustavat heitä.”²⁸³

278 Fenning 1778, 262; Payne 1791a, 263; Bankes [1790], 208; Middleton 1778–79, 77.

279 Fenning 1778, 262, Payne 1791a 263.

280 ”This odd species of creatures, hardly deserving the title of human, are alla swarthy, of a middling stature, raw-boned, of a wild fierce look, and very swift of foot: their voices are effeminate, as well as their disposition.” (Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 11.)

281 Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 11.

282 Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 12–13.

283 ”...fleeing to their hords, like beast of prey; plundering whole countries and caravans, and murdering all that make head against them.” (Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 14.)

Barrow antaakin kiitosta turkkilaisille, jotka ovat yrittäneet saada ryösteleviä arabeja kuriin valloittamillaan alueilla. Todellisuudessa turkkilaiset pystyvät kuitenkin vain suojelemaan pyhiinvaeltajia ja karavaaneja, sillä hekään eivät mahda mitään vaikeakulkuisille vuorille pakeneville ryöstelijöille.²⁸⁴

Barrow'n kuvauksissa kaikki arabit eivät kuitenkaan ole yhtä eläimellisiä, vaan edellä mainittu kuvailu liittyy lähinnä aavikon vaelteleviin arabiheimoihin. Rannikon kaupungeissa elävät arabit saavat Barrow'lta enemmän arvostusta osakseen; he jopa käyvät kauppaa ja harjoittavat tieteitä. Barrow joutuu lisäksi myöntämään, että osa aavikon vaeltelevista arabeistakin kutsuu itseään muslimeiksi, joten myös he noudattavat jonkinlaista järjestystä elämässään.²⁸⁵

Asuinpaikalla tuntuu olevan suuri merkitys Barrow'n silmissä. Siinä missä kaupungeissa elävät ja pysyvästi paikallaan asuvat arabit ovat kiinnostuneet kaupankäynnistä, taiteista ja tieteistä, aavikolla asuvat kiertolaiset elättävät itsensä ryöstelyllä ja rosvouksella. Aavikoiden asukit ovat hurjan näköisiä ja tuskin ansaitsevat nimitystä ihminen, kun taas kaupungeissa asuvat arabit ovat kunnostautuneet ja käyvät sivistyneesti kauppaa.

Aavikon hurja puoli-ihminen edusti täyttää vastakohtaa kaupungissa elävälle sivistyneelle eurooppalaiselle. Vastakkainasettelussa on havaittavissa taas toiseuden dikotomiaa; sivistynyt – eläimellinen, ja kaupunkilainen – kiertolainen. Voisi kuvitella, että kaupungissa asuva arabi nousisi tässä asetelussa eurooppalaisten kanssa samaan kastiin, mutta Barrow löytää myös heistä Itselle vieraita piirteitä. He ovat kyllä joskus olleet taitavia matemaatikkoja, astronomeja ja luonnontieteilijöitä, ja he ovat edelleen Barrow'n mukaan nokkelia, ovelia ja anteliaita, sekä suuria retoriikan ja runouden ihailijoita, mutta he ovat myös todella taikauskoisia, kostonhaluisia, sekä omistautuneita astrologialle. Tällä Barrow erottaa kaupunkien arabit sivistyneistä eurooppalaisista: sivistynyt – rahvaanomaisen, järkevä – taikauskoinen ja rauhanomainen – kostonhaluinen.

Barrow suhtautuu arabeihin huomattavasti muita kirjoittajia kielteisemmin. Muut tekevät selkeän eron vaeltavien beduiinien ja paikallaan asuvien arabien välillä, ja korostavat, että ainoastaan beduiinit ryöstelevät matkalaisia ja karavaaneja. Muita arabeja jopa kehutaan vieraanvaraisiksi ja kohteliaiksi.

284 Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 14.

285 Barrow 1759–60, luku Arabia, kpl 15.

”Vaikka arabeja yleisesti pidetään ryöstelevänä joukkiona, niin paikoissa, joissa he ovat asettuneet aloilleen, ja syventyneet maanviljelyyn, kaupankäyntiin, ja käsityötaitoihin, he erottuvat oikeudenmukaisuudellaan, raittiudellaan ja inhimillisyydellään...arabit lähellä Masqatia ovat ystävällisiä käytökseltään, äärimmäisen kohteliaita vieraille...”²⁸⁶

Fenning kiittelee arabeja myös siitä, että vaikka he ovat erittäin omistautuneita uskolleen, he eivät pakota muita hyväksymään sitä. Hän haluaa myös muistuttaa, että suuressa maassa tavat vaihtelevat eri paikoissa, ja useiden arabiprinssien karavaaneilta keräämiä rahoja voi myös pitää tietynlaisena tullina. Maa on kuitenkin heidän omansa, ja halutessaan he voisivat kieltää karavaaneja liikkumasta siellä kokonaan. Myös Fenning kuitenkin toteaa, että osa arabiheimoista elää pääosin ryöstelyllä ja rosvouksella.²⁸⁷

Vaikka muut kirjoittajat suhtautuvat arabeihin Barrow'ta myönteisemmin, heidänkin tekstissään on havaittavissa hiukan alentuva sävy. Esimerkiksi Fenning toteaa, että ”...tuskin on mitään toista maata, jossa ihmiset olisivat niin yleisesti tietämättömiä kuin Arabiassa”²⁸⁸. Kirjoittajat kertovat myös, että osa arabimiehistä kulkee kuumalla säällä melkein alasti.²⁸⁹ Arabit nähtiin siis selkeästi erilaisina, ja heistä löydettiin paljon Itselle vieraita piirteitä. Erityisesti beduiinien elämäntapaa pidettiin alkukantaisena, ja eurooppalaiselle vieraana.

Luultavasti juuri siksi, että vaeltelevien arabien elämäntapa nähtiin niin erilaisena, osa kirjoittajista romantisoi sitä. Esimerkiksi Middeltonin ja Bankesin kirjoituksissa on havaittavissa vaeltelevien arabien elämäntyylin romantisoimista ja ihailamista. He pitivät arabien kulttuuria vanhana ja alkuperäisenä korostaen sen staattisuutta. Uskontoa lukuun ottamatta arabien elämäntapa ei ole heidän mukaansa muuttunut, vaan arabit ovat melko lailla samoja ihmisiä, kuin kaksi tuhatta vuotta sitten.²⁹⁰ Vaeltelevat arabit noudattivat siis edelleen ikivanhaa kulttuuriaan ollen lähempänä ihmisten alkuperäistä tai ”luonnollista” elämäntapaa. Heille vaeltaminen oli myös suurin ilo elämässä, ja he ylenkatsoivat paikalleen asettuneita maanmiehiään²⁹¹.

286 ”Though the Arabs are generally considered as only bands of robbers, yet in those places where they are settled, and apply to the cultivation of the earth, to trade, and mechanic arts, they are distinguished by their justice, temperance, and humanity...Arabians near Muscat are courteous on their behavior, extremely civil to strangers...” (Fenning 1778, 262.)

287 Fenning 1778, 262.

288 ”...there is at present scarce any country where the people are so universally ignorant as in Arabia.” (Fenning 1778, 262. Katso myös Payne 1791a, 263.)

289 Katso esim. Payne 1791a, 263; Bankes [1790], 209.

290 Bankes [1790], 209; Middleton 1778–79, 78.

291 Bankes [1790], 209; Middleton 1778–79, 78.

Bankes ja Middleton pitävät arabien kulttuuria myös erittäin tasa-arvoisena, koska

”Täällä ei ole häpeä ylhäisimmällekään henkilölle suorittaa kaikkein vähäpätöisintä tointa. Eikä näiden maiden suurinkaan prinssi tai päällikkö häpeä ryhtyä karjanajajaksi tai teurastajaksi hakemalla lampaan laumastaan ja tappamalla sen; samalla kun hänen vaimonsa tai prinsessansa tekee tulen, ja laittaa kattilan tulelle nylkeäkseen sen.”²⁹²

Tämän tuhansia vuosia vanhan ja tasa-arvoisen elämäntavan kruunaa vielä jatkuva avoin joutilaisuus tai ajanviette. ”Jos mikään ajanviette ei kutsu häntä mukaan, hän vetelehtii teltassaan, polttelee piippuaan tai oikaisee jonkin puun varjoon.”²⁹³ Kirjoittajat kertovat arabien nauttivan metsästyksestä hyvin paljon. He antavatkin elävän kuvauksen siitä, kuinka arabit metsästävät hurjasilmäisiä ja majesteettisia leijonia, joiden murina muistuttaa kaukaista ukkosta.²⁹⁴ Metsästyskuvaus on omiaan vahvistamaan kuvaa romanttisesta, mutta vaarallisesta idästä, jossa rohkeat arabit jahtaavat kauhistuttavia leijonia, joiden silmät levittävät kauhua kuolleenakin.

Vaelteleva arabi on teltassaan humaani ja antelias isäntä, mutta telttansa ulkopuolella hän muuttuu villiksi ja ahneeksi ryöstelijäksi.²⁹⁵ Tämä ristiriita tekee arabeista arvaamattomia lisäen jännitystä heidän elämäänsä ja erityisesti heidän kanssaan tekemisissä olevien ulkomaalaisten elämään. Payne antaa yksityiskohtaiset ohjeet siitä, miten arabiheimon kanssa tulee toimia, jos sellaiseen törmää aavikolla. Jos matkalainen saa suostuteltua arabin tulemaan telttansa, ja tarjoaa hänelle jotain juotavaa ja syötävää, matkustaja on turvassa sekä arabin että tämän heimon taholta. Tämä johtuu Paynen mukaan siitä, että arabit eivät koskaan kiusaa niitä, joiden kanssa ovat syöneet ja juoneet. Toinen keino suojautua vihamielisiltä arabeilta, on heittäytyä heimon johtajan jalkoihin ja anoa hänen suojelustaan. He nimittäin tarjoavat suojelua niille, jotka sitä nöyrästi pyytävät.²⁹⁶

Arabeista rakennetaan maantieteen teoksissa luonteensa ja ulkonäkönsä puolesta melko erilaista kuvaa kuin persialaisista ja turkkilaisista. Jälkimmäisten kuvauksista on löydettävissä

292 ”It is no disgrace here for people of the highest characters to busy themselves even in the most menial offices. Nor is the greatest prince or chief of these countries ashamed to turn drover or butcher, by bringing a lamb from his her and killing it; whilst his lady or princess makes a fire, and puts on a kettle to dress it.” (Bankes [1790], 209, Middleton 1778–79, 78.)

293 ”When no pastime calls him abroad, he loiters in his tent, smoaks his pipe, or stretches himself under the shade of some tree.” (Bankes [1790], 210.)

294 Bankes [1790], 210; Middleton 1778–79, 79.

295 Middleton 1778–79, 78.

296 Payne 1791a, 263.

yhteneviä piirteitä, ja heitä myös verrataan usein toisiinsa. Vaikuttaakin siltä, että arabeja tarkasteltiin alempiarvoisena, ryöstelyyn ja varasteluun tyytyvänä kansana, jonka sivistystaso oli alhainen. Heidän elämäntyyliinsä oli kuitenkin niin vieras englantilaisille ja eurooppalaisille, että siitä löydettiin romanttisia piirteitä. Turkkilaiset ja persialaiset puolestaan asuivat kaupungeissa, heillä oli pysyviä instituutioita, he kävivät kauppaa, sekä harjoittivat maanviljelystä. He olivat siten huomattavasti lähempänä eurooppalaista tarkastelijaa.

5.2. Taikauskoiset persialaiset ja kostonhaluiset turkkilaiset

Persialaiset kuvaillaan ulkonäöltään hyvänmuotoisiksi ja miellyttävän näköisiksi. Maan pohjoisessa osassa elävillä ihmisillä on hieno (*fine*) hipiä, mutta etelässä asuvien ihonväri vivahtaa oliiviin. Tosin, koska persialaiset ottavat vaimonsa usein Georgiasta tai Tšerkessiasta, eteläisten osien ihmislaji tai -rotu (*breed*) on parantunut paljon. Heidän hiuksensa ja silmänsä ovat mustat, ja miesten kerrotaan ajelevansa päänsä usein kaljuksi. Middleton kertoo lisäksi, että persialaisilla on usein roomalainen nenä, heidän ihonsa on kellanruskea ja huulensa leveät.²⁹⁷ Myös turkkilaisia kuvaillaan pitkiksi ja hyvin muodostuneiksi. Kaupungissa elävillä turkkilaisilla on siedettävän vaalea ihonväri, joskin maalaiset, jotka altistuvat paljon auringonvalolle, ovat tummaihoisia.²⁹⁸ Myös turkkilaiset ajelevat päänsä, mutta arvostavat pitkiä partojaan.²⁹⁹

Alkuperäislähteissä mainitaan toistuvasti, että persialaiset hankkivat vaimonsa pohjoisen valtioista joko kauppaa käymällä tai ryöstämällä.³⁰⁰ Vaaleaan naiskauneuteen ihastuneet persialaiset tyydyttivät seksuaalisia halujaan samalla parantaen ”rotunsa” ominaisuuksia. Käsite ”rotu” otettiin käyttöön 1700-luvun lopulla, kun anatomistit pyrkivät jakamaan ihmiset ikänsä, sukupuolensa ja kansallisuutensa mukaan omiin luokkiinsa³⁰¹. Anatomisteille oli ongelmallista määritellä, mitkä ulkoisista piirteistä ovat merkittäviä ja todellisista 'rotueroista' kertovia. Jotkut olivat esimerkiksi sitä mieltä, että sosiaalinen luokka saattaa vaikuttaa ihonväriin: työtä tekevän iho altistuu säälle ja auringolle, joten se ei voi olla yhtä heleä kuin

297 Payne 1791a, 229; Middleton 1778–79, 64; Fenning 1778, 229.

298 Payne 1791a, 266; Bankes [1790], 195.

299 Payne 1791a, 266.

300 Katso esim. Bankes [1790], 149.

301 Schiebinger 1990, 389; Miles 1994, 51–52.

yläluokkaisen naisen poski.³⁰² Näin ollen esimerkiksi turkkilaiset maalaiset olivat auringonvalon vaikutuksesta tummaihoisempia kuin kaupungeissa asuvat maanmiehensä.

Ympäristötekijöiden vaikutuksia korostava haara oli sitä mieltä, että 'rotupiirteet' muokkautuivat ja muuttuivat vuosien saatossa ihmistä ympäröivien tekijöiden vaikutuksesta. Näitä tekijöitä olivat ilmasto, ruokavalio, tavat, sairaudet, sekä eri 'rotujen' risteytykset.³⁰³ Persialaisten ihonvärin vaaleneminen oli esimerkki tällaisesta ympäristötekijöiden aiheuttamasta vaikutuksesta. ”Risteytymällä” vaaleiden tserkessialaisten ja georgialaisten naisten kanssa, persialaisten paransivat ”rotuaan” tuoden sen lähemmäksi ihannetta; vaaleaihoista eurooppalaista.

Lähes jokaisessa teoksessa kuvaillaan äärimmäisen tarkkaan persialaisten käyttämät vaatteet. Sekä miesten että naisten käyttämien takkien, paitojen, kaapujen, hattujen, housujen, hameiden ja kenkien upeaa käsityötä ja materiaaleja ihailaan. Heidän vaatteidensa kerrotaan jopa edistävän terveyttä ja voimaa eurooppalaisia vaatteita paremmin, koska niissä ei ole kiristäviä nauhoja kuten polvihousuissa.³⁰⁴ Persialaisten kerrotaan koristelevan itseään mielellään kustannuksista välittämättä, ja myös upeiden kirjailtujen silkki-vaatteiden kerrotaan nielevän paljon rahaa. Esimerkiksi Payne kertoo, että ”...on tavallista, että he kokevat köyhyyden vaikutukset kotona, vaikka heidät on lastattu kullalla ja koruilla, kun he liikkuvat ulkona.”³⁰⁵ Tässä toistetaan vanhaa mielikuvaa rikkaasta, ja kullalla peitetystä itämaalaisesta, mutta samalla sillä viitataan persialaisten turhamaisuuteen – hienon ulkonäön hinta oli köyhä koti.

Myös turkkilaisten vaatteet kuvaillaan yksityiskohtaisesti alusvaatteista päällysvaatteisiin. Esimerkiksi miesten asusteisiin kerrotaan kuuluvan kaksi tikaria, joiden kahvat ja tupet koristeltiin toisinaan kullalla ja hopealla. Menestyneet henkilöt saattoivat kiinnittää niihin myös arvokkaita kiviä. Varakkaiden miesten talvivaatteisiin lisättiin myös turkisreunuksia.³⁰⁶ Naistenkin vaatteissa oli timantti- ja hopeanappeja, kultakirjailuja, silkkiä, helmiä ja kallista brokadia.³⁰⁷ Turkkilaisten turhamaisuus ei kuitenkaan ilmene vaatteilla komeilussa, vaan siinä,

302 Schiebinger 1990, 390.

303 Schiebinger 1990, 393.

304 Payne 1791a, 229; Fenning 1778, 229–230; Bankes [1790], 195–196.

305 ”...it is very common for them to feel the effects of poverty at home, while they are loaded with gold and jewels when they go abroad.” (Payne 1791a, 230.)

306 Katso kuva 3.

307 Payne 1791a, 266. Katso myös Bankes [1790], 195–196; Fenning 1785–86, 9.

että he pyrkivät peittämään iän tuomia merkkejä värjäämällä harmaita piiloon. Naiset, ja jotkut miehet, käyttävät punaista hennaa, jolloin he saavat hyvin ”arvoituksellisen” ilmeen, kun taas monet miehistä turvautuvat mustaan väriin peittääkseen ikänsä.³⁰⁸

Fenning vertailee tekstissään turkkilaisten ja persialaisten käyttämien vaatteiden eroja.

”Lyhyesti sanottuna, mitä tulee tavallisiin [persialaisiin] ihmisiin, he yleensä pukeutuvat kahteen tai kolmeen kevyeen pukuun, jotka ylettyvät heitä vain polviin saakka; joten persialaisten asu antaa heille huomattavan edun verrattuna turkkilaisiin, jotka pitävät pitkiä naisellisia kaapuja.”³⁰⁹

Fenning ei tarkemmin kerro, missä suhteessa persialaiset saavat etua turkkilaisiin nähden. Kuitenkin viittaukset turkkilaisten ”naisellisiin” kaapuihin, sekä partojen värjäämiseen maalaavat kuvaa turhamaisesta ja ulkonäkökeskeisestä turkkilaisesta miehestä. Turhamaisuus ja naisellisuus myös erottivat turkkilaiset eurooppalaisista miehistä. Eurooppalaiset pystyivät vertaamaan itseään näihin naismaisiin toisiin, ja vahvistamaan omaa miehistä identiteettiään.

Mielikuvat rikkaasta ja loisteliaasta idästä periytyivät klassisista lähteistä, kuten Horatiukselta ja Cicerolta. Englannissa niitä heräteltiin uuden ajan alussa, ja Elisabet I (1533–1603) aikaan idän oletettu loisto ja varakkuus liitettiin erotiikkaan, himokkuuteen ja toimettomuuteen. Itämaissa asuvat nähtiin rikkaissa haaremeissa veltoilevina, joutilaan elämän turmelemina olentoina, jotka eivät ponnistelleet kuten energiset englantilaiset.³¹⁰ Kuvitelmat rikkaista

Kuva 3: Turkkilainen lipunkantaja vuonna 1749. Miehen vaatteisiin on käytetty runsaasti kangasta ja hänen viittansa on koristeltu turkisreunuksella. Turbaaniin on kiinnitetty helmiä tai jalokiviä, sekä linnun sulkia. (Barrow 1759–60, ECCO image number 531.)

308 Payne 1791a, 266.

309 ”In short, with respect to the common people, they in general wear two or three light vestments, which reach only to their knees; so that the dress of the Persians gives them a great advantage over the Turks, who wear long effeminate robes.” (Fenning 1778, 230.)

310 Kabbani 1988, 17; Männistö 1999, 63.

itämaalaisista elivät vielä 1700-luvulla, tosin alkuperäislähteissä ne liitettiin ennemminkin turhamaisuuteen kuin erotiikkaan.

Persialaisista ja varsinkin turkkilaisista löydetään myös muita paheita. Esimerkiksi persialaisia syytetään koristautumisen lisäksi oopiumin ja muiden huumaavien aineiden käytöstä, joskaan he eivät käytä niitä yhtä paljon kuin turkkilaiset.³¹¹ Persialaisten suurempana syntinä nähdään kuitenkin taikauskoisuus. ”Taikauskoisuus vallitsee Persiassa äärimmäisyyksiin asti: kasvojen väänteleminen, ristiin laitettut kädet, ristityt sormet, ja muut erityiset eleet ovat heidän mielestään täynnä maagista voimaa.”³¹² Tähdenlentojen he uskovat olevan enkelten iskuja pirujen päähän. Kissoja he arvostavat, mutta koiria halveksitaan, ja aivastaminen on hyvä enne, kun taas haukottelu huono.³¹³ Taikauskoisuus on taas se merkittävä tekijä, joka erottaa nämä miellyttävän näköiset ihmiset eurooppalaisista.

Turkkilaisia puolestaan haukutaan laiskoiksi. He eivät harrasta mitään liikuntaa terveyden ylläpitämiseksi, tai sairauksista paranemiseksi. ”He nauravat eurooppalaisten kävelyretkille pitäen naurettavana kävelemistä vain hovin vuoksi. Todellakin, he liikkuvat työnteon tai hauskuuden takia vastahakoisesti.”³¹⁴ Korkea-arvoisemmat henkilöt ovat kuitenkin innokkaita ja taitavia ratsastajia.³¹⁵ Paynen mukaan turkkilaiset ovat lisäksi erittäin ahneita, ylpeitä, väkivaltaisia ja kostonhaluisia. Payne viittaa erääseen matkailijaan, Woodiin, jonka mukaan ahneus näkyy erityisesti korkea-arvoisten virkamiesten käytöksessä. He saattavat olla yksityiselämässään todella anteliaita, mutta virassaan heidät pakotetaan osallistumaan julkeaan korrupioon, joka ”despotian hengessä” loppuu vasta alhaisimpaan virkamieheen. Ahneus on siis ennemminkin virasta ja hallinnosta, kuin ihmisestä johtuvaa.³¹⁶

Sen sijaan väkivaltaisuus ja kostonhalu ovat Paynen mukaan turkkilaisissa itsessään olevia ominaisuuksia.

311 Fenning 1778, 230.

312 ”Superstition prevails in Persia to an extreme: the twisting of the features, the hands laid across, the fingers interchanged, and other particular gestures of the body, they fancy are full of magic power.” (Bankes [1790], 124. Katso myös Middleton 1778–79, 65.)

313 Bankes [1790], 124.

314 ”They laugh at the Europeans for taking a walk, deeming it ridiculous to walk merely for the sake of amusement. Indeed, it is with reluctance they use exercise either for business or pleasure.” (Bankes [1790], 196. Katso myös Fenning 1778, 268.)

315 Bankes [1790], 196; Fenning 1778, 268.

316 Payne 1791a, 268; Fenning 1778, 267–268.

”Nämä ihmiset, kaikissa heitä itseään koskevissa liiketoimissa, ovat väkivaltaisia, kiivaita ja harkitsemattomia...heidän kärsimättömyytensä ja ylpeytensä menevät ymmärryksen edelle: he etenevät toistuvasti sanoista väkivaltaisiin tekoihin, ja jopa lyönteihin.”³¹⁷

Turkkilaisten kostonhaluja kuvaillakseen Payne kertoo tarinan miehestä, joka alhaisesta syntyperästään huolimatta onnistui pääsemään visiiriksi. Muutama päivä nimityksen jälkeen hän teloitutti juutalaisen, joka oli 22 vuotta aikaisemmin loukannut häntä. Turkkilaiset saattavat myös kostaa isoisiensa, serkkujensa ja enojensa kuolemia vuosia tapahtuneen jälkeen. Payne väittää myös, että turkkilaiset vanhemmat kertovat lapsilleen perheen tai sukulaisten kokemista loukkauksista yllyttäen näitä kostamaan vääryydet.³¹⁸ Turkkilaisten kostonhalu oli siis omaa luokkaansa, koska he olivat valmiita kostamaan vuosien takaisia, tai jopa edellisille sukupolville tapahtuneita loukkauksia.

Monille Turkista kirjoittaville, erityisesti syvästi uskovaisille, Turkki saattoi edustaa pahuuden ruumiillistumaa. Tämä näkemys ei kuitenkaan suinkaan ollut yksimielinen, vaan monet vastustivat avoimesti turkkilaisista annettua vihamielistä kuvaa.³¹⁹ Myös lukemissani maantieteen teoksissa esitettiin positiivisia huomioita turkkilaisista ja persialaisista. Esimerkiksi Fenning korostaa, että vaikka kristityt usein leimaavat turkkilaiset laiskoiksi ja epäinhimillisiksi ihmisiksi, he eivät suinkaan ole niin pahoja ja inhottavia olentoja, kuin jotkut kirjoittajat ovat antaneet ymmärtää.

”Turkista ei puutu lahjakkaita, nuhteettomia ja kunniallisia miehiä: ja siellä on monia hyväntahtoisia, vapaamielisiä, hillittyjä, käännytettävissä olevia, ja nerokkaita ihmisiä. Lyhyesti sanottuna, siellä on, kuten kaikissa muissakin maissa, sekä hyviä että pahoja...myötätunnossa ja rakkaudessa naapureitaan kohtaan turkkilaiset ylittävät koko ihmiskunnan...”³²⁰

Turkkilaiset saavat kiitosta myös vieraanvaraisuudestaan. Sekä Payne että Fenning huomauttavat, että vaikka turkkilaisia yleensä pidetään pahaisina barbaareina, he ovat

317 ”These people, in all transactions of business which concern themselves, are violent, impetuous and precipitate...impatience and pride get the better of their understanding: from words they frequently proceed to some act of violence, and even to blows.” (Payne 1791a, 268.)

318 Payne 1791a, 268.

319 Lewis 1993, 80.

320 ”Turky is not without men of parts, probity and honour: and has many benevolent, liberal, temperate, conversible, and ingenious people. In short, there is here, as in all other countries, a mixture of good and bad...in compassion and love toward their neighbours, the Turks excel all the rest of mankind...” (Fenning 1785–86, 4. Katso myös Payne 1791b, 4.)

kohteliaita ja ystävällisiä isäntiä. Molemmat viittaavat Woodiin, joka kertoo, että tämä vieraanvaraisuuden hyve pehmentää itäisen despotian ankaruutta. Turkkilaiset kohtelevat kattonsa alla olevia muukalaisia mitä humaaneimmalla ja kohteliaimmalla tavalla.³²¹ Vieraanvaraisuuden hyve liitetään myös persialaisiin. Erityisesti parempiosaisten persialaisten kuvaillaan olevan luonteeltaan vieraanvaraisia, ja osoittavan vierailleen suurta kunnioitusta. He ovat kohteliaita, joskin samalla liioittelevia kohteliaisuuksissaan. Eurooppalaisille he esimerkiksi tarjoavat aina tuolia, vaikka itse istuvat maassa risti-istunnassa.³²²

Muslimien uskonnollisista kielloista eurooppalaisten mielenkiinnon herätti alkoholin käyttämisen kieltäminen. Euroopassa tiedettiin, että esimerkiksi turkkilaiset eivät noudattaneet kieltoa pilkulleen, mutta pelkästään sen olemassaolo tuntui eurooppalaisista oudolta.³²³ Myös alkuperäislähteissä muslimien alkoholinkäyttökieltoa käsitellään melko laajasti. Esimerkiksi Payne toteaa, että Muhammed kielsi viinin juomisen ehdottomasti.

”Muhammed tunsii seuraajansa liian hyvin antaakseen heidän käyttää sitä [viiniä]; sillä he eivät intohimoissaan tiedä, mitä kohtuullisuus tarkoittaa; viinillä tuntuu olevan erilainen vaikutus heihin kuin muuhun ihmiskuntaan; se ajaa heidät yleisesti raivoon, kiihkoon, ja tuhoon.”³²⁴

Kummalliselle viinikiellolle etsittiin luultavasti syitä, ja muslimien oletettu kyltymättömyys ja keho alkoholinsietokyky olivat omiaan selittämään kieltoa.

Paynen ja muidenkin kirjoittajien mukaan esimerkiksi turkkilaiset kuitenkin juovat kiellosta huolimatta. Payne kuvailee, kuinka korkea-arvoiset miehet viettävät ”mielihyvän juhliä”, vain juodakseen itsensä umpihumalaan. Piehtaroituaan pari päivää alkoholijuomissaan, he palaavat iloisina töihinsä. Luotettujen kristittyjen tehtävänä on toimittaa heille parasta mahdollista viiniä. Jotkut seraljien tai osmanien hallinnon virkamiehistä haluavat Paynen mukaan viiniä niin paljon, että he ovat kehittäneet nahkaisia laatikoita, joissa he kuljettavat viiniä kotiinsa. Toiset käyttävät nahkaisia leilejä, jotka taipuvat vartalon ympärille, kuljettaen viiniä salaa

321 Fenning 1778, 267–268; Payne 1791a, 268.

322 Payne 1791a, 230; Middelton 1778–79, 65.

323 Lewis 1993, 79.

324 ”Mahomet knew his disciples too well to entrust them with the use of it [wine]; for they are strangers to moderation in their constitution from what it has on the rest of mankind: it drives them generally to fury, frenzy, and distraction.” (Payne 1791a, 267.)

seraljiin henkensä vaarantaen. Payne kuitenkin lisää tähän, että suurin osa turkkilaisista halveksii viinin juojia.³²⁵

Myös Fenning toteaa, että koska viinin ja muiden alkoholijuomien nauttiminen on kiellettyä, niitä nautitaan yleensä salaa ja yöllä. ”...ja milloin he vain pääsevät alkoholijuomaan käsiksi, jos he kerran aloittavat, he yleensä juovat liikaa”.³²⁶ Fenning kuitenkin painottaa, että vaikka turkkilaisista moni juo suuria määriä alkoholia, useat käyttävät sitä kohtuudella. Kohtuukäyttäjät perustelevat juomistaan sillä, että kaikki Jumalan luoma on hyvää ja tarkoitettu ihmisten käyttöön. Heidänkin mielestään Muhammedin viinikielto oli kuitenkin viisauden teko, sillä se osoitettiin niille, jotka eivät osaa käyttää viiniä kohtuudella. Skandaaleja välttääkseen kohtuukäyttäjät eivät kuitenkaan koskaan juo viiniä julkisesti. Fenningin mukaan *järkevä* osa turkkilaisista ajattelee näin, ja näistä järkevistä harva kokee tunnontuskia viinin juomisesta.³²⁷ Epäselväksi jää, pitikö Fenning kohtuukäyttöä järkevämpänä kuin täyttä kieltäytymistä alkoholista, vai olivatko jäljelle jäävät *järjettömät* turkkilaiset alkoholin suurkuluttajia. Pienellä varauksella voisi olettaa, että Fenning suhtautui alkoholikieltoon ihmetellen, ja piti sitä järjettömänä.

Alkuperäislähteissä myös persialaisten kohdalla alkoholin käytön kieltäminen sai huomiota.

”He eivät uskottele, että pelkästään viinin juominen on lainvastaista, vaan kaikki, mihin viiniä on laitettu, tai mihin sitä on tippunut pisarakin, on saastunutta; heille on vastoin lakia olla edes huoneessa, jossa viiniä säilytetään.”³²⁸

Kiellosta, ja sen rikkojien ankarasta arvostelusta huolimatta monet persialaiset juovat viiniä melko vapaasti. Kun heiltä kysytään, miten he voivat tehdä tämän, he kertovat pystyvänsä siihen samoin kuin kristityt juopottelemaan, aviorikoksiin ja haureuteen, jotka ovat samalla tavoin kiellettyjä kristityiltä.³²⁹

325 Payne 1791a, 267–268. Katso myös Bankes [1790], 196.

326 ”...whenever they can come at liquor, if they once begin, they generally drink to great excess.” (Fenning 1778, 267.)

327 Fenning 1778, 267.

328 ”They not only pretend that it is unlawful to drink wine, but that every thing is defiled in which wine has been put, or on which a drop of it has fallen; nor is it lawful for them to be in a room where wine is kept.” (Fenning 1778, 242.)

329 Fenning 1778, 242.

Viinin juomista suurempana syntinä alkuperäislähteissä pidetään oopiumin käyttöä. Paynen mukaan alkoholin suurkuluttajat vaihtavat paheensa oopiumiin pelätessään kiinnijäämistä, tai kun vanhuuden uskonnolliset tunnontuskat valtaavat heidät. Suurin osa turkkilaisista tuomitsee myös oopiumin käytön.³³⁰ Oopiumin varsinaista käyttöä kuvaillaan teoksissa tarkasti. Bankes valistaa lukijoitaan kertomalla, mistä piirteistä oopiumin käyttäjän tunnistaa, mistä he saavat oopiumin, millaisia annoksia he ottavat, sekä miten aina vaikuttaa.³³¹ Vastaavanlaisen kuvauksen tarjoaa myös Payne.³³² Turkkilaisten puolustajana esiintynyt Fenning taas huomauttaa, että oopiumin käyttö ei ole Turkissa niin yleistä kuin kuvitellaan. Hän vertaa oopiumin käytön vaikutuksia alkoholin vaikutuksiin, ja vetää turkkilaisten oopiumin käyttäjien ja eurooppalaisten juoppojen välille yhtymäkohtia. ”Tämän huonon tavan seurauksena ihmiset näyttävät vanhoilta ja päihtyneiltä, kuten Euroopassa ne, jotka ovat pilanneet terveytensä kovalla juomisella.”³³³

Persialaisista ja turkkilaisista löydettiin siis monia paheita, vaikka he saivat maantieteen teosten kirjoittajilta myös kiitosta osakseen. Turkkilaisia ja muita orientin kuumien ilmaston asukkaita syytettiin kuitenkin myös hillittömästä seksuaalisesta himosta³³⁴. Irstaan turkkilaisen kuviteltua seksuaalista kyvykkyyttä kuvailtiin pornografiaan verrattavissa olevassa taiteessa ja kirjallisuudessa. Hillitön seksuaalisuus oli yksi vanhimmista mielikuvista, joita eurooppalaiset liittivät itäisiin naapureihinsa. Jo antiikin aikaan saraseeneja syytettiin villistä seksuaalisuudesta, ja mielikuva vain vahvistui osmanien aikaan, kun yhä useampi eurooppalainen matkusti muslimimaihin. Eurooppalaisia kiinnosti erityisesti muslimikodeissa ja sulttaanin palatsissa olevat naisten asuintilat.³³⁵

5.3. Haaremiin suljetut itämaiset naiset

Miehiltä suljetut haaremit, sekä itämaiset avioliittokäytänteet herättivät suurta kiinnostusta lännestä tulleissa matkalaisissa. He kuvailivat moniavioisuutta, jalkavaimoja ja haaremeita järkyttyneinä, kauhistuneina ja toisinaan myös kateellisina. Matkustajat kuvailivat seraljeja

330 Payne 1791a, 267–268.

331 Bankes [1790], 196.

332 Payne 1791a, 268.

333 ”The consequences that result from this ill habit are the persons looking old and besotted, like those who in Europe have ruined their constitutions by hard drinking.” (Fenning 1778, 268.)

334 Lewis 1993, 81.

335 Lewis 1993, 82.

mielikuvituksekskaasti täyttäen ne eunukeilla, kääpiöillä, kuuromykillä ja muilla eksoottisilla hahmoilla.³³⁶ Haaremit ja muslimien avioliittotavat edustivat eroottista vastakohtaa Euroopalle, jossa yksiavioisuutta, siveellisyyttä ja ”pahojen” mielitekojen hallitsemista arvostettiin. Turkin kuviteltu elämellisyys ja sodomia osoittivat, mitä tapahtuisi, jos ihmiskunta antaisi periksi haluilleen.³³⁷

Haaremien kiehtovuutta lisäsi niiden suljettu luonne. Euroopassa vastaava suljettu laitos oli luostari, jonka asukkaat säilyttivät neitsyytensä omistautuen vain Jeesukselle. Seksuualisuus liitettiin syntiin, ja puhtoisimmat uskonnolleen omistautuneet pidättäytyivät siitä kokonaan. Luostareissa nunnia suojeltiin ulkomaailman seksuaalisuudelta. Haaremeissa tilanne taas oli päinvastainen. Naiset kyllä suljettiin niihin ulkomaailmalta suojaan, mutta samalla heidät ja heidän ruumiinsa oli varattu vaikutusvaltaisille miehille.³³⁸

Haaremien kuvauksiin liitettiin usein valta-asetelma; vaikutusvaltainen mies ja hänen omistamansa naiset. Itämaiset kulttuurit representoitiin 1700-luvulla usein yksinvaltaisiksi. Naisten sulkeminen haaremeihin edusti eurooppalaisten silmissä tätä yksinvaltiutta ja tyranniaa, ja itämaisten naisten ”orjuutusta” verrattiin yleensä eurooppalaisten naisten nauttimaan vapauteen. Visuaalista mielihyvää, jota nämä itämaiden ”tyrannit” omistamiensa naisten hunnutetuista ruumiista saivat, sekä heidän naisia kohtaan harjoittamaansa valtaa kuvailtiin toistuvasti eurooppalaisten miesten kirjoituksissa.³³⁹

Haaremit siis edustivat erityistä toiseutta idässä, ja haaremiin suljetut naiset kärsivät julmassa moniavioisessa vankilassa. Monille eurooppalaisille kirjoittajille haaremit olivat kiihottavia, mutta sääliä herättäviä despoottisen idän ja epänormaalin seksuaalisuuden symboleita.³⁴⁰ Vähitellen 1700-luvun kuluessa kuva turkkilaisesta barbaarisena, despoottisena ja himokkaana vääräuskoisena alkoi kuitenkin väistyä. Eurooppalaisten mielikuvia alkoi värittää uusi myytti romanttisesta, mysteerisestä ja viattomasta idästä.³⁴¹ Tähän vaikutti suuresti Gallandin käänös *Tuhannen ja yhden yön tarinoista*.³⁴² Kuva haaremeista muuttui myös siksi, että niistä saatiin ensimmäisiä ”oikeita” silminnäkihavaintoja. Länsimaalaiset naiset alkoivat 1700- ja

336 Lewis 1993, 82–83.

337 Bernstein 2009, 77.

338 Bernstein 2009, 79.

339 Ballaster 2005, 72–73.

340 Lewis 2004, 13.

341 Lewis 1993, 83.

342 Teoksen alkuperästä ja vastaanotosta Euroopassa katso esim. Kabbani 1988, 23–36.

erityisesti 1800-luvulla tehdä matkoja itään, ja yleensä he sisällyttivät vierailuunsa käynnin haaremissa. Naiset kirjoittivat kokemastaan ja näkemästään teoksia tietoja janoaville eurooppalaisille.³⁴³

Salaperäiset, julkisivun taakse piilotetut naiset kiehtoivat myös maantieteen teosten kirjoittajien mieliä. Niissä kirjoitettiin myös haaremeista, joskaan ei niin laajasti, kuin voisi kuvitella. Haaremit edustavat vain yhtä osaa naisia kuvailevissa osioissa, eikä niitä nosteta itämaisen tyrannian malliesimerkeiksi, kuten tutkimuskirjallisuuden perusteella voisi olettaa. Suhtautuminen haaremeihin on melko neutraalia, joten luultavaa on, että ensimmäiset naismatkustajat olivat jo raottaneet haaremeita peittänyttä salaperäisyyden verhoa.

Haaremirakennusta kuvailee esimerkiksi Fenning. Hän korostaa sen mahtavuutta ja eksoottisuutta paksuine seinineen, suihkulähteineen, sekä intialaistyyllisine värikkäine seinämaalauksineen. Haaremin lähellä sijaitsee eunukkien asunnot.³⁴⁴ Eunukit liittyivätkin läheisesti haaremien kuvauksiin. Heidän kerrotaan vartioivan naisia, ja estävän miesten pääsyn haaremiin. Fenning kertoo valkoisten eunukkien vartioivan haaremin ulkoista porttia, kun taas mustat eunukit on sijoitettu seuraavalle sisäpihalle³⁴⁵. Vain vanhimmat ja rumimmat eunukit saavat tavata naisia ja kantaa heille viestejä. Kolmannen, ja sisimmän vartiointirenkaan muodostavat naiset, joita komentaa vanha ja suoraan prinsiltä käskyjä saava emäntä.³⁴⁶ Fenning säälii eunukkeja:

”Näillä onnettomilla miehillä, jos he ansaitsevat sitä nimitystä, on haluja, joita he eivät voi ikinä tyydyttää. Koska kateus kannustaa

Kuva 4: Tummaihoisen eunukki. Myös eunukit pukeutuivat arvokkaisiin vaatteisiin. (Barrow 1759–1760, ECCO image number 437.)

343 Lewis 2004, 12–18.

344 Fenning 1778, 235.

345 Katso kuva 4. Mustille ja valkoisille eunukkeille oli tehty erilaiset operaatiot. Valkoisilta eunukeilta oli poistettu vain kivekset, kun taas mustilta myös siitin. Operaatio suoritettiin haaremissa työskenteleville eunukeille sulttaanin mustasukkaisuuden takia. (Fenning 1785–86, 8. Katso myös Grosrichard 1998, 149.)

346 Fenning 1778, 247.

tarkkavaisuuteen, heidän oletetaan olevan parhaita vartijoita samoja haluja omaavia, mutta kyvykkyytensä säilyttäneitä miehiä vastaan.”³⁴⁷

Eunukit omistautuvatkin Fenningin mukaan herransa palvelemiseen. Hän kuitenkin kertoo heidän olevan myös kostonhaluisia, petollisia, ja julmia, ja harvalla heidän joukossaan on todellista rohkeutta.³⁴⁸ Heitä voi siis sääliä miehisyden menettäneinä, mutta silti heillä on itämaisia paheita.

Bankes taas antaa toisenlaisen kuvauksen haaremien vartijoista. Hänen mukaansa haaremeissa on eunukkeja ja vanhoja naisia, jotka opettavat naisille tarvittavat taidot. Haaremissa naiset nukkuvat erillisissä sängyissä, ja joka viidennessä sängyssä on ”moraalin vartijat”.³⁴⁹ Euroopassa oletettiin, että itämaiset naiset olivat seksuaalisesti eurooppalaisia halukkaampia, joten eunukkeja ja muita vartijoita tarvittiin vahtimaan naisten ”himokkaita taipumuksia”.³⁵⁰

Haaremin vartijoiden lisäksi alkuperäislähteiden kirjoittajia kiehtoi tapa, jolla naisia haaremeihin hankittiin. Bankesin mukaan haaremin tai seraljin kauniit naiset ovat lahjoja eri provinseista.³⁵¹ Fenning kertoo, kuinka provinssien kuvernöörit lähettävät Persian kuninkaan hoviin jatkuvasti täydennystä alueidensa kauniista neitsyistä.

”Jos heille [provinssien kuvernööreille] kerrotaan, että jollain perheellä on erityisen kaunis tytär, he välittömästi vaativat häntä; ja vanhemmat ovat harvoin vastahakoisia luopumaan tyttäristään, koska he toivovat tämän nostavan koko perheen asemaa; koska heti kun nuori nainen astuu seraljiin, hänen lähimmille sukulaisilleen maksetaan eläkettä...”³⁵²

Fenningin mukaan haaremeihin otettujen naisten joukossa on paljon kuvernöörien ja muiden mahtavien aatelisten tyttäriä, mutta sieltä löytyy myös monia syntyperältään huonompia

347 ”These unhappy men, if they deserve the name, who have desires which they can never gratify, are supposed to be the best guards against those who, with thw same desires, have tho power which they have lost, and with them envy is a spur to vigilance.” (Fenning 1778, 247.)

348 Fenning 1778, 247.

349 Bankes [1790], 199.

350 Bernstein 2009, 76. Haaremin naisten välisistä epäilyistä lesbosuhteista kirjoitettiin jonkin verran Euroopassa. Aiheesta voi lukea tarkemmin esimerkiksi Alain Grosrichardin (1998) teoksesta *The Sultan's Court*, s. 167–170.

351 Bankes [1790], 199.

352 ”If these are informed that any family has a girl of uncommon beauty, they immediately demand her; and the parents are frequently not averse to parting with their daughters, from the hopes of her being the means of raising the whole family; for a young lady no sooner enters the seraglio than a pension is settled upon her nearest relation...” (Fenning 1778, 246.)

georgialaisia tai tšerkessialaisia neitsyitä, jotka ovat pelkän kauneutensa voimasta vanginneet monarkin sydämen.³⁵³ Nämä on sitten ostettu tai varastettu haaremia täydentämään.³⁵⁴ Romanttinen myytti kauniista, valkoisista ja seksuaalisesti taitavista tšerkessialaisista jalkavaimoista osmanien hovissa oli suosittu Euroopassa.³⁵⁵ Käyttämässäni maantieteen teoksissa mielikuva liitetään myös Persiaan ja sen hoviin.

Elämää haaremien sisällä kuvaillaan melko niukasti. Fenning kertoo, että haaremien naisia saatetaan joskus näyttää tärkeille miehille, joten haaremeissa eläminen ei välttämättä ole lopullista. Näyttämisen seurauksena jalkavaimosta tulee myös virallinen – ja Fenningin mukaan laillinen – vaimo. Fenning myös kertoo, että haaremeissa naisten välillä saattaa ilmetä erimielisyyksiä, koska he ovat kateellisia kuninkaan suosikeille. Kuninkaalla ei ole koskaan kovinkaan montaa rakastajaa kerralla, ja loput naisista vain laulavat, soittavat ja tanssivat häntä viihdyttääkseen. Kuvassa viisi kuningas polttaa vesipiippua, ja seuraa naisen tanssia ja soittoa. Kuninkaan vieressä istuu toinen nainen, ja verhon takaa kurkistaa musta eunukki, joka tarjoilee juomaa sulttaanille.³⁵⁶

Payne puolestaan kuvailee haaremeita melko positiiviseen sävyyn. Hänen mukaansa niissä olevat naiset ovat verrattain korkeasti koulutettuja ja kohtelevat toisiaan erittäin kohteliaasti. Naisten arvo määrittyy heidän osaamiensa taitojen mukaan, joten myytäväksi tai lahjoitettavaksi tarkoitettut naiset nauttivat hyvästä koulutuksesta. He oppivat soittamaan, lukemaan sekä arabiaa että turkkia, sekä ”intohimoja herättäviä” kävelytyylejä ja tansseja. Haaremissa oleville naisille järjestetään paljon juhlia,

Kuva 5: Kohtaus Persian seraljista. (Fenning 1778, ECCO image number 332.)

353 Fenning 1778, 246.

354 Fenning 1785–86, 8.

355 Ballaster 2005, 72.

356 Fenning 1778, 246–247. Katso kuva 5.

kuten toukokuussa tulppaanijuhla, joten Paynen mukaan naiset viihtyvät haaremeissa paremmin kuin yleensä kuvitellaan.³⁵⁷

Bankes taas kuvailee haaremia hiukan eri näkökulmasta. Hänen mukaansa haaremin naisilla ei saa olla palvelijoita, ja he saavat vain harvoin poistua haaremin tiloista. Ulos he pääsevät yleensä vain, jos hallitsija muuttaa paikasta toiseen. Myös Bankes kuvailee haaremissa järjestettävää tulppaanijuhlaa. Juhlassa haaremin puutarha valaistaan monivärisillä lampuilla ja kynttilöillä. Se ympäröidään peileillä ja sinne pystytetään pieniä kauppoja, joissa myydään erilaisia tavaroita. ”Tanssiminen, musiikki ym. pitkittävät huvituksia pitkälle yöhön, ja levittävät hetkellistä hilpeyttä paikkaan, joka vaikuttaa kaikkien muiden asioiden suhteen surulle ja tyytymättömyydelle omistetulta.”³⁵⁸ Bankes ei tätä enempää haaremeita arvostelee, mutta hän tuntuu säälivän haaremeissa eläviä naisia.

Naisten elämään haaremeiden ulkopuolella kiinnitetään paljon huomiota. Esimerkiksi naisten peittävä vaatetus sai kirjoittajat spekuloidaan sen syitä ja sen tarjoamia etuja. Yleisin annettu selitys peittäväälle vaatetukselle on miesten mustasukkaisuus. Bankes esimerkiksi toteaa naisten peittävän asusteen johtuvan mustasukkaisuudesta, ”...tuosta varomattomien ja harkitsematomien mielen jatkuvasta häiritsijästä, joka tyrannina hallitsee jokaisen arabimiehen rinnassa”.³⁵⁹ Myös Middleton väittää, että mustasukkaisuus on arabimpiesten hallitseva tunne. Mustasukkaiset miehet alistavat naiset väkivallalle, josta Middleton ei kuitenkaan voi hienotunteisuuden takia kertoa enempää.³⁶⁰ Tällainen kerronnan keskeyttäminen moraalisisesta velvollisuudesta tai ”hienotunteisuudesta” oli omiaan kiihottamaan lukijoiden mielikuvitusta. Itä oli täynnä outoja asioita, joista jotkut olivat liian eroottisia tai väkivaltaisiksi kuvailtavaksi.³⁶¹

Naisten peittäville vaatteille on joidenkin kirjoittajien mukaan myös etunsa. Erityisesti turkkilaiset naiset osaavat käyttää niiden tarjoamia mahdollisuuksia hyväkseen. Paynen ja Fenningin mukaan peittävien vaatteiden takia hienoa naista ei voi erottaa orjasta, joten

357 Payne 1791a, 267.

358 ”The dances, music, &c. prolong the entertainment till night is far advanced, and spread a kind of momentary gaiety over a place which seems, in every other respect, devoted to sadness and discontent.” (Bankes [1790], 199.)

359 ”...that constant disturber of unguarded and impetuous minds, here plays the tyrant in the breast of all the male Arabs.” (Bankes [1790], 209.)

360 Middleton 1778, 79.

361 Kabbani 1988, 40.

mustasukkaisen aviomiehen on mahdotonta tunnistaa vaimoan tavatessaan tämän kodin ulkopuolella. Yksikään turkkilainen mies ei myöskään rohkene koskettaa tai seurata naisia kadulla. Tämän takia naiset voivat seurata mielihalujaan vailla pelkoa paljastumisesta. Tavallista on, että naiset sopivat tapaamisen rakastajansa kanssa johonkin juutalaiseen kauppaan, josta rakastaja sitten ostaa naiselle kalliita tavaroita. Rakastajilleen naiset harvoin kertovat identiteettiään, ja se on myös äärimmäisen hankalaa selvittää.³⁶² Tästä syystä uskollisten vaimojen määrä on Fenningin arvion mukaan pieni, koska heidän ei tarvitse pelätä paljastumista.³⁶³

Tarinoita itämaisten naisten seksuaalisesta halukkuudesta, sekä pettävästä luonteesta kirjoitettiin jo keskiajalla. Silloin ritariromantiikan kukoistuskautena monissa tarinoissa saraseeniprinsessa rakastui puhtoiseen ritariin, jota oli valmis palvelemaan orjamaisen omistautuneesti. Muslimiprinsessat esitettiin niissä liehittelevinä viettelijättärinä, joiden suloja ritarit vastustivat hyveellisesti. Nämä tarinoiden naiset hylkäsivät uskontonsa, ja pettivät sukulaisensa auttaakseen rakastajansa voittoon. Stereotyyppinen musliminainen oli siis petollinen, rietas ja itseks.³⁶⁴ Mielestäni voikin siis olettaa, että nämä alkuperäislähteissä esitetyt kuvaukset petollisista turkkilaisista vaimoista, jotka vaatetuksensa turvin pettävät miestään tyydyttääkseen mielihalujaan, ovat osa tämän naiskuvan jatkumoa.

Toisin kuin Fenning, Payne ei usko tätä väitettä turkkilaisten naisten yleisistä ja usein toistuvista juonitteluista. Hän viittaa tekstissään Sir James Porteriin, jonka mukaan naiset ja heidän rakastettunsa³⁶⁵ kohtaavat toimissaan sietämättömiä vaikeuksia, mikä tietenkin tekee suhteiden solmimisesta kannattamatonta. Vaikka naiset eivät juonitteluja harrastaisikaan Payne väittää heidän olevan yleisesti julkeita ja himokkaita.³⁶⁶ Näkemys turkkilaisten naisten erityisestä seksuaalisesta himokkuudesta on peräisin brittiläisen diplomaatin Paul Rycautin vuonna 1668 julkaisemasta teoksesta *The Present State of Ottoman Empire*. Teoksessaan hän kuvailee osmanien haaremia, ja väittää, että kuumen ilmaston takia turkkilaiset naiset olivat seksuaalisesti eurooppalaisia latautuneempia, ja tästä syystä myös sivistymättömämpiä.³⁶⁷

362 Fenning 1778, 266–267; Payne 1791a, 266–267.

363 Fenning 1778, 267.

364 Kabbani 1988, 15–16.

365 Payne käyttää tässä sanaa *paramour*, joka on halventava nimitys rakastetulle tai rakastajalle. (MOT-sanakirja, <http://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80>)

366 Payne 1791a, 267.

367 Bernstein 2009, 74–76.

Rycaut ja Payne kuitenkin vain toistavat jo keskiajalta periytyviä mielikuvia seksuaalisesti halukkaista itämaisistä naisista.

Kuvaillessaan turkkilaisia naisia himokkaiksi alkuperäislähteiden kirjoittajat rakentavat toiseuden dikotomioita. Himokkaat turkkilaiset naiset muodostivat täydellisen vastakohtan eurooppalaisen naisen ihanteelle. Kun eurooppalaisten naisten katsottiin olevan pidättyväisiä, aseksuaalisia ja vaatimattomia, turkkilaiset naiset omistautuivat intohimoilleen ja haluilleen. Kahtiajaot aseksuaalinen – seksuaalinen, pidättyvä – intohimoinen ja vaatimaton – turhamainen vahvistivat turkkilaisen naisen toiseutta.

Turkkilaiset naiset saattoivat alkuperäislähteiden kirjoittajien mukaan joutua myös kärsimään intohimoisesta luonteestaan. Esimerkiksi Bankes kertoo, ehkä moraalisenä opetuksena, naisista, jotka joutuvat miesten sokean intohimon uhriksi. Nämä naiset pakenevat haaremeista rakastajiensa luokse mukanaan jalokiviä ja koruja. Intohimo on sokaissut heidät niin, että he eivät ymmärtäneet tuon rikkauden koituvan heidän kohtalokseen.

”Viettelijät, joiden luokse he pakenevat, harvoin epäonnistuvat rankaisemaan heidän uhkarohkeuttaan muutaman päivän kuluttua, ja ottamaan heidän tavaroita omistukseensa rikoksella, josta hallitus ei sen hirvittävydestä huolimatta jakele innokkaasti rangaistuksia. Näiden surullisten naisten riisuttuja ja pahoinpideltyjä ruumiita nähdään säännöllisesti kellumassa satamissa heidän murhaajiensa ikkunoiden alla...”³⁶⁸

Fenning ei väitä turkkilaisten naisten olevan seksuaalisesti eurooppalaisia himokkaampia. Hän korostaa Mary Wortley Montagun³⁶⁹ havaintoihin vedoten enemmän turkkilaisten naisten vapautta ja huolista vapaata elämäntapaa.

”Turkkilaiset naiset...ovat ehkä vapaimpia naisia universumissa, ja ainoita naisia maailmassa, jotka viettävät mielihyvän täyteistä elämää vapaina huolista; he viettävät aikansa vierailemalla, kylpemällä, tai miellyttävästi kuluttamalla rahaa, tai keksimällä uusia tapoja hemmotella itseään...”³⁷⁰

368 ”The seducers to whom they fly seldom fail, at the end of a few days, to punish their temerity, and insure the possession of their effects, by a crime which, however monstrous, the government is least in haste to punish. The bodies of these miserable woman, stript and mangled, are frequently seen floating in the ports under the very windows of their murderers...” (Bankes [1790], 197.)

369 Mary Wortley Montagu kirjoitti kirjeitä Konstantinopolista, kun hänen miehensä työskenteli siellä suurlähettiläänä vuonna 1717. Kirjeet julkaistiin kirjoittajan kuoleman jälkeen vuonna 1763. Ne tarjosivat ensimmäiset naisnäkökulmasta kirjoitetut kuvaukset haaremeista. (Lewis 2004, 13.) Naisena hän pääsi tutustumaan haaremiin sisälle, ja pystyi kuvailemaan miesten mieltä pitkään vaivanneita mysteereitä. (Lewis 1993, 83.)

370 ”The Turkish women...are perhaps more free than any other in the universe, and are the only women in the

Miesten tehtävänä on hankkia rahaa, ja naisten kuluttaa sitä.³⁷¹ Fenningin kuvauksen mukaan turkkilaiset naiset viettävät siis hyvinkin huoletonta elämää yltäkylläisyyden keskellä.

Edelliset spekuloinnit vaikuttavat eurooppalaisten miesten mielikuvituksen ja fantasioiden tuotoksilta. Kuva turkkilaisista naisista erityinen himokkaina ja turhamaisina on vailla todellisuuspohjaa, ja kertoo enemmän kuvan maalaajista itsestään, kuin turkkilaisista naisista. Peittävien vaatteiden antaman suojan hyväksikäyttö omien halujen tyydyttämiseksi, sekä kuvaukset satamassa kelluvista intohimojaan seuranneiden naisten ruumiista vaikuttavat enemmänkin miesten mielikuvilta siitä, mitä tapahtuu, jos naisten seksuaalisuutta ei ”kahlita” yhteiskunnallisilla normeilla. Toisaalta Fenning rikkoo väitteillään kuvaa alistetuista ja voimattomista naisista, joita himokkaat muslimimiehet mustasukkaisesti vartioivat.

Peittävien vaatteiden lisäksi kirjoittajia kiehtoivat naisten ulkonäkö. Useimmilla naisilla oli niin peittävät vaatteet, että heitä kuvailleet miehet eivät olleet naisten kasvoja koskaan nähneet. Payne kuitenkin kertoo Woodin nähneen Palmyran kaupungissa Arabiassa naisia, jotka eivät hunnun käytöstä huolimatta olleet niin tarkkoja kasvojensa peittämisen suhteen. Woodin mukaan heillä oli hienot piirteet, kultaisia korva- ja nenäkoruja, ja he värjäisivät huulensa sinisiksi ja sormenpänsä punaisiksi.³⁷² Fenning taas tietää, että Persiassa ihailaan mustia hiuksia ja paksuja tummia kulmakarvoja. Tästä syystä naiset värjäivät siellä kulmansa mustiksi, jos ne eivät sitä luonnostaan ole. He saattavat myös meikata kasvonsa, ja hieroa käsiinsä ja jalkoihinsa oranssia väriainetta.³⁷³

Kuva 6: Arabialainen nainen. (Barrow 1759–60, ECCO image number 180.)

world that lead a life of uninterrupted pleasure, exempt from cares; their whole time is spent in visiting, bathing, or the agreeable amusement of spending money, and inventing new methods of adorning their persons.” (Fenning 1778, 267.)

371 Fenning 1778, 267.

372 Payne 1791a, 263. Katso kuva 6.

373 Fenning 1778, 230.

Turkkilaisia naisia taas vaivaa kirjoittajien mukaan ennenaikainen vanheneminen. Nuorena he ovat kyllä kauniita, mutta he kypsyvät aikaisin ja hiipuvat sitäkin nopeammin. Turkkilainen nainen näyttää jo kolmekymmentävuotiaana vanhalta.³⁷⁴ Bankes uskoo, että varhaisen vanhenemisen syy on nuorena solmittu avioliitto; naiset menevät tavallisesti naimisiin jo 14-vuotiaana.³⁷⁵ Paynen mukaan liian varhaisen avioliiton lisäksi luonnottomaan vanhenemiseen vaikuttavat säännölliset kuumat kylvyt, jotka tuhoavat kiinteän ihon.³⁷⁶ Harva vaatimattomista turkkilaisista naisista meikkaa, koska tapa on niin yleinen prostituoitujen keskuudessa. He kuitenkin usein maalaavat silmäluomensa sisäpuolen ja kulmakarvansa mustiksi.³⁷⁷

Mielenkiintoista on, että maantieteen teosten kirjoittajat kertovat asioista, joista he, tai heidän käyttämien lähteiden miespuoliset kirjoittajat, eivät ole voineet saada paljoakaan ensikäden tietoa. Luultavasti siksi kirjoittajien selostukset ovat niin yhtenäiset. Miespuolisilla matkustajilla ei ollut pääsyä seraljeihin tai haaremeihin, eivätkä he voineet olla naisten kanssa muutenkaan tekemisissä. Heidän esittämänsä huomiot ovat siis olleet pakostakin joko mielikuvituksen tuotetta, tai peräisin vielä 1700-luvulla melko harvalukuisilta naismatkustajilta.

Naisten asemasta ja kohtelusta ollaan montaa mieltä. Esimerkiksi Fenning korostaa turkkilaisten naisten vapaata asemaa. Samoin Bankes kertoo, että arabinaisilla on lähes samanlaisia etuoikeuksia kuin valistuneimmissa Euroopan maissa. Heillä on lain takaama oikeus omistaa omaisuutta esimerkiksi perinnän, lahjan tai avioliittojärjestelyn kautta. Arabinaisilla on myös oikeus huomenlahjaan, josta hän saa nauttia aviomiehen kuoleman jälkeen, sekä pysyvä määräraha, jonka hän voi käyttää niin kuin haluaa.³⁷⁸

Persialaisten naisten asema ei kirjoittajien mukaan ole kuitenkaan yhtä hyvä. Bankes toteaa, että Persian laki antaa miehille luvan ottaa neljä vaimoa ja niin monta jalkavaimoa, kuin he haluavat. ”Mutta maan miesten tapa on pitää naisia pelkkinä orjina.”³⁷⁹ Korkea-arvoisemmat naiset ovat täydellisiä vankeja, ja alempiarvoiset täydellisiä raskaan työn raatajia, joiden pitää istuttaa riisiä, muokata maata ja tehdä kotitöitä samalla, kun aviomies menee torille,

374 Fenning 1778, 265; Bankes [1790], 195; Payne 1791a, 267.

375 Bankes [1790], 195.

376 Payne 1791a, 267.

377 Katso esim. Bankes [1790], 195.

378 Bankes [1790]. 210.

379 ”But it is custom of the country for the men to consider the women as mere slaves.” (Bankes [1790], 145.)

käyskentelee ympäriinsä tai polttelee piippuaan.³⁸⁰ Fenning kuitenkin väittää, että vaikka miehillä on lain mukaan oikeus ottaa useampia vaimoja, harva tätä oikeutta käyttää. Vaimo kuitenkin valitaan poliittisista syistä, eikä rakkaudella ole avioliiton kanssa tekemistä. Vaimosta tulee jalkavaimojen valtiatar, joskin myös jalkavaimojen lapset nauttivat samoista perimysoikeuksista kuin vaimojen lapset.³⁸¹ Fenning kertoo vielä, että

”...jos vaimo sattuu olemaan niin epäonninen, että tuntee hyvin hellää intohimoa miestänsä kohtaan, hän on yleensä hyvin onneton, koska joutuu katsomaan kuinka mies menee hänen orjansa, ja kenties tavallisen prostituoidun sänkyyn...”³⁸²

Jos vaimo on tarpeeksi rohkea vastustamaan järjestelyä, hän saattaa menettää asemansa uudelle vaimolle, joka ottaa hänen paikkansa valtiattarena.³⁸³

Fenning värittää kerronnassaan kuvaa persialaisista miehistä, jotka ovat kykenemättömiä rakastamaan. Heillä on oikeus ottaa monta vaimoa, joten he eivät kykene rakastamaan vaimojaan syvästi. Samalla naiset kuvataan voimattomiksi, ja täysin miestensä armoilla oleviksi orjiksi, joilla ei ole minkäänlaista sananvaltaa mielihalujaan seuraavien miesten maailmassa. Persialaisten naisten asemaan siis liitettiin mielikuvia ”orjan” asemassa olevista naisista, jotka edustivat täydellistä vastakohtaa, Toista, eurooppalaisille vapaille naisille.

Alkuperäislähteiden naiskuva poikkeaa jonkin verran tutkimuskirjallisuuden mallista. Haaremeita ei niissä kuvailla tyrannimaisen despootin seksuaalisena paratiisina, vaan niihin suhtaudutaan melko neutraalisti, ja esimerkiksi Fenning korostaa turkkilaisten naisten nauttimaa vapautta. Myös arabinaisten asemaa pidetään suhteellisen hyvänä. Osassa maantieteen teoksista väitetään, että turkkilaiset naiset ovat seksuaalisesti eurooppalaisia kanssasisariaan halukkaampia, ja kirjoittajat kertovat heidän ”seikkailuistaan” rakastajiensa kanssa. Himokkaat turkkilaiset naiset muodostivat täydellisen vastakohtan, Toisen, siveellisille eurooppalaisille naisille.

380 Bankes [1790], 145; Middleton 1778–79, 65.

381 Fenning 1778, 239. Katso myös Middleton 1778–79, 68.

382 ”...if a woman is so unfortunate as to feel a very tender passion for her husband, she is commonly unhappy, from seeing him leave her bed for that of her slave, and perhaps for a common prostitute...” (Fenning 1778, 239.)

383 Fenning 1778, 239.

6. OPPIMATTOMAT BARBAARIT DESPOOTTISEN IKEEN ALLA

6.1. Oppimattomuuden kehto

Osmanien valtakunnan aloittaessa valloituksensa Euroopassa renessanssin aikaan oppineet yrittivät nostattaa ristiretkien henkeä itäistä valloittajaa vastaan. Heidän innostuksensa lähteenä eivät kuitenkaan olleet keskiajan ristiretket, vaan antiikin Kreikan ja Rooman kirjoitukset.³⁸⁴ Oppineet herättivät uudelleen henkiin klassisen retoriikan, jota he hyödynsivät kirjoittaessaan ristiretkistä ja turkkilaisista. He vertasivat turkkilaisia gootteihin, vandaaleihin ja lombardeihin, jotka muinoin hävittivät Rooman. Oppineiden kirjoituksissa viitattiin muslimeihin myös kreikkalaisten parhaamina barbaareina, jotka uhkasivat sivilisaation kehtoa, Eurooppaa. Tuolloin asetelma länsi vastaan itä, tai sivilisaatio vastaan barbarismi, alkoi muodostua.³⁸⁵

Oppineiden sanallisen hyökkäyksen aiheuttivat huhut, joita osmanien armeijan toimista liikkui. Turkkilaisia syytettiin kaupunkien, ja siinä sivussa lukuisten kirjojen tuhoamisesta. Oppineet saivat vallatuilta alueilta viestejä, joissa kerrottiin tuhotusta taiteesta, rakennuksista, sekä tuhansista kirjoista, jotka joko poltettiin, heitettiin menemään, tai hajotettiin kallisarvoisten kansien ja sidosten myymiseksi. Tämä herätti raivoa oppineiden riveissä, ja sai heidät syyttämään turkkilaisia barbaarisiksi ja sivistymättömiksi ihmisiksi, joilla ei ollut lakeja tai tapoja. Konstantinopolin valloittamisen jälkeen kuva turkkilaisista oppineisuuden ja kulttuurin uhkaajina levisi laajalle.³⁸⁶

Kuva barbaarisista ja oppimattomista turkkilaisista eli vielä 1700-luvun lopullakin. Mielikuvat alkoivat kuitenkin myös muuttua vähitellen, eikä idän oppimattomuutta pidetty ainakaan alkuperäislähteissä enää niin itsestään selvänä. Lähes jokaisessa teoksessa lähtöasetelmaksi on asetettu kuitenkin se, että turkkilaiset, samoin kuin persialaiset ja arabit, ovat todella tietämättömiä ja oppimattomia ihmisiä. Kirjoittajat väittävät, että tämä johtuu islamista, joka tuomitsee ihmismielen ”...ylpeän ja parantumattoman tietämättömyyden tilaan...”³⁸⁷ Muslimeja syytetään esimerkiksi siitä, että he pitävät Koraania ainoana tarvittavana

384 Bisaha 1999, 185–186.

385 Bisaha 1999, 187–189. Katso myös Lewis 1993, 25.

386 Bisaha 1999, 190–191.

387 ”...to a state of arrogant and incurable ignorance...” (Payne 1791a, 275.)

tietolähteenään, eivätkä vaivautuneet hankkimaan tietoa muualta.³⁸⁸ Samanlaisia näkemyksiä viljeltiin tutkimuksessa vielä 1800-luvun alussakin. Hourani esimerkiksi kertoo *Ernest Renanista*, joka luennoi islamista ja tieteestä. Hän totesi, että idän ja Afrikan uskovaisten päitä ympäröi rautakahle, joka esti heitä avautumasta tieteelle, tai millekään uudelle.³⁸⁹

Alkuperäislähteissä muslimeja syytetään myös taikauskosta. Sen kerrotaan hallitsevan erityisesti arabien ja persialaisten elämää. Arabit esimerkiksi kantoivat mukanaan, joko rinnalleen tai hatun alle kiinnitettynä, lauseita Koraanista estääkseen lumouksia³⁹⁰. He myös käyttivät säännöllisesti loitsuja ja manauksia hoitaakseen sairauksia ja vammoja, tai sitten he jättivät vaivan luonnon hoidettavaksi.³⁹¹ Persialaisten joka päiväistä elämää taas sävyttivät mitä ihmeellisimmät taikauskoiset uskomukset. Nämä vaikuttavat heidän pelkoihinsa ja toiveisiinsa estäen heitä toimimasta järkevästi erilaisissa tilanteissa.³⁹² Järjen käyttö ei siis ollut mahdollista taikauskon valtaamissa yhteiskunnissa. Taikauskoisuus erotti persialaiset ja arabit sivistyneistä ja järkevistä eurooppalaisista.

Teoksissa kuitenkin hyväksytään ajatus tieteiden ja taiteiden muinaisesta kukoistamisesta Arabiassa. Esimerkiksi Fenning toteaa, että

”...vaikka arabit ovat muinaisina aikoina olleet kuuluisia oppineisuudestaan ja taidoistaan humanistisissa tieteissä, nykyään tuskin on toista maata, jossa ihmiset olisivat yleisesti niin tietämättömiä kuin Arabiassa.”³⁹³

Bankesin mukaan arabit ovat älykkäitä, mutta he eivät hyödyntäneet sitä enää ”nykyään”. He ovat kadottaneet lääketieteen, filosofian, astronomian ja matematiikan taitonsa, joista he ennen olivat niin kuuluisia. Arabien joukossa on kuitenkin joitakin viisaita miehiä, jotka osasivat vielä laskea todella vaikeitakin laskutoimituksia.³⁹⁴ Middleton taas tarjoaa pitkän ja seikkaperäisen selostuksen arabien tieteen historiasta, ja kertoo heidän olevan taitavia

388 Payne 1791a, 275.

389 Hourani 1992, 29–30.

390 Bankes [1790], 211.

391 Bankes [1790], 210.

392 Fenning 1778, 244.

393 ”But though the Arabs have in former ages been famous for their learning and skill in all the liberal arts, there is at present scarce any country where the people are so universally ignorant as in Arabia.” (Fenning 1778, 262.)

394 Bankes [1790], 210.

esimerkiksi astologiassa ja algebrassa.³⁹⁵ Tosin hänkin toteaa, että ”tällä hetkellä tieteet Arabiassa ovat todellisessa rappiotilassa...”³⁹⁶

Persialaisten tieteistä ja tieteen harjoittamisesta kerrotaan hiukan laajemmin kuin arabien. Kirjoittajat kuitenkin suhtautuvat Persian tieteiden tasoon alentuvasti, eivätkä persialaiset saa paljoa kiitosta osakseen. Persialaisten kerrotaan osaavan laskea, joskaan he eivät tee sitä sen paremmin kuin eurooppalaisetkaan. He myös tuntevat jonkin verran astronomiaa, mutta sekä Payne että Bankes väittävät, että persialaiset eivät tiedä mitään karttapalloista tai armillaareista. He käyttävät vain astrolabia määrittääkseen tähtien sijainnit. He harjoittavat astronomiaa vain astrologian takia, koska he uskovat sen avulla voivansa ennustaa tulevaa. He ”...pitävät ihmistä, joka puhuu kevyesti tästä kuvitellusta tieteestä, todella tietämättömänä ja tyhmänä.”³⁹⁷ Astrologit seuraavat hallitsijaa hovissa joka paikkaan (paitsi haaremiin), ja kertovat hänelle suotuisista ja vahingollisista hetkistä, sekä paljastavat esimerkiksi, milloin on hyvä aika syödä, milloin sopii vierailta haaremissa, sekä milloin kannattaa ottaa vieraita vastaan.³⁹⁸ Selvää on, että kirjoittajat eivät nähneet astrologiaa tieteenä, vaan pitivät tähdistä ennustamista taikauskoisena toimintana; ME eurooppalaiset tiedämme, että astrologia on näennäistiedettä, vaikka HE persialaiset toisin uskovatkin.

Lääkäreitä kutsutaan Persiassa ”elämän säilyttäjiksi” ja heitä arvostetaan paljon, mutta myös heidän toimintaansa liitetään usein mukaan astrologiaa. Astrologit esimerkiksi katsovat tähdistä aina tarkan nauttimisajankohdan lääkärin määräämille lääkkeillä. Jos lääke ei toimi, lääkäri voi syyttää astrologeja, ja päinvastoin. Tutkimukset he tekevät kokeilemalla pulssia ja tarkastelemalla potilaiden virtsaa. Naisia lääkärit eivät saa nähdä ollenkaan, vaan esimerkiksi pulssin tunnusteleminen tapahtuu verhon läpi.³⁹⁹

Persialaisten kirjallisuuden tuntemus, tai yleensä edes halu lukea, on maantieteen teosten kirjoittajien mukaan heikkoa. Jopa korkeammassa asemassa olevat kärsivät puutteellisesta koulutuksesta, joten vaikka heillä on luontaisia taitoja, heidän tietonsa ovat rajalliset. Paynen ja Fenningin mukaan tämä johtuu siitä, että Persiassa lukutaitoa ei opeteta yleisesti, joten

395 Middleton 1778–79, 79–80.

396 ”The sciences in Arabia at present are at a very low ebb...” (Middleton 1778–79, 80.)

397 ”...consider a person as grossly ignorant and stupid who speaks slightly of that pretended science.” (Payne 1791a, 231. Katso myös Bankes [1790], 147.)

398 Payne 1791a, 231; Fenning 1778, 231.

399 Payne 1791a, 232; Fenning 1778, 231; Bankes [1790], 147.

pääasiassa vain mullahit⁴⁰⁰ osaavat lukea.⁴⁰¹ Middleton ei ole yhtä armollinen etsiessään syitä persialaisten oppimattomuudelle.

”He olisivat taitavia taiteissa, tieteissä, sodankäynnissä ja mekaniikassa; mutta heidän yltäkylläisyytensä, ylellisyytensä ja laiskuutensa tukahduttavat heidän luonnolliset kykynsä; ja heidän hallitsijoidensa valitettava politiikka muodostaa suuren esteen kaikelle hyödylliselle ja liberaalille, ja on suureksi haitaksi kehitykselle.”⁴⁰²

Kuvailemalla persialaisia oppimattomiksi, lukutaidottomiksi ja astrologiaan turvautuviksi alkuperäislähteiden kirjoittajat sulkevat persialaiset toiseuden tilaan. Oppineelle, lukutaitoiselle, ja järkeen perustuviin tieteellisiin metodeihin luottavalle Itselle löydetään idästä täydellinen vastakohta, persialainen. Kirjoittajien mielestä persialaiset eivät kuitenkaan ole oppimattomia siksi, että he eivät olisi älykkäitä. Syy tieteiden heikkoon tasoon piilee ylellisyydessä ja laiskuudessa, sekä huonossa hallinnossa. Toisin kuin persialaiset, eurooppalaiset hyödyntävät luonnon heille antamia lahjoja ahkerina ja vähään tyytyvinä, sekä hallitsijoidensa tukemina. Tässä taas korostetaan Euroopan ja Persian välillä vallitsevaa eroa; oppinut – oppimaton, lukutaitoinen – lukutaidoton, tieteellisiä metodeja käyttävä – näennäistieteisiin turvautuva, ahkera – laiska, sekä vähään tyytyvä – ylellistä elämää viettävä.

Oppimattomuudestaan ja lukutaidottomuudestaan huolimatta persialaiset ovat maantieteen teosten kirjoittajien mukaan taitavia ja innokkaita runoilijoita.⁴⁰³ Erityisesti heidän runojaan rakkaudesta ja tunteista pidetään hienostuneita ja vivahteikkaina. Runoissa on kirjoittajien mukaan yleensä moraalinen sanoma, jossa kehoitetaan tyytymään yhteen vaimoon, sekä jatkamaan sukua. Middletonin ja Bankesin mukaan Persiassa on runoilijoita, joilla on enemmän järkeä kuin papeilla, ja jotka ovat suurempia filosofeja kuin lainlaatijat.⁴⁰⁴ Kaikissa alkuperäislähteissä persialaisten runoutta ei kuitenkaan ylistetä yhtä suurin sanoin. Payne toteaa, että persialaiset olivat kyllä joskus ylistettyjä runollisesta lahjakkuudestaan. Hänen mukaansa sisäiset levottomuudet ovat kuitenkin tuhonneet heidän moraalin ja oppineisuutensa, ja samalla tukahduttanut heidän runollisen liekkinsä.⁴⁰⁵

400 Uskonnollinen oppinut šiialaisuudessa.

401 Payne 1791a, 231; Fenning 1778, 231.

402 ”Their capacity is great for arts, sciences, war, and mechanical employments; but their profuseness, luxury, and idolence, counteract their natural abilities; and the unfortunate policy of their rulers, is a great bar to every thing useful and liberal, and militates against every propensity to improvement.” (Middleton 1778–79, 66.)

403 Katso esim. Payne 1791a, 231.

404 Bankes [1790], 145; Middleton 1778–79, 65.

405 Payne 1791, 230.

Mielestäni on melko ristiriitaista, että toisaalla persialaisia miehiä syytettiin rakkaudettomiksi ja naisia huonosti kohteleviksi⁴⁰⁶, mutta samalla he kirjoittivat hienostuneita ja vivahteikkaita säikeitä rakkaudesta. Tämä ristiriita johtuu ehkä siitä, että kirjoittajat keräsivät tietonsa eri lähteistä. Persian runoutta ylistäneissä tutkimuksissa tuskin pohdittiin persialaisten miesten ominaisuuksia ja päinvastoin.

Osmanien valtakunnan tieteellisestä tasosta esitetään alkuperäislähteissä eriäviä mielipiteitä. Fenning on sitä mieltä, että turkkilaiset ovat todella tietämättömiä kirjallisuuden suhteen, koska siellä harva osaa lukea tai kirjoittaa. Hän antaa kiitosta siitä, että ”nykyään” maassa opetetaan nuoria paremmin kuin ennen, mutta koulutus rajoittuu lähinnä turkin kieleen, Koraaniin, ja yksinkertaisten kirjeiden kirjoittamiseen. Ainoastaan lakiin ja teologiaan erikoistuvia koulutetaan pidemmälle. Maassa on monta korkeakoulua, mutta ne eivät saa tunnustusta Fenningiltä.⁴⁰⁷ Hänen mukaansa valtaapitävät perustivat korkeakouluja vain sovittaakseen sortotoimiaan, joiden avulla he olivat hankkineet varallisuutensa, sekä taatakseen jälkeläistensä toimeentulon. He nimittävät jälkeläisiään koulujen kuraattoreiksi, ja nämä sitten käyttävät kouluja omiin tarkoituksiinsa ajaen ne rappiotilaan.⁴⁰⁸

Osmanien lääkärit ovat Bankesin ja Fenningin mukaan pääosin kristittyjä ja juutalaisia, koska muslimit harvoin valitsevat tuota ammattia. Lääkärit eivät kirjoittajien mukaan tiedä paljoakaan anatomiasta, koska maassa ei ole kouluja, joissa lääketiedettä opetettaisiin. Lääkärit eivät myöskään saa leikellä ihmisruumiita. Tämän lisäksi heillä ei ole tietoa kemian tarjoamista mahdollisuuksista lääkkeiden teossa.⁴⁰⁹ Yhteenvetona Fenning toteaa: ”...lääketieteen taso tässä maassa, samoin kuin kaikkien muidenkin tieteiden, on rappiotilassa, ja kaukana kehityksestä.”⁴¹⁰

Paynella on kuitenkin hiukan erilainen näkemys turkkilaisten oppineisuudesta. Hän toteaa, että ”kaikki kuvaukset, mitä turkkilaisista on annettu aivan viime aikoihin saakka, ovat yksimielisesti esittäneet heidät todella tietämättöminä kaikilla kirjallisuuden tai tiedon aloilla.”⁴¹¹ Hän kuitenkin viittaa Sir James Porteriin, joka on todennut, että vaikka islamin laki

406 Katso luku 5.3.

407 Fenning 1778, 270. Katso myös Bankes [1790], 197.

408 Fenning 1778, 270.

409 Bankes [1790], 197; Fenning 1778, 270.

410 ”...the state of physics in this country, as well as every other science is at a very low ebb, and far from being in a way of improvement.” (Fenning 1778, 270.)

411 ”All the accounts which have been given of the Turks, till very lately, have concurred in representing them

on äärimmäisen tiukka, ja sitoo seuraajansa Koraanin opetuksiin, monella turkkilaisella on filosofinen mieli. Payne viittaa myös Abbé Toderinin tutkimuksiin turkkilaisesta kirjallisuudesta. Toderini pyrki tutkimuksillaan osoittamaan turkkilaisten laajan tietämyksen kirjallisuudesta, sekä sen, että Muhammed ei ollut kieltänyt tieteen harjoittamista. Toderinin mukaan turkkilaiset ovat kunnostautuneet erityisesti etiikan, retoriikan, aritmetiikan, geometrian, sekä antiikin kirjallisuuden aloilla. He eivät ole hylänneet myöskään astronomiaa, ja monet oppineet kannattavat Toderinin mukaan aurinkokeskeistä maailmankuvaa.⁴¹²

Payne ei kuitenkaan ole itse valmis suoralta kädeltä hyväksymään kaikkia Toderinin näkemyksiä turkkilaisten oppineisuudesta. Hänen mukaansa Toderinin kehu saattavat johtua osittain kirjoittajan taipumuksesta antaa arvoa aiheelle, jonka parissa hän tekee tutkimusta. Hän kuitenkin haluaa muistuttaa lukijoitaan siitä, että kolme viimeistä osmanien hallitsijaa ovat kaikki osoittaneet kannattavansa oppineisuutta ja tieteitä.⁴¹³ Payne siis esitteli uusia tutkimustuloksia, ja kyseenalaisti aikaisemman käsityksen turkkilaisista barbaarisina ja oppimattomina.

Paynen esittelemän käsityksen taustalla saattaa vaikuttaa se, että 1700-luvulla turkkilaiset alkoivat vähitellen avautua eurooppalaiselle tieteelliselle tutkimukselle. Uudella ajalla turkkilaiset eivät olleet osoittaneet minkäänlaista kiinnostusta läntisen naapurinsa taidetta, kaunokirjallisuutta, historiaa tai kieliä kohtaan. Vasta sotilaallinen tappio 1600-luvulla ja Karlowitzin rauha vuonna 1699 pakottivat turkkilaiset muuttamaan asenteitaan. He eivät voineet enää tarkastella eurooppalaisia pittoreskeina barbaareina, jotka hetkenä minä hyvänsä voitettaisiin ja yhdistettäisiin islamin valtakuntaan. Eurooppa alkoi näyttää vaaralliselta.⁴¹⁴ Tämä sai turkkilaiset arvioimaan tilanteen uudelleen, ja 1700-luvun kuluessa turkkilaiset aloittivat eurooppalaisten kielten opiskelemisen, sekä tutustumisen eurooppalaiseen oppineisuuteen.⁴¹⁵ Payne esimerkiksi kertoo, että Turkkiin perustettiin 1700-luvulla kirjapainoja, joissa painettiin monia eurooppalaisia teoksia.⁴¹⁶

as a people extremely ignorant in every branch of literature and knowledge.” (Payne 1791a, 271.)

412 Payne 1791a, 272.

413 Payne 1791a, 271–272.

414 Lewis 1993, 26–28.

415 Lewis 1993, 34.

416 Payne 1791a, 271.

Tämä muutos osmanien asenteissa huomattiin luultavasti myös Euroopassa, mikä luonnollisesti vaikutti asenteisiin turkkilaisten oppineisuutta kohtaan. Huomioitavaa on, että turkkilaisten oppineisuus alkoi saada arvostusta Euroopassa vasta sitten, kun he aloittivat tutustumisensa eurooppalaisiin tieteisiin ja tieteelliseen tutkimukseen. Turkkilaisten omaa tieteellistä tutkimusta, josta esimerkiksi Toderini keräsi tietoa, ei Euroopassa osattu arvostaa. Tämä kuvaa mielestäni hyvin eurosentrismää, joka 1700-luvulla nosti päätään eurooppalaisten oppineiden ja aristokratian piirissä.

Eurooppalaisten käsityksiin idän takapajuisuudesta ja barbaarisuudesta vaikutti myös käsitys itämaisestä despotiasta. Läheisesti klassiseen retoriikkaan liittyvä käsite oli kiivaan keskustelun aiheena 1700-luvun ajattelijoiden piirissä. Myös alkuperäislähteissä Turkin ja Persian hallinnot kuvataan despoottisiksi ja tyrannisiksi.

6.2. Itämainen despotia

Erityisesti Alain Grosrichard on tutkinut itämaisen despotian käsitettä teoksessaan *The Sultan's Court*. Hän on jäljittänyt käsitteen alkuperän Aristoteleen filosofiaan, ja esittelee kreikkalaisen filosofin ajatukset yksityiskohtaisesti. Aristoteles määritteli despoottin olevan perheen pää, joka harjoittaa despoottista valtaansa orjiinsa, ei vaimoonsa tai lapsiinsa. Despoottiseen valtaan liittyi siis ajatus kodin sisäisistä valtarakenteista, joten despoottisesta kuninkaasta tuli isä kansalleen. Kuningas kuitenkin erehtyi pitämään lapsiaan (eli kansaansa) orjinaan. Valistusajattelijat pyörittivät despoottisen vallan käsitteitä, sekä osapuolten (isä, vaimo, lapset, ja orjat) oikeuksia ja heidän välisiä suhteitaan, määritellesään uudelleen auktoriteetin ja vallan kategorioita.⁴¹⁷ Käsite 'despotismi' esiintyi sanakirjassa ensimmäisen kerran vuonna 1721. Saman sanakirjan vuoden 1771 painoksessa despotismi määriteltiin hallitusmuodoksi, jossa ”hallitsija on absoluuttinen herra, jolla on rajaton auktoriteetti ja mielivaltaista valtaa, eikä muuta lakia kuin hänen oma tahtonsa.”⁴¹⁸

Aristoteleen käsityksen mukaan oli olemassa ihmisiä, jotka olivat *luonnostaan* orjia. Näillä hän viittasi Aasian ”barbaareihin”, jotka tunsivat vain yhdenlaisen hallintatavan –

417 Tarkka analyysi Aristoteleen määrittelemästä käsitteestä löytyy Grosrichardin (1998) teoksesta sivuilta 5–19.

418 Grosrichard 1998, 4.

despotismin.⁴¹⁹ Montesquieu esitteli nämä Aristoteleen ajatukset eurooppalaiselle yleisölle 1700-luvun puolella välissä kirjassaan *Lakien henki*. Hän vetosi ilmastollisiin olosuhteisiin todistellessaan Aasian heikkoutta ja orjuutta Eurooppalaisen vahvuuden ja vapauden rinnalla. Hän myös väitti, että Osmanien valtakunnan sulttaanilla oli yksinvaltiaan oikeudet.⁴²⁰

Voltaire hyökkäsi voimakkaasti Montesquieun ajatuksia vastaan. Hän väitti, että ei voi olla olemassa valtiota, joka olisi despoottinen ”luonnostaan”. Voltaire vetosi terveeseen järkeen todeten, että missään ihmiset eivät antaisi yhdelle henkilölle mahdollisuutta käyttää heidän vaimoan, lapsiaan, omaisuuttaan ja elämäänsä omien mielihalujensa mukaan, ja vailla rajoitteita. Näin ollen despoottisia valtioita ei ole, eikä voi olla olemassa. Hän myös argumentoi, että Osmanien valtakunta, joka usein valittiin despoottisen valtion malliksi, ei vastaa miltään osin despoottisen valtion määritelmää. Maassa on esimerkiksi Koraanin asettamat lait, joita sulttaanin on pakko noudattaa. Turkkilaiset eivät hänen mielestään myöskään ole orjia.⁴²¹

Voltaire ei kuitenkaan pyrkinyt puolustamaan idän valtioita. Hän halusi osoittaa, että puhuessaan despoottisesta valtiosta Montesquieu itse asiassa kuvaili monarkiaa, jossa hallitsijan vallankäyttö oli mennyt liiallisuuksiin. Montesquieu puhui siis todellisuudessa kuninkaanvallan väärinkäytöstä.⁴²² Montesquieun malli kuitenkin löysi tiensä monien matkustajien tulkintoihin idän maista.⁴²³ He kirjoittivat kuvauksia tarkastelemistaan valtioista toistaen ja vahvistaen Euroopassa vallitsevaa käsitystä itämaisestä despotiasta. Käyttämässän maantieteen teoksissa lähteenä käytettiin matkakertomuksia, joten myös niissä itämaiden vallitsevaksi hallitusmuodoksi nimetään despotia.

Despotia liitetään kuitenkin pääasiassa vain Osmanien valtakuntaan ja Persiaan. Arabien hallinnosta kerrotaan alkuperäislähteissä melko vähän. Yleensä niissä vain todetaan, että arabeja hallitsevat mitättömät prinssit, joita kutsutaan šarifeiksi tai imaameiksi. He pitävät hallussaan myös pappisvaltaa. Tätä päällikköä avustaa ”muutama vanha mies”. Jos ihmiset ovat tyytyväisiä hänen toimiinsa, he kunnioittavat häntä, mutta jos hän hallitsee huonosti,

419 Grosrichard 1998, 16–17.

420 Boer 1996, 58–59.

421 Grosrichard 1998, 32–33.

422 Grosrichard 1998, 33–34.

423 Grosrichard 1998, 52.

hänet tapetaan, ja hänen perheestään valitaan joku toinen johtajaksi.⁴²⁴ Payne taas väittää, että nämä monarkiat vaikuttavat olevan absoluuttisia ja perinnöllisiä, eikä heillä ole muita lakeja kuin Koraani.⁴²⁵ Payne ei kuitenkaan väitä arabien hallinnon olevan despoottinen.

Fenning kertoo arabien hallinnosta hiukan enemmän. Hän toteaa, että sisämaan arabit jakautuvat heimoihin, ja heimot perheisiin. Jokaisella heimolla on hallitsijana sheikki tai emiiri, ja jokaisella perheellä virallinen perheen pää. Nämä asemat ovat perinnöllisiä, mutta jos perheen pää kuolee ilman perillistä, perhe valitsee joukostaan uuden. Jos taas heimon johtaja kuolee vailla seuraajaa, koko heimo tekee valinnan uudesta yhdessä. Pohjois-Arabiassa, Turkkia lähellä olevilla alueilla, sheikkien ja emiirien kerrotaan olevan Turkin alamaisia, mutta todellisuudessa he yleensä saavat rahaa siitä, että päästävät pyhiinvaeltajat alueensa läpi. Imaamit ja šarifit hallitsevat Fenningin mukaan Arabiassa olevia itsenäisiä valtioita.⁴²⁶

Turkin ja Persian hallinnot sen sijaan ovat kirjoittajien mukaan despoottisia. Bankes esimerkiksi toteaa, että ”Turkkilainen hallinto on äärimmäisen despoottinen, ja sotilaalliset auktoriteetit nauttivat pelonsekaisesta kunnioituksesta...”⁴²⁷ Payne kertoo, että osmanien hallitus on ”...puhtaasti yksinvaltainen ja despoottinen...”⁴²⁸ Persia taas on Fenningin mukaan monarkia, ja joka suhteessa tiukan despoottinen.⁴²⁹ Persian kuninkaalla ei ole valtakunnanneuvostoa, kuten Euroopan hallituksilla, joten hän toimii omien mielihalujensa mukaan, tai lähipiirinsä neuvosta.⁴³⁰ Myös Bankes pitää Persian hallintoa despoottisena. ”...Persia on absoluuttinen monarkia sanan kaikkein laajimmassa merkityksessä, koska omaisuus ja jopa ihmisten henki ovat täysin prinssin käytettävissä.”⁴³¹

Fenningin mukaan Persian hallinnon tyrannimaisin osa on pitkään vallinnut tapa teloittaa provinssien kuvernöörejä ilman oikeudenkäyntiä, ja ilman, että he edes tietäisivät, mistä rikoksesta heitä syytetään. Fenning kertookin useita tarinoita, joissa hallitsija on hetken

424 Bankes [1790], 209.

425 Payne 1791a, 263.

426 Fenning 1778, 262–263.

427 ”The Turkish government is despotic in the extreme, and military authority held in the utmost awe...” (Bankes [1790], 197.)

428 ”...is purely monarchical and depotic...” (Payne 1791b, 7. Katso myös Fenning 1785–86, 7.)

429 Fenning 1778, 245. Katso myös Middleton 1778–79, 71.

430 Fenning 1778, 246; Middleton 1778–79, 71.

431 ”...Persia is an absolute monarchy in the utmost extent of the word, as the properties, and even the lives of the people, are at the absolute disposal of the prince.” (Bankes [1790], 149.)

mielijohteesta ja halujaan tyydyttääkseen leikkauttanut virkamiestensä korvia ja neniä, sekä tapattanut näitä. Esimerkiksi šaahi Safi (1611–1642) käski erästä poikaa leikkaamaan isältään – joka oli korkea-arvoinen virkamies – korvat. Poika leikkasi ne kyselemättä. Tämän jälkeen šaahi käski poikaa leikkaamaan isänsä nenän, ja tämä totteli käskyä mukisematta. Lopulta tämä isänmurhaaja vielä teloitti isänsä hallitsijan käskystä, ja peri tämän maat ja omaisuuden.⁴³²

Payne puolestaan kertoo šaahi Nadirista (1698–1747), joka lupasi säästää erään syytetyn hengen, jos tämä tanssisi hyvin. Syyllinen oli aloittanut tanssimisen ilmeisen riemuissaan, mutta šaahi oli käskenyt teloittajaa lyömään tätä jalkoihin, jolloin hän ei ollut pystynyt enää tanssimaan. Tämän nähdessään Nadir käski teloittaa miehen, koska *...tämä veitikka ei tanssi hyvin...*⁴³³ Sekä Fenning että Payne kertovat myös monia muita vastaavia tarinoita hallitsijoiden julmuuksista ja mielivaltaisista teloituksista. Samalla, kun tarinat vahvistivat kuvaa Persian despoottisesta hallitusmuodosta, ja omien mieltymystensä mukaan toimivista hallitsijoista, ne viihdyttivät lukijaa tarjoten kutkuttavia kertomuksia säälimättömästä ja raakuuksista täynnä olevasta idästä.

Persiassa hallitsija voi siis toimia täysin omien halujensa mukaan, eikä kukaan voi vastustaa häntä.

”Julmaluonteinen prinssi voi tällä antaa täyden vapauden julmuudelleen, ja mielivaltaisesti leikkiä niillä, joiden elämää hän olisi pyhästi velvollinen suojelemaan; hän voi saada pirullista tyydytystä tekemällä syyllisten kidutuksesta ilon aiheita; ja sattumanvaraisesti uhrata viattomia ahneutensa, mielihalujensa tai himojensa tyydyttämiseksi.”⁴³⁴

Hallitsijoiden julmuuksilla ja valtaoikeuksilla ei siis ollut kirjoittajien mukaan rajoja. Julmaluonteiset hallitsijat pystyivät halutessaan tyydyttämään kieroutuneita mielihalujaan, eikä kukaan voinut tehdä asialle mitään.

432 Fenning 1778, 245–246.

433 ”...this rascal does not dance well...” (Payne 1791a, 249.)

434 ”A prince of a cruel disposition may here give full scope to his inhumanity, and wantonly sport with the lives he is under the most sacred obligations to protect; he may enjoy the infernal satisfaction of making the torments of the guilty a subject of mirth; and of wantonly sacrificing the innocent to his avarice, his humour, or his lust.” (Fenning 1778, 246.)

Hallitsijoiden laajat valtaoikeudet johtuivat alkuperäislähteiden kirjoittajien mukaan siitä, että Persiassa ei ollut voimassaolevia lakeja. Esimerkiksi Middleton väittää, että persialaisten elämää eivät säätele mitkään lait tai säännöt, vaan hallitsijan mielihalu⁴³⁵. Lakien puuttuminen muodostuikin yhdeksi Persian Euroopasta erottavaksi tekijäksi. Persian despoottinen hallitus, jossa lakeja ei noudatettu, ja jossa lait eivät sitoneet hallitsijan valtaa, erosi suuresti eurooppalaisista – erityisesti englantilaisesta – valtiomalleista.

Laittomuus olikin se seikka, joka teki Persian hallitusmuodosta eurooppalaiselle Itselle niin vieraan. Vaikka hallitsijoiden julmuudet toki kuvailtiin tarkkaan, ja ne muodostivat vastavoiman, Toisen, eurooppalaisten hallitsijoiden maltillisuudelle ja nuhteettomuudelle, perimmäinen syy persialaisten despoottien raakuudelle piili lakien puuttumisessa. Koska hallitsijoiden mielihaluja eivät sitoneet mitkään lait, he pystyivät toteuttamaan heikon luonteensa taipumuksia. Näin ollen eurooppalaisten valtioiden kansalaisia suojelivat juuri lait, joita myös hallitsijan oli noudatettava. Euroopassa valtiojohtaja ei voinut voimassa olevien lakien takia antaa periksi luonteensa paheille, vaikka hänellä sellaisia olisi ollutkin. Varsinaisesti toiseus Persian hallitusmuodossa ei siis ilmennyt julmissa hallitsijoissa, vaan lakien puuttumisessa.

Fenning kuitenkin uskoo, että persialaiset eivät olleet täysin tietämättömiä ihmisyyden tai oikeudenmukaisuuden laeista. Heidän virkamiestensä keskuuteen vain oli hiipinyt korruption ja lahjonnan paheet pitkien sotien ja ylellisten elämäntapojen seurauksena. He siis olivat valmiita rikkomaan lakeja, jos ne olivat ristiriidassa heidän ”taipumustensa” kanssa, tai jos he hyötyivät siitä jollain tavalla. Persialaisen virkamiehen pään pystyi kääntämään esimerkiksi lahjomalla hänet hienolla hevosella, upeilla suitsilla tai sopivalla työllä.⁴³⁶

Persialaisten ei kuitenkaan tarvinnut totella käskyjä, jotka rikkoivat heidän uskontoaan vastaan. Fenning kertoo tarinan ministeristä, joka kieltäytyi juomasta kuninkaan kanssa, ja vetosi tekemäänsä pyhiinvaellusmatkaan. Kuningas totesi, että tuhannet ovat käyneet Mekassa, mutta juovat silti viiniä. Kun ministeri ei vielääkään suostunut juomaan, kuningas pahoinpiteli häntä, ja käski palvelijoitaan kaatamaan viiniä hänen suuhunsa väkipakolla. Tämän jälkeen ministeri sai valita joko kuoleman tai viinin juomisen. Ministeri kieltäytyi edelleen juomasta.

435 Middleton 1778–79, 71.

436 Fenning 1778, 245.

Tällöin kuningas erotti hänet, mutta hän sai pian asemansa takaisin ja nautti kuninkaan kunnioituksesta.⁴³⁷

Vaikka tarinalla korostetaan sitä, että ministeri säästi henkensä pitämällä urheasti kiinni uskontonsa vaatimuksista, se mielestäni vain vahvistaa kuvaa hallitsijasta, jota eivät sido mitkään lait. Persialaisten hallitsijoiden ei tarvitse noudattaa edes Koraanin asettamia lakeja, ja he voivat vaatia myös alamaisiaan rikkomaan Koraanin sääntöjä vastaan. Samalla korostetaan myös alamaisten voimattomuutta, suoranaista orjamaista asemaa, jossa he eivät voi muuta kuin pitää kiinni periaatteistaan ja toivoa parasta. Edes islamia vastaan rikkovalle hallitsijalle kun ei voida tehdä mitään.

Alamaisten heikkoa ja orjamaista asemaa korostetaan myös muualla alkuperäislähteissä. Esimerkiksi Fenning väittää, että maailmassa ei ole toista hallitsijaa, jonka käskyjä toteltaisiin samanlaiselle nopeudella ja ehdottomuudella kuin Persian šaahia. Käskyjen laadulla, tai esimerkiksi sillä, että hallitsija sattuisi olemaan mielipuoli, ei ole merkitystä.

”Mikään ei voi pelastaa korkeintakaan alamaista, jos hän [hallitsija] päättää riistää tältä elämän tai omaisuuden...jos hän haluaa tuhota heidät, tai puhkaista heidän silmänsä, tai aiheuttaa heille mahdollisimman julman kuoleman, se tehdään välittömästi vain yhdestä hänen sanastaan tai pelkästä eleestä ilman minkäänlaisia oikeudenkäyntejä tai todisteita syyllisyydestä.”⁴³⁸

Käskyjä siis totellaan sokeasti, vaikka isä joutuisi viemään poikansa teloitettavaksi tai päinvastoin.⁴³⁹ Käskyjen välitön toimeenpano heikentää huomattavasti alamaisten asemaa. Yhden sanan tai pelkän eleen voimalla hallitsija voi hetken oikusta riistää alamaistensa elämän tai omaisuuden. Despootin oikuilta ei siis suojannut mikään, koska hän pystyi yhdellä käskyllä nimeämään virkamiehiä, tai tappamaan heitä⁴⁴⁰.

Käskyjen välitön ja sokea noudattaminen kiinnitti eurooppalaisten matkalaisten huomion uudella ajalla ja 1700-luvulla. Totteleminen oli ”sokeaa”, joten sokeasta miehestä tuli

437 Fenning 1778, 245. Katso myös Payne 1791a, 249.

438 ”Nothing can save the greatest subject, if he [shah] resolves to deprive him of his life or his estate...if he be in a humour to ruin them, or put out their eyes, or to inflict to them the most cruel death, it is done by a word of his mouth, or merely by a sign, and instantly executed without any form of law, or evidence of guilt.” (Fenning 1778, 245.)

439 Fenning 1778, 245.

440 Grosrichard 1998, 64.

tottelevaisuuden symboli. Despoottin ominaisuuksiin taas liitettiin erilaisissa matkakuvauksissa kyky nähdä kaikkialle, jolloin näkeminen määritteli hallitsijan. Despootti saattoi olla tyhmä, hullu, tietämätön tai juoppo, mutta sillä ei ollut väliä, kunhan hän vain näki. Tämän takia itämaiden despoottit sokeuttivat kuninkaallisten perheiden poikalapsia, ja pakottivat heidät tottelemaan käskyjä ”sokeasti”. Grosrichard nimittää analyysissään tätä eurooppalaisten despoottiin liittämää näkökykyä ”katseeksi” (the gaze).⁴⁴¹

Myös lukemissani alkuperäislähteissä ”katseeseen” eli hallitsijan näkökykyyn kiinnitetään huomiota. Niissä kerrotaan, että Persian tavan mukaan hallitsija ei voi olla sokea, joten mahdolliset perimysjärjestyksen uhkaajat sokeutetaan, jolloin he eivät enää muodostaneet uhkaa hallitsijalle.⁴⁴² Fenning kuvailee silmien puhkomista tarkasti.

”He eivät enää edes tyydy siihen, että tuhoaisivat näön pitämällä kuumaa rautaa silmää vasten, vaan silmämunat kaivetaan ulos veitsen tai tikarin terällä...avuttomat lapsiparat alistetaan sanoinkuvaamattomalle kidutukselle, ja joskus he kuolevat sietämättömien tuskien keskellä.”⁴⁴³

Fenning kuvailee tapaa barbaariseksi, ja toteaa persialaisten puolustelevan sitä sillä, että sen avulla vältetään turhat perimyskiistat ja verenvuodatus. He väittävät olevansa paljon armollisempia kuin turkkilaiset, koska he antavat mahdollisten perijöiden elää, mennä naimisiin ja nauttia haaremin iloista. Fenning ei kuitenkaan ymmärrä, miten he voisivat niistä nauttia, koska he tietävät jokaisen poikalapsensa kokevan saman karmean kohtalon. Perijä taas suljetaan haaremiin eunukkien, orjien ja rakastajien keskuuteen. Eunukit toimivat hänen ohjaajinaan, mutta hän on silti valtaistuimelle astuessaan täysin tietämätön kuningaskuntansa asioista.⁴⁴⁴

Myös despoottisena pidetyssä Osmanien valtakunnassa sulttaani voi alkuperäislähteiden mukaan antaa käskyjä merkitsemällä kirjeensä valtakunnan sinetillä. Persiasta Osmanien valtakunta eroaa siinä, että sulttaani luovuttaa sinetin korkea-arvoisimmalle visiirilleen, joka sitten jakelee käskyjä halujensa mukaan keneltäkään neuvoa kysymättä. Visiiri siis päättää

441 Grosrichard 1998, 56–58.

442 Middleton 1778–79, 71; Bankes [1790], 149; Fenning 1778, 246; Payne 1791a, 249.

443 ”They are even not contented, as formerly, with extinguishing the sight by holding a hot iron to the eye, but the very eyeballs are scooped out with the point of a knife or dagger...the poor helpless children are put to an inexpressible torture, and sometimes expire amidst the most excruciating agonies.” (Fenning 1778, 246.)
Katso myös Bankes [1790], 149.)

444 Fenning 1778, 246.

kaikista asioista, kuten valtion tuloista, ulkopoliitikasta, oikeudenkäynneistä ja sodista, oman harkintakykynsä mukaan. Hänen valtansa on siis rajoittamaton.⁴⁴⁵ Tämä valtaa käyttävä visiiri olikin tärkeässä, mutta hankalassa asemassa, ja alkuperäislähteissä hänen elämäänsä kuvaillaan melko tarkasti. Visiiri nauttii suurista rikkauksista, palvelijoista, omasta vartiostosta ja palatsista. Hän elää kuitenkin jatkuvassa vaarassa, koska jos hallituksen toimet herättävät kansan vihan, sulttaani saattaa syyttää kaikesta visiiriään ja antaa hänet kansan tuomittavaksi⁴⁴⁶.

Grosrichard tarkastelee tutkimuksessaan tätä ”visiirin ristiriitaa”. Kun despootti antaa hänelle sinettinsä, hän saa despootin vallan. Hänen täytyy kuitenkin pysyä hyvissä väleissä despootin kanssa, koska tämä saattaa ottaa häneltä sinetin pois, jos hän on tyytymätön visiirin toimintaan. Näin ollen visiirin tulee toimia kuin despootti, mutta samalla hänen tulee miellyttää despoottia. Hän on siis jatkuvassa vaarassa, koska jos hän ei toimi, hän ei miellytä despoottia, mutta jos hän toimii, hän saattaa herättää kansan vihan.⁴⁴⁷

Turkkilaiseen despotiaan liitettiin myös muita piirteitä, jotka saivat sen poikkeamaan Persian despotiasta. Persialainen despootti oli ehdoton hallitsija, jonka käskyjä toteltiin sokeasti ja kyselemättä. Osmanien valtakunnassa asiat olivat kuitenkin toisin. Siellä hallitsija joutui huomioimaan myös muita ihmisiä.

”Hallitus on puhtaan yksinvaltainen ja despoottinen, mutta jos hallitsija ei huolehdi ihmisten miellyttämisestä, erityisesti kapinoivien janitsaarien, hän ei ole vain vaarassa tulla syrjäytetyksi. Hän on myös vaarassa tulla murhatuksi.”⁴⁴⁸

Osmanihallitsija ei siis nauttinut samoista vapauksista kuin persialaiset despootit. Hänen valtaansa sitoivat armeija, sekä erityisesti janitsaarit, joilla kerrotaan olevan paljon valtaa. Mary Wortley Montaguen havaintoihin viitaten Fenning kertoo sulttaanin olevan kaikessa absoluuttisessa vallassaan täysi orja janitsaarien edessä. Kun jokin ministeri ei miellytä kansaa, janitsaarit ottavat hänet kiinni, leikkaavat hänen kätensä, jalkansa ja päänsä, ja heittävät ne palatsin porttien eteen. Samalla sulttaani vapisee pelosta, eikä uskalla puolustaa ministeriään, tai kostaa tämän puolesta, vaikka ministeri olisi ollut hänen suosikkinsa.⁴⁴⁹

445 Fenning 1785–86, 7.

446 Payne 1791b, 7.

447 Grosrichard 1998, 72–73.

448 Payne 1791b, 7.

449 Fenning 1785–86, 7.

Janitsaarit kuvattiinkin usein kaksiteräisenä miekkana; niin kauan kuin he uskoivat sulttaaniin, hän pystyi käyttämään heitä, mutta heti, kun he menettivät uskonsa, sulttaanin asema oli uhattuna.⁴⁵⁰

Osmanien despoottinen hallintojärjestelmä kuvattiin siis merkittäväällä tavalla erilaiseksi kuin Persian. Persian hallitsija nautti rajattomasta vallasta, eivätkä hänen toimiaan sitoneet lait tai säännöt. Osmanihallitsija joutui sen sijaan miellyttämään hovinsa ja armeijansa virkamiehiä. Tämä alkuperäislähteissä Osmanien valtakunnan ”nykyisistä” hallitsijoista annettu kuva poikkeaa melko paljon mielikuvista, joita Turkin hallitsijoihin liitettiin maan historiaa käsittelevissä luvuissa⁴⁵¹. Voi siis olla, että osmanien hallinto miellettiin edelleen vanhojen perinteiden mukaisesti despoottiseksi, vaikka samalla huomattiin sulttaanin vallan vähittäinen heikkeneminen 1700-luvun kuluessa.

Kuitenkin sekä Persian että Turkin hallintojärjestelmät edustivat toiseutta eurooppalaisille ja englantilaiselle hallintojärjestelmille. Itäisten valtakuntien kuviteltua orjuutta verrattiin eurooppalaiseen vapauteen ja lakien noudattamiseen, ja samalla vahvistettiin näkemystä eurooppalaisen järjestelmän ylivertaisuudesta. Hallintojärjestelmien kuvauksessa on havaittavissa monenlaisia toiseuden vastakkainasetteluita. Esimerkiksi sellaiset dikotomiat, kuten nuhteeton hallitsija – julma tyranni, ja vapaat alamaiset – orjat, liitettiin saumattomasti eurooppalaisten idän kuvaan. Merkittävin seikka, joka teki idän hallinnosta niin vieraan eurooppalaiselle Itselle, oli kuitenkin kuviteltu lakien puuttuminen. Koska itämaisen hallitsijan toimia eivät sitoneet mitkään lait, hän pystyi toimimaan täysin omien mielihalujensa mukaisesti.

Tutkimieni maantieteen teosten kirjoittajien asennetta kuvaa hyvin paatos, jolla Payne lopettaa Persiaa käsittelevän osuutensa:

”Näin me olemme kuvailleet Persian, kerran niin lupaavan valtakunnan hallitusta. Maa on nykyään raunioituneena, ja tyrannian ja kapinoiden tuhoamana kamala varoitus ihmiskunnalle. Tähän kuvaukseen tutustuessaan lukijan, jonka sydän on herkkä ihmisyyden hellille tunteille, ja jonka rinta hehkuu auliista rakkaudesta vapauteen, on täytynyt säännöllisesti tuntea sääliä ja tuohtumusta; samalla kun hänen mielensä palaa

450 Grosrichard 1998, 87–88.

451 Katso luku 3.2.

takaisin hänen kotisaareensa, tuohon vapauden pesään, hän voi kiittää Jumalaa ja iloita siitä, että on syntynyt *brittiläiseksi*.”⁴⁵²

Payne jatkaa vielä ylistämällä kuningasta ja maataan siitä, että Englannissa noudatetaan lakeja ja oikeutta, ja että hallitsijan toimia ohjaa kansan onnellisuus.

”Samalla kun idän tyrannit ylpeivät turmiollisesta etuoikeudestaan tehdä paha, voimastaan imitoida Saatanaa olemalla alamaistensa kiduttajia, ja nauttiessaan orjien hallitsijoina olemisesta; antaa Britannian monarkkien nauttia ja iloita ylemmän arvoasemansa jaetusta onnesta, ja ylevämmistä arvonnimistään kansan isinä, vapaiden miesten kuninkaina, vapauden vartijoina ja lakien suojelijoina.”⁴⁵³

452 ”Thus we have fully described the government of the once potent empire of Persia, now ruined and laid waste by tyranny and rebellion, and exhibiting an awful warning to mankind. In this account, the reader, whose heart is susceptible of the tender feelings of humanity, and whose bosom glows with a generous love of liberty, must have been frequently impressed with pity and indignation; while his mind recurring back on his native isle, the seat of liberty, he may bless Providence, and rejoice that he is born *Briton*.” (Payne 1791a, 252.)

453 While the tyrants of the East boast of the baleful privilege of doing ill, of the power of imitating Satan, by being the tormentors of their subjects, and glory in being the sovereigns of slaves; let the monarchs of *Britain* glory and rejoice in the superior dignity of dispensing happiness, and in the nobler titles of being the fathers of their people, the kings of freemen, the guardians of liberty, the protectors of the laws.” (Payne 1791a, 252.)

7. ME JA HE – ITÄ EUROOPPALAISEN SILMISSÄ

Euroopan ja islamin yhteinen historia on jatkunut jo vuosisatojen ajan. Näiden kahden monoteistista uskontoa edustavan voiman välinen kanssakäyminen on ollut sekä vihamielistä että rauhanomaista, ja osapuolet ovat luoneet toisistaan mielikuvia ja stereotyyppioita. Eurooppalaisten asenteita väritti pitkään pelko itäistä naapuria kohtaan, ja tämä luonnollisesti vaikutti islamista luotuihin representaatioihin.

Kristillistä ja eurooppalaista identiteettiä puolustettiin ja muodostettiin usein kaksinapaisen vastakkainasettelun avulla. Eurooppalaiset liittivät muslimeihin Itselle vastakkaisia tai vieraita piirteitä määritellen samalla itseään. Luomalla selkeän, joskin usein mielikuvituksella täydennetyn kuvan muslimeista ja islamista, he vahvistivat käsitystä siitä, mitä on olla eurooppalainen ja kristitty. Tämä me – he tai Itse – Toinen jaottelu oli ominaista nimen omaan eurooppalaisessa ajattelussa.

Keskiajalla ja uuden ajan alussa eurooppalaisten mielikuvat islamista olivat pääosin vihamielisiä. Islam nähtiin barbaarisena, moraalisesti rappeutuneena ja vihamielisenä uskontona, joka uhkasi pyhällä sodallaan Eurooppaa. Mielikuvat muslimeista seksuaalisesti moraalittomina epäjumalien palvojina vahvistivat käsitystä islamin toiseudesta. Muhammed ja islam edustivatkin kristitylle Euroopalle Saatanan ja Antikristuksen voimia. Islamin toiseus oli siis teleologisesti määritelty, ja idässä asuva Toinen oli olennaisesti erilainen. Tämä vahvisti kristinuskon ja islamin, Itsen ja Toisen, välillä olevaa vastakkainasettelua.

Mielikuvat alkoivat kuitenkin vähitellen muuttua uudella ajalla ja 1700-luvulla, kun islam ei enää Osmanien valtakunnan heikentyessä muodostanut niin suurta uhkaa Euroopalle. Vanhoja stereotyyppioita viljeltiin edelleen, mutta kanssakäymisen lisääntyminen, sekä orientalistisen koulukunnan kehittyminen lisäsivät eurooppalaisten tietoa islamista. Tämä sai jotkut oppineet tarkastelemaan islamia objektiivisemmin, ja kyseenalaistamaan joitakin vanhoja käsityksiä. Uuden ajan kuluessa ja valistusajalla eurooppalaiset alkoivat myös korostaa korkeaa sivistystasoaan erottuakseen alempiarvoisina pitämistään barbaarikansoista. Termin 'sivistys' käyttö lisääntyi 1700-luvun puolenvälin jälkeen, ja aikaisemmin eurooppalaista identiteettiä määritellyt kristinuskon joutui vähitellen väistymään maallistuvassa yhteiskunnassa. Sivistyksestä tuli Euroopan synonyymi.

Itseään sivistyneenä pitävät eurooppalaiset alkoivat tarkastella itää uusin silmin. Itärajan takana vaanivaa Toista ei enää nähtykään saatanallisena ja kristinuskon tulevaisuutta uhkaavana voimana, vaan islamista löydettiin monia kristinuskollekin tuttuja piirteitä. Muslimit esimerkiksi palvoivat vain yhtä Jumalaa, rukoilivat jopa omistautuneemmin kuin kristityt, antoivat almuja ja sietivät alueillaan muiden uskontokuntien edustajia. Kristinuskoa ja katolista kirkkoa kritisoivat alkoivatkin käyttämään islamia aseenaan arvostellessaan Euroopan uskonnollisia oloja. Tällöin islamia ei kuitenkaan pyritty ymmärtämään tai tulkitsemaan aikaisempaa paremmin, vaan kritisoijat käyttivät islamia peilinä, jonka kautta tarkasteltiin tilannetta Euroopassa. Islam oli siis edelleen Toinen, jonka avulla määriteltiin Itseä.

Asenteet pehmenivät myös islamin perustajaa Muhammedia kohtaan. Esimerkiksi monet käyttämäni alkuperäislähteiden kirjoittajista ihailivat Muhammedin saavutuksia ja ylistivät hänen ominaisuuksiaan. Häntä ei enää syytetty Antikristukseksi, ja häneen ja hänen elämäänsä keskiajalla liitettyjä virheellisiä mielikuvia pyrittiin korjaamaan. Vaikka Muhammediin suhtauduttiin myönteisemmin, häntä ei kuitenkaan hyväksytty Kristuksen veroiseksi, taivaallisesta johdatuksesta toimivaksi profeetaksi. Esimerkiksi kaikki alkuperäislähteiden kirjoittajat kutsuivat Muhammedia huijariksi, joka oli johdattanut tietämättömiä ihmisiä harhaan kehittelemällään uudella uskonnolla. Islamin perustaja erotettiin kristinuskon perustajasta juuri tällä argumentilla; kristinuskon (Itsen) perustaja toimi Jumalallisesta johdatuksesta, kun taas islamin (Toisen) perustaja toimi omien päämääriensä saavuttamiseksi.

Myöskään islamia ei pidetty kristinuskon veroisena uskontona, vaikka sen avulla kristinuskoa kritisoitiinkin. Muslimien uskonnollisiin rituaaleihin ja pyhiinvaellukseen liitettiin monia taikauskoisia ja järjenvastaisia piirteitä, jotka erottivat sen kristinuskosta. Monet muslimien tavoista näyttivät eurooppalaisista oppineista järjenvastaisilta luultavasti siksi, että niiden motiiveja tai taustalla vaikuttavia syitä ei ymmärretty. Tästä kuvitellusta taikauskoisuudesta muodostuikin se seikka, jolla islam suljettiin toiseuden tilaan Itsen ulkopuolelle.

Islam ei siis enää 1700-luvun lopussa muodostanut täyttä negatiota kristinuskolle. Muslimit nähtiin ennemminkin vajavaisena Itsenä, eli heillä nähtiin olevan kristinuskon kanssa yhteisiä piirteitä, mutta he olivat silti merkittävästi erilaisia kuin kristityt. Dikotomiat kristinuskon –

islam, Jumala – Saatana ja Kristus – Antikristus saivat väistyä, mutta tilalle asettui kahtiajako järkeään käyttävien eurooppalaisten ja taikauskoisten muslimien välillä.

Kun uskonto ei ollut enää eurooppalaista identiteettiä määrittelevä tekijä, muslimeihin ja islamiin liitettiin yhä enemmän mielikuvia myös uskonnon ulkopuolelta. Romanttiset ja itämaiden elämän salaperäisyyttä korostavat kertomukset löysivät tiensä eurooppalaisten sydämiin. Tuhannen ja yhden yön tarinoiden käännöstä seurasi pian sarja vastaavanlaisia kertomuksia, jotka värjivät eurooppalaisten mielikuvia idästä.

Käyttämässäni alkuperäislähteissäkin pyrittiin osaltaan tyydyttämään lukijoiden kirjallista makua. Niissä kuvailtiin outoja luonnonilmiöitä, jotka tappoivat varomattomia arabeja, ja kerrottiin julmista hallitsijoista, jotka salamurhasivat, teloittivat ja puhkoivat silmiä vastustajiltaan, mutta samalla rakastuivat vaaleaihoisiin ja kauniisiin neitsyihin, joita sitten sulkivat haaremeihinsa. Teoksiin myös liitettiin kuvia ja runoja, jotka olivat omiaan lisäämään kerronnan jännittävyyttä.

Lukemissani alkuperäislähteissä tehdään selvä ero arabien, persialaisten ja turkkilaisten välille. Eri kansallisuuksiin selvästi liitettiinkin 1700-luvun lopussa erilaisia mielikuvia ja stereotyyppioita, eikä maiden asukkaita tarkasteltu yhtenäisenä ryhmänä, kuten tutkimuskirjallisuudessa usein annetaan ymmärtää. Arabit esimerkiksi saivat kovimman kohtelun ulkonäkönsä ja luonteensa puolesta; heitä syytettiin laihoiksi, hurjakatseisiksi ihmisiksi, jotka elivät ryöstelyllä ja rosvouksella. Aavikoiden vaeltelevat heimot muodostivatkin täydellisen vastakohtan eurooppalaiselle kaupunkilaiselle, ja alkuperäislähteiden kirjoittajien asenteesta huokuu vastakkainasettelu eläimellisen ja kiertelevän arabin ja sivistyneen ja pysyvästi paikallaan asuvan eurooppalaisen välillä. Myös kaupungeissa asuvat arabit suljettiin toiseuden tilaan; sivistyneet ja järkevät eurooppalaiset kohtasivat rahvaanomaiset ja taikauskoiset arabit.

Persialaisia puolestaan syytettiin turhamaisiksi ja taikauskoisiksi ihmisiksi, jotka kuluttivat rahansa ylelliseen elämään. Turkkilaiset taas leimattiin laiskoiksi, väkivaltaisiksi ja kostonhaluisiksi opiumin käyttäjiksi. He eivät esimerkiksi osanneet hyödyntää hedelmällistä maaperäänsä tehokkaasti laiskuuden ja tukahduttavan despoottisen hallintonsa takia. Persialaisia ja turkkilaisia ei siis myöskään hyväksytty samaan seuraan eurooppalaisten

kanssa, vaan he edustivat Toista ahkeralle, järkevälle, vaatimattomalle ja rauhanomaiselle eurooppalaiselle.

Sekä persialaisia, turkkilaisia että arabimiehiä kuitenkin syytettiin naismaisuudesta tai naismaisesta käytöksestä. Esimerkiksi Persian historiaa kuvaillessaan Payne väittää, että Persian muinaisista hallitsijoista Kyyros pyrki toimillaan hillitsemään maanmiestensä taipumusta ”naismaiseen käytökseen”. Arabeilla taas väitettiin olevan naismainen ääni ja luonne. Turkkilaiset puolestaan käyttivät alkuperäislähteiden mukaan naismaisia kaapuja ja värjäisivät hiuksiaan. Nämä itämaiden miehiin liitetyt naismaiset piirteet vähensivät heidän miehisyytään, ja tekivät heistä eurooppalaisia miehiä alempiarvoisia. Samalla näistä naismaisista miehistä muodostui eurooppalaiselle miehelle vertailukohta, Toinen, jonka kautta he pystyivät vahvistamaan omaa miehistä itsetuntoaan.

Myös itämaiden naisista etsittiin vertailukohtaa eurooppalaisille naisille. Turkkilaiset naiset esimerkiksi kuvailtiin usein himokkaiksi ja omia intohimojaan seuraaviksi haaremien asukkaiksi, jotka peittävän vaatetuksensa turvin saattoivat pettää aviomiestään. Mielikuvilla vahvistettiin miesten mielissä elävää kuvaa eurooppalaisista naisista aseksuaalisina, siveellisinä ja intohimottomina ihmisinä. Turkkilaisten naisten intohimojen täyteistä elämää saatettiin käyttää myös varoittavana esimerkkinä siitä, mitä seuraa, jos naiset antavat periksi intohimoilleen. Bankes esimerkiksi kuvailee, kuinka intohimojaan seuranneiden, ja rakastajiensa surmaamiksi joutuneiden naisten ruumiita kelluu satamassa harva se päivä.

Joillekin aikalaisille haaremit edustivat erityistä toiseutta idässä, ja haaremeihin suljettujen naisten katsottiin kärsivän julmassa vankilassa. Naisten sulkeminen haaremeihin kuvasi eurooppalaisten silmissä itämaista tyranniaa, ja haaremien naisten ”orjuutusta” verrattiin yleensä eurooppalaisten naisten nauttimaan vapauteen. Tässä tutkimuksessa käyttämässäni alkuperäislähteissä mielikuvat haaremista eivät kuitenkaan ole ihan näin synkät. Osa kirjoittajista korostaa esimerkiksi turkkilaisten naisten vapaata asemaa, ja myös arabinaisten kerrotaan nauttivat lähes samanlaisista valtaoikeuksista kuin eurooppalaiset kanssasisarensa. Alkuperäislähteissä ainoastaan persialaisten naisten aseman katsotaan olevan orjan kaltainen, ja se herättääkin sääliä maantieteen teosten kirjoittajissa. Persialaiset orjanaiset muodostivat siis täydellisen Toisen eurooppalaiselle vapaalle naiselle.

Suhtautuminen arabeihin, persialaisiin ja turkkilaisiin ei kuitenkaan ollut täysin kielteistä. Heitä kaikkia kuvailtiin myös vieraanvaraisiksi, ystävällisiksi ja kohteliaiksi ihmisiksi. Arabien elämäntyyliä myös romantisoitiin, mikä johtui luultavasti siitä, että se poikkesi niin voimakkaasti eurooppalaisesta elämäntavasta. Osa alkuperäislähteiden kirjoittajista onkin sitä mieltä, että idässä on hyvyyttä, siinä missä siellä on pahuuttakin. Toiseuden representaatiot eivät siis olleet pelkästään negatiivisia. Itämaiden ihmisiin liitettiin myös Itselle tuttuja luonteenpiirteitä, joten heidät nähtiinkin enemmän vajavaisena kuin vastakkaisena Itsenä. Toisen näkeminen vajavaisena Itsenä sisälsi kuitenkin aina arvottamista ja hierarkisoimista; eurooppalaiset vahvistivat käsitystään omasta paremmuudestaan vertaamalla Itseään itärajan takana asuvaan Toiseen.

Valistusajalla heräteltiin henkiin klassisen kauden retoriikkaa, ja se vaikutti voimakkaasti myös eurooppalaisten suhtautumiseen itäisiin naapureihin. Idän ja lännen välisiä suhteita ei enää tarkasteltu vääräuskoisten ja oikeauskoisten välisenä taisteluna, vaan yhä useammin viitattiin antiikin aikaisiin taisteluihin idän barbaarien ja sivistyneiden kreikkalaisten välillä. Vastakkainasettelu sivistyneet – barbaarit alkoi muodostua. Näkemykset löysivät tiensä myös maantieteen teoksiin, ja niissä kuvaillaan tarkasti muinaisen Persian ja Antiikin Kreikan välisiä taisteluja. Eurooppalaiset kirjoittajat samaistuivat esi-isinään pitämiinsä kreikkalaisiin maalaten itsestään kuvaa rohkeina, vapaina ja nöyrinä ihmisinä, jotka kävivät taistelua pelokkaita, turhamaisia ja itämaisen despotian orjuuttamia persialaisia vastaan.

Oppineet olivat käyttäneet uudella ajalla klassista retoriikkaa maalatessaan kuvaa turkkilaisista barbaareina ja oppineisuuden vihollisina. Mielikuvat vaikuttivat vielä 1700-luvulla eurooppalaisten käsityksiin Persian, Arabian ja Turkin oppineisuuden tasosta. Arabeja ja persialaisia syytettiin oppimattomiksi, lukutaidottomiksi ja taikauskaisiksi ihmisiksi, jotka olivat menettäneet islamin tukahduttavasta vaikutuksesta muinaisen oppineisuuden loistonsa. Taikauskaisuus, ja esimerkiksi persialaisten turvautuminen astrologiaan, nähtiin täysinä vastakohtina eurooppalaisille uusille tieteellisille menetelmille. Tässä näkyy hyvin toiseuden dikotomioita; järkeen perustuvat tieteelliset menetelmät – taikauskaiset näennäistieteet, lukutaitoisuus – lukutaidottomuus, oppineisuus – oppimattomuus ja niin edelleen.

Turkkilaisten oppineisuus herätti alkuperäislähteissä kuitenkin eriäviä mielipiteitä. Osa kirjoittajista tuomitsi turkkilaiset barbaarisuuden tilaan, mutta Payne nostaa esille 1700-

luvulla tehdyt uudet tutkimukset turkkilaisten oppineisuudesta. Niiden mukaan turkkilaiset eivät ehkä olleetkaan niin tietämättömiä kirjallisuuden ja tieteiden aloilla, kuin aiemmin oli väitetty. Muuttuneet asenteet johtuivat luultavasti siitä, että Osmanien valtakunta avautui länsimaiselle tieteelle ja tutkimukselle 1700-luvulla, joten siellä tunnettiin eurooppalaisen tieteen uusimmat suuntaukset. Arvostusta turkkilainen oppineisuus sai siis vasta sitten, kun Osmanien valtakunnassa aloitettiin eurooppalaisten tieteiden tutkimus.

Itämaiden, erityisesti Osmanien valtakunnan ja Persian, oletettu despoottisuus herätti paljon keskustelua 1700-luvulla. Alkuperäislähteissäkin aihetta käsitellään laajasti, ja itämaiden hallitsijoiden julmuuksia kuvaillaan tarkasti. Osmanien valtakunnan osalta hallitsijoiden julmuuksien kuvailu rajoittuu historiallisiin osuuksiin, koska 1700-luvun loppupuolella hallinneiden sulttaanien valta oli jo huomattavasti heikompi. Hallitsijat kuvailtiin moraalittomiksi, julmiksi ja täysin omien mielihalujensa mukaan toimiviksi despooteiksi, joiden toimintaa eivät sitoneet mitkään lait. Erityisesti Persian hallitsija kuvataan alkuperäislähteissä yksinvaltaiseksi tyranniksi, jota orjan asemassa olevien alamaisten oli toteltava sokeasti. Julmat hallitsijat ja orjamaiset alamaiset muodostivat vertailukohdan eurooppalaiselle hallintojärjestelmälle; nuhteeton hallitsija – julma tyranni, ja vapaa alamainen – orja.

Despoottisen hallintojärjestelmän suurimmaksi ongelmaksi nähtiin lakien puuttuminen. Itämaiden hallitsijaa eivät sitoneet mitkään lait, vaan hän sai toimia täysin omien mielihalujensa mukaan. Eurooppalaisen hallitsijan mahdollisia paheita taas rajoittivat lait, joita myös hallitsijan oli noudatettava. Kuviteltu lakien puuttuminen olikin merkittävin seikka, jolla idän hallintojärjestelmät erotettiin eurooppalaisista valtiomalleista. Despoottinen itä nähtiin siis barbaarisena Toisena, joka kahlitsi maidensa asukkaat hirmuhallinnon poljettavaksi.

Eurooppalaiset vahvistivat mielikuvia omasta ylemmydestään projisoimalla Itselle vastakkaisiksi nähtyjä luonteenpiirteitä Toisiin. Näkemällä turkkilaiset, persialaiset ja arabit sivistymättöminä, oppimattomina, laiskoina, turhamaisina, himokkaina, taikauskoisina ja despoottisen hallintojärjestelmän kahlitsemina, eurooppalaiset pystyivät vahvistamaan itsetuntoaan ja käsitystään omasta korkeasta sivistystasostaan, tieteellisestä edistyneisyydestään sekä valtiojärjestelmänsä ylivertauudesta. Eurosentrismi ja käsitys

eurooppalaisesta ylemmydestä muodostuikin seuraavalla vuosisadalla alkaneen kolonialismin kantavaksi voimaksi.

Mielikuvat islamista ja idästä muuttuivat siis jonkin verran 1700-luvun kuluessa, mutta islamia tarkasteltiin edelleen ennakkoluuloisista ja stereotyyppisistä lähtökohdista käsin. Valistusajalla oppineita ja ihmisiä kiinnosti kuitenkin yhä enemmän idän eksoottisuus ja salaperäisyys, ja ne saivatkin fiktiivisessä kirjallisuudessa uusia ilmaisumuotoja. Mystiikkaa, magiaa, rakkautta ja romantiikkaa täynnä oleva itä valtasi eurooppalaisten mielet 1800-luvulla romantiikan aikaan samalla, kun muslimimaiden kolonisointi alkoi. Romanttiset mielikuvat eivät kuitenkaan kokonaan pyyhkineet pois pelkoa, vaan se vaanii edelleen eurooppalaisten mielissä. Tästä todistavat hyvin johdannossa mainitsemani Sveitsissä äänestetty minareettikielto ja Ranskan presidentin puheet. Idän muslimimaat ovat eurooppalaisille edelleen vieraita ja pelottavia naapureita.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Bankes, Thomas. *By the King's royal license and authority. A new royal authentic and complete system of universal geography antient and modern: ...* London, [1790?]. (First published 1787) (JY, ECCO)

Barrow, John, teacher of mathematics. *A new geographical dictionary. containing a full and accurate account of the several parts of the known world, ...* London, 1759-60. Vol. 1 of 2. (JY, ECCO)

Barrow, John, teacher of mathematics. *A new geographical dictionary. containing a full and accurate account of the several parts of the known world, ...* London, 1759-60. Vol. 2 of 2. (JY, ECCO)

Fenning, Daniel. *A new system of geography: or, a general description of the world. ... Embellished with a new and accurate set of maps ... and a great variety of ...* The fifth edition, revised and corrected throughout; ... London, 1778. Vol. 1 of 2. (First published 1764–65.) (JY, ECCO)

Fenning, Daniel. *new system of geography: or, a general description of the world. ... Embellished with a new and accurate set of maps ... and a great variety of ...* London, 1785-86. Vol. 2 of 2. (First published 1764–65.) (JY, ECCO)

Middleton, Charles Theodore. *A new and complete system of geography. Containing a full, accurate, authentic and interesting account and description of Europe, Asia, Africa, ...* London, 1778–79. Vol. 1 of 2. (JY, ECCO)

Payne, John. *Universal geography formed into a new and entire system; describing Asia, Africa, Europe, and America; ... also giving a general account of ...* London, 1791. Vol. 1 of 2. (JY, ECCO)

Payne, John. *Universal geography formed into a new and entire system; describing Asia, Africa, Europe, and America; with their Subdivisions of Empires, ...* London, [1791]. Vol. 2 of 2. (JY, ECCO)

Tutkimuskirjallisuus

Almond, Philip. "Western Images of Islam, 1700–1900". *Australian Journal of Politics and History*. Vol. 49, No. 3. (2003), 412-424.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London: Verso 1991. (First published 1983).

Ballaster, Rosalind. *Fabulous Orient. Fictions of the East in England 1662-1785*. Oxford: Oxford University Press 2005.

Bernstein, Richard. *East, the West, and Sex. A History of Erotic Encounters*. New York: Alfred A. Knopf Incorporated 2009.

Bisaha, Nancy. "'New Barbarian' of Worthy Adversary? Humanist Constructs of the Ottoman Turks in Fifteenth-Century Italy". *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe. Perception of Other*. Edited by David R. Blanks and Michael Frassetto. New York: St. Martin's Press 1999.

Boer, Pim den, "Europe to 1914: the Making of an Idea". *The History of the Idea of Europe*. Edited by Kevin Wilson and Jan van der Dussen. London: Routledge 1995. (First published by The Open University 1993).

Clark, J. C. D. "Protestantism, Nationalism, and National Identity, 1660-1832" *The Historical Journal*. Vol. 43, No. 1. (Mar., 2000), 249-276.

Dale, Stephen F. "The Islamic World in the Age of European Expansion 1500–1800". *Cambridge Illustrated History of the Islamic World*. Edited by Francis Robinson. Cambridge: Cambridge University Press 1998. (First published 1996).

Daniel, Norman. *Islam and the West. The Making of an Image*. Edinburgh: University Press 1980. (First published 1960).

Delanty, Gerard, *Inventing Europe. Idea, Identity, Reality*. London: MacMillan Press Ltd 1995.

Grosrichard, Alain. *The Sultan's Court. European Fantasies of the East*. London: Verso 1998. (First published by Edition du Seuil 1979.)

Gupta, Akhil; Ferguson, James, "Beyond "Culture": Space, Identity, and the Politics of Difference". *Cultural Anthropology*, Vol. 7, No. 1, (Feb., 1992), 6–23.

<http://www.jstor.org/sici?sici=0886-7356%28199202%297%3A1%3C6%3AB%22SIAT%3E2.0.CO%3B2-6> [5.4.2008]

Hall, Stuart, *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Toimittaneet Juha Koivisto et al. Tampere: Vastapaino 1992.

Hall, Stuart, *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino 1999.

Hall, Stuart, "The Spectacle of the 'Other'". *Representation. Cultural Representation and Signifying Practices*. Edited by Stuart Hall . London: SAGE Publications 1997.

Halliday, Fred, "'Orientalism' and Its Critics". *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 20, No. 2, (1993), 145–163. <http://www.jstor.org/sici?sici=1353-0194%281993%2920%3A2%3C145%3A%27AIC%3E2.0.CO%3B2-3> [4.5.2008]

Harle, Vilho, *The Enemy With a Thousand Faces. The Tradition of the Other in Western Political Thought and History*. Westport (Conn.): Praeger 2000.

Henry, John. "Science and the coming of Enlightenment". *The Enlightenment World*. Edited by Fitzpatrick, Martin (et al.). London: Routledge 2007.

Hobsbawm, E. J. *The Age of Revolution. Europe 1789-1848*. London: Cardinal 1991. (First published by Weidenfeld and Nicolson Ltd 1962).

- Hoeppner Moran Cruz, Jo Ann. "Popular Attitudes Toward Islam in Medieval Europe".
Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe. Perception of Other. Edited by
David R. Blanks and Michael Frassetto. New York: St. Martin's Press 1999.
- Hourani, Albert. *A History of the Arab Peoples.* London: Faber and Faber 1991.
- Hourani, Albert. *Islam in European thought.* Cambridge: University Press 1992. (First
published 1991).
- Isaksson, Pekka; Jokisalo, Jouko. *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasismien aatehistoriaa.*
Helsinki: Like 2005.
- Kaartinen, Marjo. *Arjesta Ihmeisiin. Eliitin kulttuurihistoriaa 1500–1800-luvun Euroopassa.*
Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi 2006.
- Kabbani, Rana. *Europe's Myths of Orient. Device and Rule.* London: Pandora Press 1988.
(First published by Macmillan Press Ltd. 1986.)
- Knuuttila, Seppo; Paasi, Anssi, "Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian
yhteyksiä etsimässä". *Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian
ja maantieteen välimaastossa.* Toimittanut Kimmo Katajala. Helsinki: Suomalaisen
kirjallisuuden seura 1995.
- Lewis, Bernard. *Islam and the West.* New York: Oxford University Press 1993.
- Lewis, Reina. *Rethinking Orientalism. Women, Travel and the Ottoman Harem.* London: I. B.
Tauris 2004.
- Lipsanen, Mikko. *Islam, valistus ja suvaitsevaisuuden rajat. Islam 1600-luvun lopun ja 1700-
luvun alun brittiläisessä ja ranskalaisessa keskustelussa.* Jyväskylän yliopisto. Historian ja
etnologian laitos 2007. Pro gradu -tutkielma.

Livingstone, David N. and Withers, Charles W. J. "Introduction: On Geography and Enlightenment". *Geography and Enlightenment*. Edited by David N. Livingstone and Charles W. J. Withers. Chicago: The University of Chicago Press 1999.

Luchitskaja, Svetlana, "The Image of Muhammed in Latin Chronography of the Twelfth and Thirteenth Centuries". *Journal of Medieval History*. Vol. 26, No. 2, (2000), 115-126.

http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6VC1-4090SV4-1&_user=1234512&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_view=c&_acct=C000052082&_version=1&_urlVersion=0&_userid=1234512&md5=2b9db32ec90c833f5d2ecbc7f7cd1e46#m4vt1 [20.3.2010]

MacLean, Gerald. *Looking East. English Writing and the Ottoman Empire Before 1800*. New York: Palgrave Macmillan 2007.

Masters, Bruce. "Semi-autonomous Forces in the Arab Provinces". *The Cambridge History of Turkey. The Later Ottoman Empire, 1603–1839*. Vol. 3. Edited by Suraiya N. Faroqhi. Cambridge: Cambridge University Press 2006.

Mikkeli, Heikki, *Euroopan idea. Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia*. Helsinki: Suomen historiallinen seura 1994.

Miles, Robert, *Rasismi*. Tampere: Vastapaino 1994.

Mannsåker, Frances. "Elegancy and wildness: Reflections of the East in the Eighteenth-century imagination". *Exoticism in the Enlightenment*. Edited by G. S. Rousseau, Roy Porter. Manchester: Manchester University Press 1990.

Männistö, Anssi. *Islam länsimaisessa hegemonisessa diskurssissa. Myyttis-ideologinen ja kuva-analyttinen näkökulma sivilisaatioiden kohtaamiseen*. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskuksen tutkimuksia, No. 87. 1999.

Neumann, Iver B. *Uses of the other. "The East" in European Identity Formation*. Manchester: Manchester University Press 1999.

Outram, Dorinda. "Cross-Cultural Encounters in the Enlightenment". *The Enlightenment world*. Edited by Fitzpatrick, Martin (et al.). New York: Routledge 2007.

Paasi, Anssi, "Koulutus kansallisena projektina. "Me" ja "muut" suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa". *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Toimittaneet Pentti Alasuutari ja Petri Ruuska. Tampere: Osuuskunta vastapaino 1998.

Rodinson, Maxime. *Europe and the Mystique of Islam*. Seattle: Distributed by University of Washington Press, cop. 1987.

Said, Edward W., *Orientalism*. Harmondsworth: Penguin 1985. (First published 1978).

Saikal, Amin. *Islalm and the West. Conflict or Cooperation?*. Hampshire, New York: Palgrave MacMillan 2003.

Schiebinger, Londa, "The Anatomy of Difference: Race and Sex in Eighteenth-Century Science". *Eighteenth-Century Studies*. Vol. 23, No. 4, (Summer, 1990), 387–405.

<http://www.jstor.org/sici?sici=0013-2586%28199022%2923%3A4%3C387%3ATAODRA%3E2.0.CO%3B2-3> [5.4.2008]

Sitwell, O. F. *Four Centuries of Special Geography*. Vancouver: UBC Press Vancouver 1993.

Waites, Bernard, *Europe and the Third World. From Colonisation to Decolonisation, c. 1500–1998*. London: MacMillan Press Ltd 1999.

Warntz, William. *Geography Now and Then. Some notes of the History of Academic Geography in the United States*. New York: American Geographical Society 1964.

Muut lähteet

Atlas of British Overseas Expansion. Edited by A. N. Porter. London: Routledge, 1994.

BBC News 29.11.2009. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8385069.stm> [22.1.2010].

"Bakhtin, Mikhail". *Encyclopædia Britannica Online*. <http://search.eb.com/eb/article-9104098> [13.10.2009]

Encyclopedia of the Enlightenment. Alan Charles Kors, editor in chief. New York: Oxford University Press 2003.

"Iran". *Encyclopædia Britannica Online*. <http://search.eb.com/eb/article-9106324> [20.3.2010]

MOT-sanakirja. <http://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80> [4.2.2010]

"Nadir Shah". *Encyclopædia Britannica Online*. <http://search.eb.com/eb/article-9054625> [16.11.2009]

"Saussure, Ferdinand de". *Encyclopædia Britannica Online*. <http://search.eb.com/eb/article-9065908> [13.10.2009]

"Simoom". *Encyclopædia Britannica Online*. <http://search.eb.com/eb/article-9065251> [25.10.2009]

Times online 8.12.2009.

<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article6948905.ece> [22.1.2010]

"Varenius, Bernhardus". *Encyclopædia Britannica Online*. <http://search.eb.com/eb/article-9074841> [20.10.2009]

LIITTEET

Liite 1: Alkuperäislähteenä käytetyn maantieteen teoksen kansilehti. (Lähde: Middleton 1778–79, kansilehti)

A NEW AND COMPLETE
S Y S T E M
O F
G E O G R A P H Y.
CONTAINING

A full, accurate, authentic and interesting Account and Description
O F
Europe, Asia, Africa, and America;

AS CONSISTING OF
CONTINENTS || SEAS || PROMONTORIES || PENINSULAS
ISLANDS || RIVERS || CAPEs || ISTHMUSES
OCEANS || LAKES || BAYS || GULPHS, &c.

AND DIVIDED INTO
Empires, Kingdoms, States, and Republics.

TOGETHER WITH
Their Limits, Boundaries, Climate, Soil, Natural and Artificial Curiosities and Productions, Religion, Laws, Government, Revenues, Forces, Antiquities, &c. Also the Provinces, Cities, Towns, Villages, Forts, Castles, Harbours, Sea-ports, Aqueducts, Mountains, Mines, Minerals, Fossils, Roads, Public and Private Edifices, Universities, &c. contained in each :

And all that is interesting relative to the
Customs, Manners, Genius, Tempers, Habits, Amusements, Ceremonies, Commerce, Arts, Sciences, Manufactures, and Language of the Inhabitants. With an accurate and lively Description of the various Kinds of Birds, Beasts, Reptiles, Fishes, amphibious Creatures, Insects, &c.

INCLUDING
The Essence of the most remarkable Voyages and Travels that have been performed by the Navigators and Travelers of different Countries, particularly the late Discoveries in the South Seas, and the Voyages towards the North Pole; with every Curiosity that hath hitherto appeared in any Language respecting the different Parts of the Universe.

LIKEWISE
Many curious and interesting Circumstances concerning various Places, communicated by several Gentlemen to the Authors of this Work.

ALSO
A Compendious HISTORY of every EMPIRE, KINGDOM, STATE, &c. with the various Revolutions they have undergone.

To which will be added,
A New and Easy Guide to Geography, the Use of the Globes, &c. with an Account of the Rise and Progress of Navigation, its Improvements and Utility to Mankind.

The whole embellished and enriched with upwards of One Hundred and Twenty most elegant and superb Copper Plates, engraved in such a Manner as to do infinite Honour to the respective Artists by whom they are executed. These Embellishments consist of Views, Maps, Land and Water Perspectives; Birds, Beasts, Fishes, &c. as also the various Dresses of the Inhabitants of different Countries, with their strange Ceremonies, Customs, Amusements, &c. &c.

By CHARLES THEODORE MIDDLETON, Esq,
Assisted by several GENTLEMEN eminent for their Knowledge in the Science of Geography.

To know the World, from Home you need not stray;
Sit at your Ease, and ev'ry Clime survey:
Here Empires, Kingdoms, States, and Realms are shown;
Men, Manners, Customs, Arts and Laws made known:
Here ev'ry Page your Wonder shall excite,
And give Improvement, while it gives Delight.

V O L. I.

Kartta 1: Muslimimaat noin vuonna 1700. Osmanien valtakunta ruskealla ja Persia (nykyinen Iran) violetilla värillä eroteltuna. (Lähde: Dale, 1998, 66)

Kartta 2: Arabia. (Lähde: Middleton 1778–79. Osa kartasta "The Correct Map of the Ottoman Empire...". ECCO image number 180.)

Kartta 4: Osmanien valtakunta. (Lähde: Middleton 1778–79. Osa kartasta ”The Correct Map of the Ottoman Empire...”. ECCO image number 180.)

